

SMILE IN TEARS   આંસુમાં સ્મિત

I share my life to bring out the best in you and me.

No matter what happens, the constant flow of feelings
which say “life is wonderful” may not decline.

Some life experiences are shared to awaken inner strength.

An abuser is a coward and pushes his limit as far as allowed.

The victim has to seek help to rise and resist against unjust acts.

The awareness of one’s own strength needs to be recognized.

The survivor thinks, “I can finally have a full night’s sleep now.

I can breathe without pain. I still cry sometimes,
but I smile a lot, even laugh!

They say I am courageous because I reached out.

But I am safe and happy because you helped out.”

YOU NEVER KNOW, WHEN SHARING YOUR JOY,
MAY HELP SOMEONE TO FIND A SONG.

YOU NEVER KNOW, WHEN A SMILE ON YOUR FACE,
MAY GRACE A HEART WITH SWEET SOLACE.

YOU NEVER KNOW, WHEN A TOUCH OF YOUR HAND,
MAY FLUTTER SOME WINGS FREE FROM THE SAND.

SARYU DILIP PARIKH

સરયૂ દિલીપ પરીખ

DILIP

SMILE IN TEARS.....આંસુમાં સ્મિત

1. Smile Again .....story & poem..... હસી ફરી
2. Kamal.....story & poem..... કમલ
3. Helping Hands.....story & poem..... અવહેલના
4. Turn Around.....story & poem..... પરાવર્તન
5. Her Dry Tears .....story & poem..... સૂકાયેલા આંસુ
6. Rachna .....story & poem..... રચના રાજકુમારી
7. White Dress.....story ..... લાલ ફૂલોવાળો સફેદ ડ્રેસ
8. Meant to b .....story & poem..... મારી રાહ જુએ
9. Tian.....story ..... મૂંગી બહેરી ટીએન
10. The Gold Fish.....story ..... સોનાની માછલી
11. Hug Him.....story & poem.....
12. Let Go.....story & poem ..... સંતાનને -કવિતા
13. Sujata.....story & poem..... ચિત્રોમાં એક ચહેરો
14. Not Without Ammi.....story & poem..... અમ્મી વિના નહીં
15. The Wild Flowers .....story & poem..... વસંતના ફૂલ
16. Unacceptable.....story & poem..... અસ્વીકાર્ય.-કવિતા
17. The Choice Marriage.story & poem..... સંમતિ લગ્ન.-કવિતા
18. The Joy of Journey.....story & poem..... રુક્ષતા,મલ્હાર- કવિતા

POEMS in English and ગુજરાતીમાં કાવ્યો

Comments....

પરિવારના પૂર્વજ સાહિત્યકારો

1. Smile Again

I saw her in the early evening light, waiting at the corner store. Her head was covered with the head band, or hijab. I pulled up in my car, and we greeted each other as she opened the passenger door and got in. She seemed nervous as I was driving her to the Literacy Council's location. Even though she had an engineering degree from her country, she spoke in broken English. Selma thanked me with a guarded smile for picking her up.

For the past one year, her life had been in turmoil. I could see the sadness on her pretty face. I started teaching her English, and at the same time she gained confidence and trust. As a domestic violence victims' advocate, I knew about her plight, but she wanted to tell her story in her own words:

"My wonderful teacher, the mountains of Syria seem so far away. The little girl who was called 'princess' by her parents..sounds like it was in another lifetime. I was in high school when Shabir started paying special attention to me. Shabir was my first cousin, but due to a family feud we kept away from each other. Our attraction blossomed in college. He became a dentist, and I became an Engineer. When we announced our intention of getting married, our fathers gave in, and both brothers' families resumed their relations. Everything was like a dream.

"After Shabir possessed me, his next obsession was to go to America. My opinion did not matter. He got his H1 visa, and we came to Texas. My life

was limited in the tiny apartment. I looked and felt out of place. Due to my visa status, I could not get a job. Shabir, without a state license in dentistry, was working with very low pay. He used to come home frustrated and would find any reason to beat me.

“In time, someone gave him the idea that if he married a U.S. citizen, his life would be so much easier. Then that obsession took over his thinking. I started wondering when he stayed out longer hours. Whenever I asked any question, he raised his hand and told me to shut up. Then he started mumbling about divorce and shipping me back home. That would deeply hurt my family's reputation in our community. Here I had casually met one or two families where Muslim traditions were followed religiously. I would not dare to share my domestic troubles with them. I was taught that a good woman always obeys her husband and serves him pleasantly. Shabir would not tolerate any objections from me.

“That day he was determined to get hold of my passport. He yelled and slapped me and ordered me to hand over the passport. He threatened me with a knife. I ran into the bedroom, shut the door and dialed 911. Briefly I explained what was going on and left the phone on. He was quiet for a while, so I opened the door and ran outside of my apartment. He came after me and started to drag me along the sidewalk and up the steps. He heard the police car and let go of me. He approached the police as if nothing was going on but they could see the fear in my eyes and bruises on my body. They asked him to go and sit

in the police car. While he was passing by me, he told me in my language, "I will find you and kill you."

"I was taken to the police station. After all this, I was afraid for my life and would not dare go back to our apartment. I was given a few pamphlets of different organizations and shelters. My English was very weak and I was so nervous that my speech was not understandable. One voice, speaking in Arabic, replied the next day. That lady was a volunteer, willing to help me. My day began with talking to the strangers and sharing my very personal life. Although, I was in an unknown place and among unknown people, I felt safe. Their confidence helped me to feel that I had some right to be happy too.

"I went to many different offices and met many people. I was pleasantly surprised to see total strangers actually believing in me, ready to help me! I never wanted to face Shabir. I was afraid of him and at the same time I despised him. I was only 31 years old and he had destroyed my life. The court forced him to pay me a small amount monthly, and divorce proceedings were slow to progress due to many complicated issues. The future seemed dubious. Fortunately, my advocate found a middle eastern family who needed a housekeeper."

Selma's host family lived in my neighborhood but she preferred that I pick her up and drop her off at the corner drug store. She got a special visa available for domestic violence victims, so she could stay here and work. She did not want anyone finding out where she was staying. She kept in touch with her

family and a few of us by cell phone. She maintained good relations with her host family and lived with them for more than one year until she moved into her own apartment.

I always felt that if she kept her traditional look wearing a hijab, it might be difficult to find a job. I also believe that it is a good idea to assimilate with the society in which you live, but without compromising our principles. Covering one's head had its purpose under certain circumstances. I brought up that point but she was determined to keep her traditional look. She always had to adjust her activities with her prayer times. She felt at peace praying five times a day, and it showed in her behavior.

After her divorce finalized, Selma started receiving marriage proposals. She shared the information with me, and I helped her to prepare before each "date." One businessman from her country was very nice to her. He was divorced with three children. She met with his family during Ramadan and felt comfortable. She told him that she needs several months to decide and definitely not before her family's approval. They put aside the marriage plans and worked out a deal that she would work in one of his stores as a salesperson. Our organization helped her to rent and furnish one apartment near the shopping mall where she worked. It was a children's clothing store.

After several months I received a letter which said: "My wonderful teacher! You will be glad to know that my life is getting better. I will be getting married soon. My new husband went to my home town and got blessings from

my family. I have survived!"

My mind vividly remembered one evening with Selma after a long English session. We had a good heart-to-heart talk as we walked out from the classroom. The wild flowers and tall pleasant yellow sunflowers were looking at us. I admired that sight. Selma started up the hill and through the weeds to collect those lovely sunflowers. She brought down a bunch and ceremoniously presented them to me. That beautiful evening and her gentle smile left a special picture in my heart.

I wrote her back. "Those sunflowers are now growing in my garden and every time I look at them, they remind me of you. Now you know, growing untended in the wild, the pretty sunflowers can survive and thrive, and so have you. I wish you courage, wisdom, and joy in your life."

'Smile Again', a true story/ teacher- Saryu Parikh, 2009

Smile Again

My wonderful teacher, I send you this letter,

To let you know that my life is much better.

As you know, I grew up in Syria.

School and college were sheltered euphoria.

He was cute and pursued me for long;

I married him for love, thought together we belonged.

I was overjoyed to come, guided by his ruling hand.

I was happy in the hijab, timorous in this foreign land.

Soon, my love was quite aloof; he had seen the dollar spoof.
I was hurt and all alone, didn't know what was going on!
He often slapped me here & there; I thought, "He is just upset!"
I didn't have anyone to tell, I kept the secrets very well.
He humiliated me more, asked for papers and passport.
I said, "No, no, you must leave." He said, "Need you to deport."
He waved the shiny knife at me, yelled and dragged me to the street.
I cried and begged him just to stop, couldn't see a way to retreat.
The police took me to a bend, where I could barely comprehend.
They told me to call some shelter place;
"I want to see my mama's gentle face."
Lucky for me that you were there, you kindly took me in your care.
You tended my broken, beaten life.
You stroked my tender, weeping heart.
You taught me how to get my rights.
Find the freedom from the fights.
I look at brighter future sights
Out of the dark and into the lights.
I thank you, O' my teacher, as well as several kind helping hands.
Your Happy Survivor. Selma ---

*This victim never went back to the abuser. She took every precaution to secure her safety.
She made herself financially independent before getting into a new relationship. These and a
few other reasons helped her to come out of the bad situation and smile again.*

2. Kamal

I was on my way to meet Kamaljit kaur at the County Women's Shelter to listen and to teach English. Kamal met me at the door wearing a simple outfit, Salwaar-kamiz. My first thought was, "Oh! She looks like a film star and playing a sad role in this grim place." We were told to sit in the computer room. She was ready with paper and pen. I know Hindi, which is a National language of India. But Kamal informed me that she knew Punjabi and a little Hindi. So, in the circle of three languages our sailing started.

My good friend Charu, a devoted volunteer member of our domestic violence prevention organization, was helping Kamal since last week. Charu was called to the shelter because this victim, an Indian young woman, did not know much English. Her case was presented in our meeting.

Kamal was from a small village in Punjab, India. She was from a middle class family and considered herself quite privileged. With her good looks she was sure to get a good husband. But she was 24 years old and not married. Finally one offer came. The young man was not much educated and was supported by his older brother in America. She did not feel good about him but she was told, "In America everybody is rich and you can help your siblings to bring to the U.S.A." She did not have other choice. Her wedding with Balkhaar was celebrated nicely.

Her married life started in an apartment with Balkhaar, his older brother-wife and their three children. She got along with the family members sweetly but dealing with Bal was very difficult. Bal was driving trucks in his brother's business. He was very rough with her. By the end of third year, she was a

mother of two daughters. They had moved into a house purchased by her brother-in-law. She had learned to answer the telephones and how to get help dialing 911. Her teenage niece was a good help. Bal was treating her badly in front of the children, so they were very sympathetic to Kamalchaachi. The older brother, who was prominent in the Sheikh temple, and his wife tried to advise Bal about rights and wrongs, but he used to be too drunk and too stupid to change his behavior.

That was her fifth year with him and she was pregnant again. He used to beat her leaving bruises on her body. Whenever she went to the doctors, he would not leave her alone saying, "She does not speak English." She used to communicate silently with the nurse, who would respond with a kind look but could not do anything more.

The baby boy was not even three months old when she had to dial 911. That Sunday afternoon no one else was home except Bal and her three small children. Bal was somewhat drunk. He forced himself on Kamal and hit her badly when she resisted. Afterward he fell asleep. Kamal was trembling with frustrations and anger. She gathered the courage and picked up his cell phone. She stepped outside the door and dialed 911. In her broken English and queering voice asked for help. She was advised to wait outside the door. When police came they told her to collect her crying children. She left in police car while Bal was still asleep.

It was around eight o'clock when they finished recording her case. She was told that, 'she will be taken to a Women's Shelter.' She could not understand. "What is a Shelter?" She was taken in a police car by the strangers to some remote secluded place! Holding her children tight, she was trying to see with her wide eyes where they were taking her?

Finally, some red buttons were pressed and she was taken in through two doors. Seeing some kind ladies she breathed again and tears shined in her bewildered eyes. That night they managed to help her sleep. The next morning my friend Charu was called to be her mentor/advocate. Our organization members were in tears by listening about her plight.

She did not eat meat, fish or eggs. Kamal was so nice with all the helpers in the shelter that her needs were full filled gladly. When I went to see her, she was there for only a few days but her warm interaction with the people around her was touching. We talked for more than an hour. I helped her to fill out several forms and many details of her case. From then on I helped her with the applications for the new passports, food stamps and mail for next one year.

Later, she took me to meet her children in the nursery. The girls were playing and her son was in the small crib. She told me that Bal used to handle the girls like piece of luggage. She proved herself soon that she can take care of the children. Her little boy got sick in the middle of the night. One worker drove her to the hospital. She handled the situation calmly with confidence. We were proud of her. In that hidden place she experienced freedom! The birthdays and Diwali were celebrated with some unknown, but kind people.

The study sessions were full of conversations tinged with tears, smiles and laughter. She told me about one sick joke played by her husband. They had an old fashioned sword in the house. She and all the kids were in the dining room. "Bal came with the sword and chased after me. I was not sure how

serious he was! Finally he tackled me, pushed me down on the table and held the sword near my neck. I thought he was going to kill me. The children were screaming. He released me and was smiling at my humiliation.”

I explained the value of different coins because she was never given any money. She always carried a purse to the store. One day someone stole her purse and slipped away. The people around her were panicked but she started laughing, “Oh poor guy! He will not find any money in there.”

The district attorney was helping her case. Charu had gone to their house with a police officer and collected Kamal’s personal belongings and her jewelry. Kamal was protected by law but whenever I took her to the post office for the passport applications or some other places, the fear on her face was obvious. She used to keep on looking around and if she saw remotely similar car, she would try to hide. Her sister-in-law tried to convince her to come back on the phone. Their community got involved to resolve the conflicts. Her mentor Charu was constantly in communication with her brother-in-law. One night after nine, Charu got a call to meet the leaders of their temple. She went and asked for some securities on behalf of Kamal which were denied. The court date was set to put her abusive husband into the jail for a long time. He had a few other illegal acts in the police file.

On the day of the hearing Charu was in lawyer’s office with Kamal. A coworker and I were waiting at the courthouse. Two men came. The older one was wearing his white ethnic garb and turban, while the other one wore blue

jacket and jeans and a 'chip on his shoulder.' They inquired with us about the same judge. We had time to measure him up. Charu had to come alone because she could not convince Kamal to come to the court. Eventually, Bal was put in the jail. He kept on requesting to see Kamal.

Now what? She had no possibilities to support herself. With three small children she was in the shelter since eight months. Bal was home after spending three months in the jail. Her sister-in-law was asking her to come back. She was saying, "Bal has changed after the jail experience. Everything will be all right." All of us believed that she will suffer same way. So she was quiet about her thoughts of moving back. She wanted to apply for Citizenship.

That was Friday I went to pick her up to go to submit the forms. She said, "Oh, I forgot." –very unusual! She got ready and we were on our way. All of a sudden she said, "That is my husband's van. Please turn around. I don't want to go." Charu went to visit her on Sunday. Kamal did not talk much.

Monday morning her caseworker called to say, "Kamal has packed her things and about to be picked up by her sister-in-law." Charu talked to Kamal, "This is not a right decision but any time you need help, we are here. Take care." The emotional voice responded, "Thank you auntie, I will never forget."

We did not hear from her for a couple of weeks. Charu called and she talked with her meekly. She asked her to come and collect her jewelry. She came with her niece. Kamal looked weary and dull. Without looking into Charu's eyes she answered some questions, collected her things and left. Two

concerned eyes followed her as far as they can.

Within two months we heard, “She is back in the shelter.” Bal was good for a few days but again abuse and control started. In her desperate condition she came up with a plan to escape from him. Kamal told her husband when he was in good mood. “Why don’t you take me to the District Attorney’s office so I can take back the complaint against you.” The next day whole family piled into the car, she carried a heavy diaper bag. At the office she went inside with the children and the bag. He waited outside. Kamal did not have to explain much to the attorney because she was handling her case since last several months. Instead of Kamal, an officer showed up at the gate and Bal realizing the situation, drove away in his car.

We arranged for her trip to India. Charu kept on receiving her calls from India periodically. She was in good spirit and had not given up the desire to come back to USA and earn dollars.

Epilog: Almost two years are passed. Her ex keeps on asking her to come back but she is not afraid of him anymore. She calls from New York, “Auntie! I am staying with a kind Punjabi family and working in their store. After six months my mother will bring the children here and she will help me to care for them while I work.” We wish her well with a smile.

The biggest complication occurs when children are in the middle of any abusive relationship. This victim had not much education or a backup system from back home. She went back to the abuser and had narrow escape the second time. The abuser recognizes the victim’s weaknesses and continues to keep control..

3. Helping Hands.

Tara asked me hesitantly, “Will you come for lunch with me one day?”

I was surprised. I had come to know Tara for about a year as the second wife of our friend, Tapan. She had come to America for the first time at the age of thirty-five into this new family to live with a new husband, his teenaged-son and his mother. I would sometimes drive Tara and her mother-in-law to some ladies’ get-togethers and religious classes. Tara used to follow quietly while her mom-in-law did all the talking.

Tapan and his mother’s conversations implied that Tara was some ordinary girl and that they had obliged her by bringing her here. Tara had some complications getting an immigration visa. She had her own beauty salon in India and had annulled her first marriage. Because of these issues, it took more than a year for her to come to the U.S. As soon she arrived, she was expected to adjust herself into a set and decisively organized household. She was treated as an ignorant person who did not know English and American ways of life. This kind of impression was created about her, and that is how I initially perceived her.

When she asked me to meet her, she had just gotten her driver’s license. She drove to my house and I took her to a restaurant for lunch. She said, “You must be wondering why I asked you to meet with me. I have heard about your social work and kindness. I admire that.” She talked about her interest in

literature and yoga. After some time she said, "I don't have anyone here. All I know are Tapan's friends. Can I trust you with something?" I assured her by saying, "I am a volunteer for an organization for domestic violence victims, and whatever you say will stay with me."

She said, "I am miserable in that house. Oh! What dreams I had, but I feel I am living a night-mare!" I could not believe my ears. We thought Tapan was a good guy and had just wanted to get married a second time, but his old mother just needed a young person to run the household.

I said, "You will have to be patient. You will feel better when you will find some work outside. You got your driver's license, that's good."

She said, "I tell you how I managed to get it. I've had my learning permit a long time, but Tapan would not take me for the driving test. So I requested some help from a friend of his the day before my permit was to expire, and I passed the driving test." The tears welled up in her eyes.

She stopped herself from saying anything more with a scary thought; "What will happen if she goes and tells these things to my husband and mother-in-law?"

I asked her some questions about her life in India. Before we left, I encouraged her to learn English. I drove her to a free coaching class location the following week. After a few weeks, I ran into her when she was coming out of the English class. With a bright look on her face, she said, "I am so glad. In my class there are highly educated foreign immigrant students who do not know

good English. I am not stupid as I was made to feel in my home.”

Several months passed. One time I went to see her mother-in-law. She complained about Tara for not doing enough work in the house. She said, “Tara is studying to get a beautician’s license. She took the exam the other day but she failed due to her negligence and wasted our money.”

Tara told me later that Tapan and his mom were upset because she was tied up with an order and did not pass. But she was determined to pass the test. The following week, she left early with a friend to a far away location, took the test, and got the license. When she showed the license to the in-laws, they were angry with her for going there without their permission.

That was her third year in that house. I noticed that Tara and Tapan were never seen together in any social function. One mutual friend told me that she was inquiring about a shelter for domestic violence victims. I thought there may be some minor disagreements.

But she then wanted to meet with me again. When she came, she was agitated. She said, “My husband and mother-in-law are telling me to pack my bags and get lost. My step-son, out of sympathy for me, says that it will be good for me.” Tara needed my help and also the help of our organization.

There are many different faces of domestic violence. She was suffering mental and verbal abuse. She was slapped by her husband in front of a guest one night. She was humiliated and neglected by her own husband’s behavior and by the constant taunts from her mother-in-law.

She was accepted as the organization's client.

Tara told her story:

"I was told by my sister that Tapan had come back to India to remarry. He was in his mid-forties and worked for the Federal Government in USA. I was several years younger than him but we appeared to be a good match. I was told that his first wife was a bad person. His family had a good reputation in our community in India. In a week, the marriage was organized. I whole-heartedly accepted the idea of having a teenaged step-son and Tapan's mother in my unknown, hazy, future life.

"I expressed my desire to have one sister for his son on the first night, but he did not reply. Much later he told me about his secret decision of having no more children.

"In India, Tapan's cousin helped me to prepare the immigration papers with the guidance of his lawyer in the USA. I came to this country with lots of love and expectations. Very soon I took all the responsibilities of the household chores. His mother constantly kept a watch that I was doing all the work according to her rules and schedule. I felt so happy and needed. But my loving romantic devotion was met with indifference. I noticed that I was taken for granted and if some little thing went wrong, I was scolded mercilessly. It took some time but eventually my step-son liked me. However, he felt it was his right to order me around as my husband did. The mother of my step-son lived nearby, but his affection was torn between two bitter broken relations.

"I started to work as a beautician. I needed to get the driver's license and had to learn English. He nicknamed me 'stupid'. The father and son would watch English movies and I had to be around to provide whatever they needed. My permanent residency was granted and I became legal in the USA. I always appreciated his part in bringing me here. I gave all my earnings to him and he used to give me some spending money with the strict instruction that I have to manage in that small amount. "Dollars do not grow on trees!" My mother-in-law kept on reminding me that I was so fortunate to be here and was lucky to live in his house. The put-downs and insults were every-day occurrences.

"I was doing mediation and self-study to keep myself sane. I felt completely alone. I came to know some good people but they were all Tapan's friends. His impression was good among his friends. So I felt that even if I told them how badly I had been treated by the family, no one would believe me. He used to discuss finances and all other details on the phone with his older sisters but at those times I was sent away so I could not hear. I did not know how much he earned, let alone his bank balance. I was still willing to do anything and everything, considering them my own family members. Yet, Tapan was still very dismissive of me. For instance, he would go to a friend's house, leaving me home alone, and when I would call and ask, "Can I join you?" he would say, "No. I am coming home soon," but would not show up for hours.

"I had observed that he was influenced very easily by other people. One month, his mother went to visit his sister. We had some disagreement in the

bedroom and he moved out of the bedroom. The next day I went to him and he responded warmly. I was overjoyed. Then I heard him talking on the phone. After that, again he was rude and cold with me. I felt that his kins' opinions were that I did not obey and serve them right, so I was not worthy. He stopped talking to me. He insulted the food I prepared. So I stopped cooking."

Tara started crying. I knew Tapan and his mom well. I thought, he is in his late forties, second marriage and this woman is ready and willing to make their marriage work. All of their friends will help to patch up this relationship. One friend invited them without telling them who was coming to dinner. As soon Tapan saw her there, he wanted to leave. After that, eating together did not do any good. When Tapan's mother was approached, she said, "I don't want to do anything." We all were shocked. These people were determined to kill the possibility of joy in so many lives. Secretly, the stepson said, "They did the same thing to my mom and that drove her crazy."

One close family friend told them to try earnestly for two weeks. Tara did whatever possible to please the family. But one week later, divorce papers were delivered in her name. She immediately went to see that friend and pleaded with him to convince Tapan to stop the process. His friend was very angry at Tapan for not keeping his word.

Tapan told Tara, "You will not get a penny from me." He snapped his fingers and pointed at the door, "Get lost." Tara asked him, "Where would I go? I don't have anyone here and my parents in India don't even know that we have

marital problems. This will kill them.”

As a procedure, when there are domestic problems, the victim is advised to move to a shelter. When I suggested that, she said, “I will tolerate whatever is thrown at me but I will not move out.” I was surprised and impressed by her determination.

I took her to a lawyer for consultation. Tara’s English was very poor so I had to be present all the time. When we asked if Tara could stay at the house or not, the lawyer asked only one question. “What is the home address on your driver’s license? If it is the same house you are living in peacefully, no one can throw you out.” With that understanding she got some mental strength back. She told Tapan and his mother as soon they grumbled again, “If I am harassed, I will call the police.” That statement really scared them because they did not want to look bad in the eyes of society. Tapan gave a strict order to his mother to hold her tongue.

Filing for divorce proved to be Tapan’s worst mistake – and it was a costly one. He was a government employee. He could hide a small amount of money but he could not hide his retirement fund and the 401K savings plan to which his wife would have an equal right. It was very obvious that by going to court, the law would force him to share these funds with Tara. If he would have agreed to give some money to Tara in the beginning, as some of their friends had advised, she would have accepted it. She was not bitter or greedy. I never heard her cursing him for causing her so much pain. She could have exposed

some dishonest behavior at work which would have created very serious problems with his job, but she was not out to punish him.

With court papers, the nightmare began for both parties. One day, Tara told me that she would stop by my home before going to work. The decided time came and went. I started to worry. I thought they may have found out that I am helping her and would have stopped her! But finally she came. She told me that she had the master bedroom, but the bathroom she had to share with her husband and stepson. They had delayed her.

They were under the impression that because Tara did not have money and did not know English well, she would be scared to face him in court. So when he found out that our organization was behind her, the mother and son must have been extremely angry with me.

I let her decide between this American lawyer and a lawyer who spoke her language. I was surprised when she chose this powerful American lawyer. Our organization was prepared to pay the lawyer's fee. Tara could demand from her husband, but we knew that he would never agree to pay. She used to come at least twice a week to my house to prepare for the court case. Tara was very particular in keeping all the records in order. It took uncountable hours to be ready for court.

One day at the end of a session when we were walking out, the lawyer handed us a letter saying, "I received this from Tapan's lawyer." When I read it, I was shocked. I explained to Tara that the letter was accusing Tara of wrongdoing to get her visa, and that the marriage was a fraud. We knew the importance of addressing these points from the beginning to nip this accusation in the bud.

On the first day of court, Tapan's lawyer was disqualified due to conflict of interest. She had handled Tara's immigration case. Any wrong-doing was proved to be guided by Tapan's lawyer. Tara presented the letter, written by Tapan to his cousin in India. Tapan looked like a fool to the court. The judge ordered mediation. Later Tara told me, "That day after court, I arrived at the house first. Tapan came home and was giving information to the neighbor for a long time while his mother waited nervously in the house." Tara felt pity for her even though she was an instigator in this drama.

At the mediation Tapan offered some money but Tara was advised very strongly by her lawyer not to accept the offer while I was suggesting that she accept it and move on. She took her lawyer's advice. I was little upset with her and for the first time, after helping her for more than a year, I told her, "Now you are on your own." She was speechless.

After a week she called, "Can I come to see you?" She came and apologized. She said, "Without your support I do not have the courage and confidence to do anything. With your positive input, in my heart I feel that I am fighting for the right reasons. That night, I went home and cried and cried." I said that whatever decision was made, stick with it. She needed to move forward and I would continue to help her to the end.

Tara had cultivated many close relations with some of Tapan's friends. It turned out that so many of his friends had stopped talking to him and became loyal supporters of Tara. She was in that same house while court dates extended from months to years. She was tolerating the hateful looks. She would quickly cook her meal and get out of her mother-in-law's way. One time the visiting sister-in-law started shouting at her. She called me on her cell phone and I helplessly heard the bitter words. I called one of my volunteer friends to go

and just park her car in the front of the house. Later my friend called the sister-in-law and firmly put some sense in her head. It was not worth calling the police.

Tara was enduring verbal abuse and insinuations from the three family members day and night. Every court date was draining. Finally her day in court came. She explained her side in broken English, but the judge believed her story and granted her half of Tapan's retirement and savings fund. More than two years prior, this whole situation had been initiated by Tapan due to his disrespect for Tara and over-confidence in him-self. He had created the situation with his first wife where she had lost custody of her son and was forced to pay child support from her nominal income. What happened with Tara seemed like poetic justice.

The nice people who had gone out of their way to help Tapan's mother before went above and beyond to help Tara and continued the same loyal support after the divorce. Tapan's cousin, Simadidi, gave strong support to Tara, which was very significant. The night before moving out of the house, she pulled out two suitcases which she had brought from India almost five years before. She was feeling very emotional as she started to pack her things. The tears were rolling with the thought of failure of her marriage and the prospect of a lonely future. At that time, Simadidi called. She assured her. "You are getting out of that hell-hole and coming to my house, so just keep positive thoughts and a smile on your face." For Tara, Sima's house would become a second home for years to come.

She planned to move out of Tapan's house with dignity. That day, five ladies, who were Tapan's family friends, highly respected in society, gathered in front of Tapan's house. One volunteer went inside. Tara opened her bags in front of Tapan and his mother to show what she had packed. She did *pranam*

to his mother and wished Tapan well. She went to her stepson and said, “I love you and I do not harbor any hard feelings against you.” Then she finally left that house forever.

Tara invited all her supporters and her lawyer to her new apartment to thank them and to celebrate her new freedom. Our organization helped her with the rent for a few months. She was determined to forgive and forget and move on. She has kept on trying her best to overcome the loneliness. She continues to strive to improve her English and herself. So many times she still calls to cross-check her intentions behind her *karmas* and to separate rights from wrongs. I am confident that she will try her best to bring out the best from within.

As a withering flower is brought back to life by the dew drops, the anxious heart of Tara was enlivened by a few affectionate helping hands. She showed unusual courage to face betrayal and confidence to fight for her dignity.

This victim took care of herself in the best possible way she could. Her honesty and wisdom helped her to establish loyal relations with generous people.. She continued to live a good life through her own hard work and with our emotional support.

Working with victims of domestic violence, poems like this have been written.

Helping Hand

Sis, I accepted strangers as my own,
my heart was full of hopes and dreams,
I came trusting the thread of love,
I enjoyed the bliss of marriage.

He was a center of my universe,
He was staying in my inner most verse,
He was the purpose of my being by,
Now miserable cry in my sigh.

That tender string broke in the midst,
Couldn't mend it with trials and trysts,
He cut it with a jerk, left me hanging helpless
Now all alone, how to fill this emptiness!

Let the tears flow today due to the hurt,
But my soul lamp is shine inner trust
Promise, I will find my lost self respect
With the help of your sweet smile, o'sis
With the help of your sweet smile

-----

*When a victim finds the right helping hands and holds on to them to regain her confidence,
her inner strength brings her dignity and stability.*

4. Turn Around

I had been a volunteer for a domestic violence organization for many years when one day I received a call requesting help from a young, educated Indian woman. She was calling from a women's shelter where she had been staying for the last three months with her five-year-old son.

She was a petite, smart-looking young woman. But her face carried lines of worry.

She said, "I told you that my name is Shona, but my given name is Deepika."

She was from a prestigious family in Mumbai. When she had met her husband, he was 30 and she was only 18 and had just finished her first year of college. As a teenager she had big dreams and was rebellious. When she was given the opportunity to go to America, she forgot that she was a Hindu and he was a Muslim. She thought that she was in love and ignored all the warning signs. They lied about her age and used several other tricks to get her visa. Deepika came to the USA and closed all doors behind her in India. She became Shona.

With tears in her eyes, she said, "My family was so ashamed. They told people that I had gone to the USA for studies."

Her husband worked in an automobile garage. Shona was working in a gift shop. She had a good relationship with the owner of the shop and did her job well. But her husband had become abusive. Two years after their marriage, she gave birth to a son. The rough treatment from her husband was hard on her. One time she had to call the police. The situation had become unbearable at home, so she had taken this desperate step of moving to the shelter.

When she came to see me, she had just been informed that she needed to move out of the women's shelter. She was studying at the local community college to be a nurse's assistant, and her ultimate goal was to become a nurse. She was seeking financial and emotional support. She needed money to rent her own apartment, to pay college fees, and to get a good lawyer. I presented her case to the board of the domestic violence organization. They were impressed by her determination and the desire to become a professional individual. We approved rent money for several months, paid her college fees in full, and found her a lawyer.

Now Shona was able to focus on her studies and her son. She filed for divorce. She said that she did not want anything except custody of her son. But things have a way of getting complicated. So many times she would call me in total frustration: the long delays in the court system, the uncertainties and responsibilities. It concerned me when she said, "I will escape to Canada with my son and make sure that he can never find us. I need to teach him a lesson." I would try to calm her down and point out the legal problems that would arise for her if she were to do something so desperate. In time, I felt assured that she would not do anything rash.

Now and then I would hear her excited voice on the phone, "Saryu! Guess what? I got A's in all of my classes!" She received a scholarship for the following semester so it was less of a burden on our organization.

Her divorce was finalized, and Shona got joint custody of their son. She realized that she had to be more careful and maintain cordial relations with her ex. In the meantime, she was getting to know one young man named Michael. She said he was very kind and trustworthy.

Upon her former husband's insistence, one day she visited him for several

hours. But when she was leaving, a neighbor saw him hit her. The neighbor called the police. After that he was ordered to leave the country with no option to re-enter. But all this time, her ex was confident that Shona would come back to him. He insisted on taking their son back to India with him. He said, “Over there, everything will be back to normal. You come later, and I will keep you in comfort.” Shona had to agree with a heavy heart. She was barely supporting herself and had at least two more semesters to study. She knew his sister, her nanand, in India would take good care of her son.

Shona secretly married Michael and had prepared the necessary passports for herself and her son. She finished her final exam and flew to Mumbai the next day. Her ex had rented them an apartment and had made plans for their life together. Shona made peace with her family and let them know her situation. Every day she would take her son to her parents’ house at a specific time. As planned, Michael quietly came to Delhi and booked three tickets to fly back to America.

One day, with the pretext of going to her parents’ house, she left with her son and instead took a flight from Mumbai to Delhi, where they met Michael. From there, Michael, Shona and her son flew safely back to the U.S. I was surprised to hear her excited voice on the phone.

“Saryu! Guess why I sound so happy! It is because my son is right here sitting next to me. We just got back from India. Thank you for giving me the chance to become Deepika once again.” I felt the happy vibrations of a mother’s heart.

The veil of desires and greed prevents a person to look at the realities. The experience leaves the un-repairable bruises long after coming out of the situation. Deepika’s leap without looking has cost her a lot. She is visualizing the new beginning and takes each step with open eyes and steady mind.

Both individuals used lies to get what they wanted but one turned out to be an abuser to control and run other person's life. The victim's actions are for the care for her child and to give herself decent life

Poem-Turnaround

I look around in the lonely night at the lonesome path.

Where did I start and where have I ended up?

I said those lies to become a mistress,
my lies and traps brought deep distress.

I stand and stare at sweet childhood.
I was the one who had closed that door.

Take me back to my home town
give me the name which was my own.

Please, let me hold a helping hand,
so I can step into the freedom land.

Shona's suffering came to an end,
with love and strength she took a stand.

She paid her dues with great patience,
returned Deepika with her son.

-----

5. Her Dry Tears

While living in Houston, I was invited to be a Board member for a volunteer domestic violence organization. That week I was monitoring calls. In the middle of the afternoon, I got a call from a far-away state.

The lady said she had a niece named Reema in India whose five-year-old daughter and husband were living in the Houston area. Two years prior, they had all gone to India for a short visit, and Reema was tricked by her husband into staying in India while with her in-laws, he brought her child back to the U.S. She was left without her passport so she could not re-enter the U.S.

Her situation seemed beyond the capacity of our small nonprofit organization. Reema's aunt kept on calling me, saying that we were her last hope. By that time, Reema had secured her passport and she was ready to come to Houston. I presented her case to the Board and we accepted her as our client. As a volunteer this was such a new experience for me.

Reema came to Houston with her aunt, Monabua, and I went to see them. Reema was quiet, somewhat dull. She was 32-years-old and had education as a pharmacist in India. I became very hopeful with the idea that we could help her to get her license as a pharmacist to work in the U.S. They both did not share my enthusiasm. I was unsure as to why at the time.

Monabua arranged a meeting with Reema's husband. They all sat down together for all of ten minutes. It was very clear that he wanted a divorce and

she wanted to see her child. Monabua hired a lawyer before she went back to her home state. Reema was left in my care. I managed to get her a place in the Women's shelter.

I started hearing about her inability to follow simple rules. I would get calls from her from all over town saying she missed her ride. I felt sorry for her for getting into these troubles because of her lack of attention. I got her all the necessary materials to study for her pharmacy exam, but I never saw her open a single book. She had some excuse every time. After two weeks I talked to a manager in a chain store, and out of her kindness she gave Reema a job. The next step was to find her an apartment, for which our organization would initially pay the rent. Fortunately, I saw an advertisement for a room to rent in the house of a divorced young mother with a baby. Meanwhile, I tried to talk to Reema's husband, but politely gave me his lawyer's number.

She did not have transportation, so my duty was to drive her around. Her attitude and lack of efficiency were frustrating. On the first day of work my husband Dilip and I both went to pick her up early in the morning but she had overslept. But we were glad that now she had a job. I thought that she should have a car. In my neighborhood, I spotted a car for sale, and the owners were kind enough to reduce the price. I proposed to the Board that we loan her the money which she may pay back. There was disagreement about this unprecedented help to the victim. After a lot of discussion, Reema got that money. I got used to the phone ringing early in the morning with questions like,

“Where are my car keys?” I would tell her to look in her heavily-loaded purse again. One night at ten o’clock she called after work saying, “My car does not start.” After some questions I asked her to check the gear, which had been in Drive.

She was depressed most of the time, so I got her a psychiatrist to help her. Depression is a vicious cycle of cause and effect. I felt compassion for all parties involved. Her actions made me realize that how important it is to have a functional brain, common sense, and intelligence to get us through difficult situations.

By court order, the day of meeting with her daughter had arrived. She dressed up nicely and took some toys with her. The meeting place, a mall, was one hour away and this was the first time I was to meet her husband. To be safe, Dilip drove us there.

The little girl was not ready to let go of her father’s hand. She was gently forced to sit near her mother while the father sat nearby so she could see him. The child had to spend one hour with her mother. She was in tears and all she talked about was her dad. Reema took her around for a little walk and when they came back, the child was all smiles at seeing her father. Reema later told us that it was the only time she saw her smile. In following visits she remained distant from Reema.

Reema was managing her life with lots of help from us. After about six months, the court decision was to give custody of the child to her

father with visiting options for Reema. She got some money, but she had to pay child support. She had lived in Houston as a married woman for two years but no one came forward to say that she was a capable mother. She told me often that no one cared for her except me.

She was then let go from her job. She moved back to the shelter. On moving day I had told her to pack her things so I could help her to load at three o'clock. When I arrived, she was running in circles, doing many things and accomplishing very little. We loaded things as they were and I told her that at the shelter she would have plenty of time to sort things out. I talked to her aunt and we both felt that she had to live with some family members. She just wasn't able to function on her own. She did not want to go back to live with her widowed mother in India.

Reema ended up moving to her aunt's home hundreds of miles away. She left some important papers in her car, which she had parked at our home. When I opened the car door, I found it was full of junk. So day by day I had to empty the car to prepare it for sale. The car was sold, and to be kind to her I gave her the money. She had been oblivious to the fact that it was the organization that had bought her the car! After my explanation, she thanked the organization properly.

She had to come for the scheduled meetings to visit her child, but the trips were too expensive for her. I suggested that she go back to India and be someone of whom a daughter could be proud. After a year or so, I received a

phone call. "Saryu! I miss you. I am going to India. I don't know what will be next! Thank you very much for giving me a chance to see my child again."

She was a victim of her own attitude and in turn she became victim of her own people. Her emotions were still behind her dry tears.

An organization can help, but the success of a survivor depends upon her own instinct and intelligence.

Until this experience, I had not realized in true sense, the brain is a mighty monitor in the program of our life. This thought makes me humble and fills my heart with compassion.

Her Dry Tears

In the dark corner with ghosts
I paid a heavy depression cost;
God gave me a sweet angel
and her to you, I simply lost...
Some kind people do care
But relation is a two-way affair,
I feel barren, dull within
Have nothing much to share...
They say my tasks are all undone
But I have been busy, overwhelmed;
I saw good fortune dance away
Leaned on someone else's sway...

My life is a thick layers of clouds
I fall and no one here to hold;
I hope and pray a spark of joy
may ignite the dim internal light.

6. Rachna, *Our Princess*

One afternoon, I was looking at my best friend Rachna dressed in her new purple dress. Her mother entered the room and words easily expressed her sentiments. She had said, "Oh! Our pretty princess."

I was remembering so many things about her today because she was getting married and my parents did not give me permission to attend her wedding in a far away city. Every summer Rachna used to come to her grandmother's house in our town. Their house was always crowded with family members and friends while Rachna and her three brothers were there. Rachna, a sweet loving girl, was a reason for our group of friends to remain connected for all those years.

Rachna was three years older than me, but we were best friends and I somewhat worshipped her. She used to say, "I will get the best education possible. But my dream is to have a nice family life, a sweet little home with children, but not too many!" And she would giggle.

She had written all about her choice-marriage with a military man, named Ajay. Since Rachna's older brother was in the military, he had found him for her. He was of the same cast and his family was in Mumbai. She had said about her feelings toward him, "What can I say? He is The One."

Fifteen days after her wedding, she came for a day trip to our town while her husband stayed with some of his relatives. Rachna was very excited about her new family and her plan to go and live with her husband on the border.

After that I did not hear from her, so I was happily imagining her being totally submerged in her new life. Everything seemed like a story written for a great movie. But after some time, I was crushed to hear from her aunt's friend that Rachna had returned to her parents' house in the last several months. I did not want to believe it or to repeat it to anyone with a wishful thought that this bad news would go away.

It was almost one year since her marriage. One day Rachna arrived to my house unexpectedly. We looked into each other's eyes and started crying. She had come to attend a wedding in my town. In the quiet of the night she told me about her painful encounter.

Rachna said, "I was on cloud nine! My in-laws were pleased with me, but Ajay was mostly quiet around me. I thought maybe he was a loner. The first night was nothing special. I thought, 'Naturally! Ours is a choice marriage, not a love marriage.'

"He went to his posting and I went to my mother's for two weeks. Then I went to join him in our new home. I was all set to start my new life. I was prepared to take any challenge life would throw at me because I thought that my partner Ajay would be next to me. The first couple of days, I was busy making sure that the military residence was more of a warm, welcoming home. Ajay was quiet as before and Tommy, I thought, was a paid helper for our household, though I was puzzled by his constant presence in our home.

“The second night, I asked Ajay why he was sleeping so far away from me. He mumbled that he was tired or something and turned away from me. The tears in my eyes welled up and dried themselves in that cold night. I thought he would warm up to me soon. Every day, I went on convincing myself with many excuses for his indifference.

“One Saturday afternoon, I came home from the market. I saw Tommy hurriedly coming out of our bedroom. I was surprised but was hesitant to ask any questions.

“My days were dull and nights were long. One night, we were invited to go for Navaratri puja at a neighbor’s house. Ajay insisted that I go alone. I went, but did not feel well, so I came home early and went quietly to our bedroom to surprise Ajay. But I got the shock of my life when I saw Ajay and Tommy sleeping together in our bed. Ajay was startled, ‘Oh! You are home!’ And realizing the implications, he said, ‘Well now you know.’

“I ran out of the room. That night on the living room couch was the loneliest night of my life. The next morning he came and sat in front of me. I did not see any guilt on his face. I asked, ‘Why did you marry me?’ I tried my best to control my quivering voice. Without much emotion, he said, ‘I liked you. My family was after me to get married and with you everything worked out so easily. I thought you would understand and cooperate.’

“I could not tolerate looking at him, so I got up and left. My first thought was to break everything around me and leave. Then I thought about mamma-

papa and my brothers. How would they be able to bear the pain of my shattered married life? At least I should put in some effort to salvage the situation.

“I had been there for two weeks but it seemed like ages. All of a sudden I found myself inefficient, insecure, and helpless. I felt that I was a total failure and at fault about the situation. When I was calm enough after a couple of nights, I went to lie down next to him. I requested Ajay to change his way of life and let go of Tommy. But he said, ‘If you just cooperate, things can work out.’ We were in the middle of our conversation when Tommy came in and lay down on his other side. Ajay welcomed him. I was burning with the insult. After that night, I never set foot in our bedroom at night.

“My mummy came to visit her happily married daughter as we had planned. She saw my withered face and assumed that something was wrong. But she couldn’t have remotely dreamt about my life’s reality. I told mummy when I was somewhat sure that I would be able to talk without breaking down into sobs. It was very difficult to put into words. My mother’s face was ashen. Slowly I regained my confidence and realized that I was an innocent victim. I had to make a decision.

“As a last effort, I sat down with Ajay to find out whether he wanted to save our marriage or not. He said, ‘Now you know that Tommy is very important in my life, and only when you accept that is there any point in talking.’ Again I was so hurt and angry that the tears started rolling.

“I told him, ‘The way you have hurt me and my family, I hope that you get punished for this cruelty.’ I left his home - our home - and never looked back, but a piece of my heart I lost forever. I had my family’s support but how was I to fill this empty corner in my soul?”

In a race against time, Rachna passed one of the highest civil service exams and became a top officer in the Civil Service. She always remained the best daughter, a loving sister and a loyal friend. But after a long journey through life, she summed up her mental state in this story:

“There was an award ceremony for the military service retirees. I was the chief guest. There, Ajay’s name was announced. My heart skipped a beat. He received his award but could not look up at me. I saw him slowly going down to sit next to Tommy. I felt a pinch - he is with someone and I am alone.”

My illumined heart, at peace, with awareness art,
But the daily routine is a difficult task,
Made deals with the days to face lone nights,
I live two lives of frolic and fright.

Assurance

Her small self wonders, where are we going?
Hand in hand - where grandma will take me!
The delicate face looks up into my eyes;
“Will you stay with me where ever I go?”

They started a new life, walking side by side,
Pleasing promises, the moments abide.
Once in a while a suspicious smile,
“Will you stay with me forever or not?”

Very old age, dependent upon kin,
The service and care are over, forgotten.
The wrinkled face whispers worried,
“Will you stay with me or leave?”

I turn, look back, through a haze of tears,
My steps take me far but not forever.
I promise, my love, I shall return,
Please keep the wick fully upturned.

---

*The question is raised at the different stages in the life by different relations.
The loyalty and trust are promised and time will tell, if fulfilled.*

7. A white dress with red flowers

In my beloved city Bhavnagar, on my parents' teaching salaries, we lived comfortably, even if it was month-to-month living. As a middle-class family, we had our own bungalow with a good-sized garden and more than ten mango trees. I was in charge of taking care of the rose bushes. I had a few dresses which I used to fold carefully and arrange on one shelf in a cabinet. We had not experienced much luxury in our lives, so what you did not have you did not miss having.

When I was a child, I had gotten sick with Typhoid fever and after that, for some unknown reason, I had become a chubby little teenager. My cousins used to tease me, saying, "Double Typhoid, if you worry, you will lose weight." And I used to ask, "Tell me, how to worry?"

My father did most of the shopping, but for my clothes I always went with my mom. I used to wait for the Saturdays when my mother had half day of school. On shopping day, I would be ready early and with all the silent body language I could muster, I would encourage my mom to get ready. The fear of the arrival of some unexpected guests and any delay because of them was very traumatic for me. I would rush to offer them tea and quickly prepare it and serve the guests. After that, I would stand near the door to express my urgency without being rude.

That special day we went to our newly-found favorite fabric store. The

men started showing us different fabrics for my dresses. That special attention to this thirteen-year-old girl was sweet like honey. One man brought out a roll of fabric from the far corner. As soon he unrolled this soft white georgette with tiny red flowers, I was sold. The measuring tape came to the end, showing some damaged material. My mom said, "We cannot buy this fabric." My eyes were glued to the fabric. The tears shined in my eyes. My mom gave in. The dress was made from that smooth material and I was allowed to wear it only on special occasions. I was quite pleased just folding and unfolding that white dress with red flowers.

One day I was feeling sick, so I went to my uncle's small medical clinic. He did not clearly explain to me that pneumonia is a serious thing to have. I was in pain that whole afternoon. When my mom came home from school and saw my face, she felt very guilty for going to work. I barely remember the next four days as my mom was hovering around my bed and my father had a worried look on his face. In the middle of the night they were rubbing medicine on my side so I could breath. My brother was going in and out of my room trying to find ways to cheer me up. We had lost my five-year-old sister after two days of fever less than four years prior. That heart-wrenching experience was quiet, yet very loud all around us.

On the fifth day I was a little better. I was to get a sponge bath. I was lazily looking around and I ended up staring at the white dress with red flowers in the cabinet. My mother followed my stare and smiled. Right after my sponge bath

she brought out that dress and helped me to wear it. As my brother walked in, he saw the grin on my face and started to tease me, and I giggled for the first time in days.

As my awareness returned, the first thing I remember was that my hand and fingers seemed thinner. Just then I realized that I had lost significant weight. Wow! My dream came true.

During more than two weeks of recovery many friends came to visit me. I had a very loyal friend name Hansa. She had so much affection for me that I used to take her for granted and for any small thing I used to pick a fight and stop talking to her. My mother used to tell me, "Saryu! If you do not value the love coming your way, you will stop receiving it." With three other friends she came to see me. I responded with a gracious welcome and after that I learned to appreciate her generous interactions with me.

That day, I was feeling good enough to go out and check on my roses. A beautiful pink rose was smiling at me. I plucked it to take inside the house. I saw my mother sitting at her desk working on her poem. I presented that rose to her. Her smile expressed her relief knowing that I was healthy again. The next day I saw that the rose was carefully arranged in between the pages of her book.

I resumed my activities as a slimmer, prettier teenager. The white dress always remained my favorite even after I had outgrown it.

Years had gone by. After marriage, we had settled in America. I went back several times to India but did not go to my home town Bhavnagar for many

years. In 1993, mom passed away in Vadodara. Afterward, I went back to our old house, the home I had left twenty four years before, leaving a void in the lives of my loved-ones. I was feeling raw emotions in the deepest corner of my heart. When I opened my mother's cupboard, I saw my white dress with the red tiny flowers and her book next to it holding that pink dry rose. I was overwhelmed with emotions as if the little girl was looking out from the secret window of my heart! I looked with my tear-filled eyes as somebody entered the room.

Our maid-helper of many years had come with her granddaughter, Mena. She told me that she had seen my mother touch this dress tenderly with a gentle smile on her face when she used to miss me most. I held that dress close to me for a few minutes and handed it to Mena. A joyous smile brightened her face and she left with her grandmother, giggling.

I took the book with the pink rose and sat there, enveloped in the arms of the warm memories.

It is a mystery; which event would bring magic in one's life!

8. It Was Meant To Be

It was February 5, 2005. I was attending my seventh annual “Appreciation Lunch” for volunteers, organized by the Literacy Council of Fort Bend in Texas. We had a guest speaker, Mr. Michael Biasini. He was relating his life story, “Overcoming Obstacles,” which could be found in *Chicken Soup for the Soul – 6th Edition*. At the end of his emotional presentation, he announced, “I want to give this book to the person whose Birthday is closest to today.” My birthday happened to be on the 6th, and in my birth-place India, it was already the 6th. So Mr. Biasini presented to me an autographed copy of *Chicken Soup for the Soul*. I read a few stories and put it away on the bookshelf.

In the next few months, I thought several times about stopping by my neighborhood nursing home. My natural helping aptitude was urging me to do some volunteer work with the elderly residents. Finally, one day in April I went in and inquired. The receptionist was busy doing several things and made me wait for a while. When I expressed an interest in reading to the seniors, she seemed a bit uncertain, but she gave me a contact name and number. After a few attempts over the next few days, I did get hold of that person. Very quickly she told me to “come at 2 p.m. on Monday.”

When I arrived at the home the following Monday, I was received by a young man who led me to a room full of elderly people, most of whom were stricken with Alzheimer’s. He was setting up a movie to show the residents that

they had already seen. He said most of the patients did not watch the movie the first time, and those who did, forget it quickly. I was there for about half an hour, but I could not connect with anybody. “What am I doing here?” I asked myself.

I decided to leave, but on my way out I ran into the lady in charge. Somehow I heard myself telling her, “I will come back on Friday.” Friday came and I was struggling with myself as to whether I should go back or just forget the whole thing! In the early morning I decided that I would go one more time, and if someone is waiting for me, I would find that person.

I entered the home and saw an elderly resident sat there enjoying “The Price is Right” on television. I proceeded to walk to the same room that had been filled with residents on Monday, so that I might find that same young man. I waited around for what seemed like a long time, observing all those patients being helped by the employees, lost in their own worlds. I thought, “That’s it, I tried. I cannot be of any use here!”

Coming back to the reception area, I noticed that same elderly lady still sitting near the television with her walker in front of her. I sat next to her and introduced myself to her. She said her name was Helen. She turned out to be very alert and talkative. She knew all about current news events and seemed very smart. She said she enjoyed listening to the television since her eyesight had deteriorated. I told her I would love to come and read to her if she would like! She was totally delighted to hear that. When she found out that I am from India, she excitedly said, “Oh, I know some good Indian people. I like Indian

food, especially the “naan-bread.” She said her friend Nell would also want to join us. I promised her that I will come back to read to them twice a week. I walked out of that nursing home with a smile on my face.

I realized in my heart that Helen was waiting for me to come.

It was meant to be.....

I started planning – what should I read to these ladies! May be some magazine? All of a sudden I remembered THAT book.

I was sure that these ladies would like to listen to real-life stories. So our first reading session started with “Overcoming Obstacles” from the book *Chicken Soup for the Soul*. I decided to read to the ladies on Monday and Friday mornings for one hour. That first Friday I went looking for Ms. Helen in her room. She was rushing to meet me. She said she was a little late but next time she would be ready and waiting in the front dining room. From then on she kept her word.

Most of the time, she would be accompanied by her friend Ms. Nell. She was a delicate, quiet lady. She loved to read books. She had a little difficulty with her hearing, but she was happy that I was going to read to them. She was eighty-nine years young, one year older than Ms. Helen and forty years senior to me. They both made me feel young, saying, “Oh, you have many years ahead of you.” Ms. Nell was raised on a farm and had worked very hard all her life. Even now in the nursing home she had signed up to help other residents. Ms. Helen would say about her, “Isn’t she a pretty thing! She used to

be a model in her younger days.” Upon my inquiries she told me that she used to model clothes for some stores. She was delighted to talk about her lovely daughter, grandchildren and her newborn great-grandchild.

Miss Helen had worked in a bank. She had lived all her life in upstate New York and recently moved to Houston to be near her children. She would say, “Wherever you live, you have to like it. I like it here.” She was sharp. Whenever I stumbled upon any word, she would promptly give me the meaning of it. She always carried a Bingo game board with her, and as soon as they sat at the table, the game would start. Lately she had a hard time differentiating the dots, so Ms. Nell would help. When I used to bring the naan - the Indian bread – very lovingly she would thank me and share it with whoever was bold enough to try it. Ms. Helen and Ms. Nell valued their friendship dearly.

One day we talked about cremation and burial customs. I told them about our Hindu customs. Ms. Helen said, “A long time ago I had decided to be cremated and have my ashes buried next to my husband in New York State. I don’t want to trouble my children with having to send my body all the way over there,” I was surprised at her clear thinking and her unorthodox attitude. She was so curious to discuss and know about other religions. I would many times read from *TIME magazine about the* current events and world peace, with enthusiastic participation by the ladies.

One day, Ms.Nell seemed very nervous. She very quietly listened to a story for a while, and then said, “I won’t be here next Monday. The doctor

examined my ears and told me to go to his office for some procedure to clean them. He said it will be simple, but I am afraid." I told her, "Give me your hands." She put her delicate hands on the table. I held them gently and looking into her eyes told her, "You will be all right." With teary eyes she nodded her head.

The following Friday, when I walked into the dining room, Ms. Nell was all smiles! Excitedly, she told me, "Oh, the procedure did not hurt me and now I can hear so much better. Your gentle encouraging words had gone long way to make me feel fearless."

Our reading sessions continued twice a week.

Ms. Ever started joining us on a regular basis, but there were times she had to leave to help her younger invalid sister. Once, when I was reading a story about a cancer patient, she told us about losing a son to cancer. Accepting this God-given situation was one way for her to achieve peace of mind. Once in a while, some other residents would come and park their wheelchairs next to our table and share their life stories. Often, some of the ladies would be getting manicures by one of the employees during my readings.

One day, I was invited to join a cake party. I came upon one Alzheimer's patient who was from my country, speaking only in my mother tongue, Gujarati. I sat there holding her hand while she continuously recited a nursery rhyme. It made me feel so humble to realize that the mightiest organ in my body is my brain, and it is so fragile. One day, these people were productive members of the society. Today, they cannot even remember their own names. One lady in

another wheelchair was not able to wipe her own mouth, and she was grumbling, “I have to find an apartment – will you help me?”

It was the month of July, and Ms. Helen was looking forward to a trip to attend her granddaughter’s wedding. She returned, very happy from that family reunion. As I listened to her stories, I could see that a positive attitude prevailed in her everyday life. She said, “Everything was so nice, I enjoyed myself.” I never heard any complaints from her.

Months passed by. I also started to read other novels to the residents. But I think that I had received the gift of *Chicken Soup for the Soul* for the purpose of reading it to these ladies. And I feel their love when very affectionately they ask me, “Now which story are you going to read to us today?”

We all human hearts crave attention. There is a saying, “call me by any name, but call me.” Many factors like, depression, ego or uncaring attitude are excused in the name of being “busy”, which prevents people from saying a few good words or to give a caring call.

9.Tian Story

*Saryu Parikh's
real Journey as a Volunteer Tutor.*

The first time, when I met my new student Tian at the Literacy Council office, I had been a volunteer tutor for five years. By that time I had tutored several students, but meeting Tian was a totally new experience.

In February 2002, I had just returned from my trip to India. On my answering machine, there was an interesting message from the Literacy council coordinator, Mrs. Peggy: “Saryu, I would like you to meet this delightful young lady. I hope you will find time to tutor her.” I was told that this student is hearing impaired. I called her home and talked to her father to set our meeting time. I suggested for Tian to write one page about herself. I could hear the Asian accent and figured that Tian would need help with her English. At that point I had no idea what I was getting into and while tutoring her how much I was going to learn!

Tian’s application indicated that she was a nineteen-year-old high school graduate. She had been fitted with the cochlear implant to help her with her hearing problem not too long before. Actually, I came to know about cochlear implants for the first time in my life and assumed that a deaf person can hear

and talk like any normal hearing ability person. Was I wrong! I realized my ignorance within a few minutes after meeting her.

Tian came to see me at the office with her father. He explained the situation: "Since she graduated from high school, she cannot go to classes to improve her English and to go to junior college she has to pass a special SAT English / Math exam." After her father left, I turned to look at this beautiful smiling face. I slowly started to talk, but she signaled that she did not understand. I wrote in her notebook to show me her written paragraphs. Tian opened her book to show me several very nicely written pages. She had written about her ambitions to become a Doctor or a Graphic Designer or a Nurse! The writing skill needed a lot of help. Her enthusiasm and eagerness were very touching. In sign language she told me that she liked me and maybe she could teach me sign language! I said, "No thanks, because you have to learn to speak and hear."

She looked like a Japanese girl to me, but she said she was from Malaysia. I could not understand, so I pointed at the world map. Excitedly she found Malaysia on the map. She wanted to know where Afghanistan was and why the terrible war was going on over there. Why do people kill other people? She always had so many questions.

As soon as our class was over, I went to talk to the Director of the Literacy council. I gave some general background on Tian. We both felt that if we could find a Speech Therapist, would be a great help for her. With Tian's

luck we found Ms. Lynn in our volunteer pool. I was very encouraged by the prospect of having another tutor's help. The long journey started with a lot of patience and enthusiasm on both sides. Most of our communication had to be carried on in writing. It was never limited to one subject. The struggle with hearing and speech problems and with improving her English continued for about the next four months.

In summer, Tian had to go to Malaysia with her family. We talked about her fear of flying. She was not very willing to go, but she had no choice. When she returned, she had a broken pinky finger. Some days she would come and write, "I am upset today. The doctor has not done a good job, and my finger will remain crooked." She was over anxious about her little finger's shape. I was thinking, "This sweet girl has to face so many big problems in her life, and she is worried about this little finger as if her life depended on it."

As time went on, she used to ask about boys, relationships and marriage. One day we were reading about Helen Keller. I was trying to emphasize her accomplishments in spite of her disabilities. One sentence mentioned that Alexander Graham Bell had recommended Helen Keller's teacher. Tian got stuck there.

She started writing, "How come Helen Keller was not married? Why did she not marry Alexander Bell? What about her good genes?"

Her curiosity was hilarious.

At times, just like a typical teenager, she used to rebel against her

parents about several things including religion. Her mother had mentioned that to me. One day, as soon she walked into the classroom, she went to the blackboard and furiously started writing.

She wrote, "Jesus, the destroyer of the evil."

I was surprised to see that because she was not raised in that faith. She sat down, and our lesson went on as usual. At the end of the lesson she said, "I will leave whatever I have written on the blackboard. So whoever reads it will learn to have faith in Jesus." I went and wrote, "Krishna is a great God. Do you know about that faith?"

She said, "No." I explained that to have devotion and faith one has to have knowledge and understanding. She agreed with her lovely smile and got busy erasing the chalkboard.

Tian was allowed to join the community college with the condition that she had to pass the English/Math SAT for special students. We worked very hard. Tian was totally dedicated but overwhelmed with all other subjects she had to study.

I was impressed when she showed me her drawings. After seeing her talent, I always encouraged her to take more courses related to Graphic Design. But before that she had to pass several other subjects. She had to write a five-page essay. I had written essays a long time ago so we both had to learn "how to write an essay!" At the same time she prepared for the SAT test. She and her family were disappointed with the result because she had passed the Math part

but failed the English part. Her counselor at the community college was tough but still let her continue with the second semester. She was going through some serious family crisis but Tian was very focused on her studies, thanks to her parents.

She used to attend the regular student classes with an assigned interpreter. She finished two years and received an AA degree from the community college with lots of hard work wrapped with tears of trouble and joy. Tian took classes at three different campuses. I continued tutoring at one of the campuses.

The first important thing that happened to Tian was going to the college. The other big milestone was she got her driver's license. She sent me the email, "Dear Mrs. Saryu, I have good news that I have passed my road test. I am so happy about that. As you said, I will have to be alert at every moment while I am driving. I am so glad that you would pray for me to be safe."

One day the phone rang and the operator said, "You have a relay call from Tian." I had never heard of that before. The operator explained to me that a relay call is a special service provided for deaf, hearing impaired or speech impaired people. They are provided with a device; the customer types the message, and the operator reads it to the listener and in return the operator types what was told to her for the customer.

In her third and fourth years of college, Tian got too busy to meet me regularly. So she used to send her work for correction via e-mail. The first time

she was planning to send me an essay, this is what she wrote, “Hello Mrs. Saryu. I will let you correct my essay. I have worked hard. You send it back as soon as you can.”

I replied, “Dear Tian, this is not a correct way to request a favor; try again.” Whenever, I pointed out the proper way to do things, I had noticed Tian followed with the right attitude.

That whole semester she sent me her work many times via e-mail. I adopted a method to correct it with capital letters and with brackets and sent it back. As time went by, I could see the improvement in her writing skill. From the first day, after checking her written paragraphs, I had told her, “Write short and correct sentences, and do not repeat your thoughts.” After every trip to Malaysia, her English skill would suffer. She wrote to me after one of those trips, “Mrs. Saryu, I just got back here already. I will be wanting to study English with you if I can. Right now my schedules are tightening and conflict.”.... I corrected that long letter and sent it back.

Our correspondence continued and soon after her college classes resumed, I received this letter. I am sharing a small part of it,

“Dear Mrs. Saryu,

Good evening to you. I have been so busy doing my schoolwork. Sometimes, I feel so overwhelmed about too much homework. At least, I am so grateful that my hearing friends help me with it. I’ve missed you so much.” It was a well thought out very nicely written letter.

Every year my husband and I take a long trip to places like Red Wood forest, Yellowstone, and Niagara Falls. I would assign Tian to look up those places describing our tour routes. Upon my return, I would talk about the places with pictures.

When Hurricane RITA came, she and her family fled to Dallas. She kept on sending the messages about the hardship they were going through. At one point she wrote, "I hate this Hurricane. I can't wait to go back home and sleep in my own bed." She was reflecting the sentiment of so many people.

Tian was taking The History of Graphic Design class in the fall semester of 2005, with three other classes. She had to drive far for the classes. She explained how she could manage to study in the regular classroom. She wrote, "I have the CART service which means that an interpreter types down on the CART for me what the professor has said so I can read on the laptop.

One day I wrote down detailed directions to my home. I was very worried. "How would she call if she got lost or her car broke down!" Well, she showed up at my door without any problem.

It was a cold dark Saturday night, one week before Thanksgiving. We had just finished our dinner. The doorbell rang, and to my surprise Tian was there holding a load of papers and books. She had come to my house only once before in daylight. We could not believe that she made it at nighttime to our house, which is not easy to find. She explained to me by talking, writing and with signs that she had to give ten minutes presentation in her classroom. She

had to prepare the index cards and slides, and her teacher would help her with the reading part. We spread all the papers and books on the dining room table. She had done basic research about the subject. She had selected to write about the famous Russian Graphic Designer E. Lissinsky. We spent more than two hours reading, writing and deciding about slides. She said she would finish during the Thanksgiving holidays and would show me. At about ten o'clock, before leaving she admired my husband's paintings. We both felt that Tian is someone special!

I waited for her to show up with the final draft of her presentation. Three weeks had passed, and one Tuesday at five-thirty she came running. She had only finished the first page. She had to leave at six-fifteen to pick up her mother. I looked at her work and helped to put it in some order. But finally I had to say, "This is too late. Now you are on your own." She gave me a hug before leaving and said, "I will stay up the whole night and will finish it."

In two days I received an email saying, "I stayed up the whole night to finish my presentation. My teacher praised my work, and I got an A for that. The next time I will show more discipline." I was happily surprised. For her final grades she did not do that well, but she passed all the subjects.

I had asked her to come during the Christmas holidays to talk about some of the things other than her schoolwork. As a typical youth, I did not want her to forget the care and concern her parents were offering. She exchanged the gifts. I gave her a card, which said,   Treat your family BEST,

Treat your friends BETTER,
Treat the world GOOD.

She understood what I was trying to tell her. I told her that I was very proud of her, and her progress was the best gift of all. Her graduation was one and half years away, but she invited me anyway, and I accepted.

From then on, she was very comfortable coming to my house. Whenever the doorbell chimed unexpectedly, we knew “Tian is here!” The spring semester of 2006 started, and there was a lot of pressure on Tian. One thing she was very excited about was her new red car! She kept on sending messages that she would stop by, but she could not for some time.

Tian continued on with her surprise visits. One afternoon she showed up carrying half a dozen books and her heavy file. I told her, “I have only one hour; then I will have to go to the Women’s Center training workshop.” We set to work and prepared her resume, selected one novel by Virginia Woolf and designed business cards. I had to run when my husband reminded me of the time! The next day there was a long sweet letter on my email saying her teacher liked the work.

I did not see Tian for the whole month of March while I was busy with my daughter’s wedding. After I sent her a message, she came to see me a week before her finals. The book report, her portfolio, all her other assignments were due. Her instructor had returned her book report with many discouraging notes, which were justified. The following year she might be graduating as a Graphic

Designer. We all felt somewhat frustrated.

She was applying for a scholarship. I prepared a recommendation letter which said, "I have tutored several students but I have not seen anyone else as hard working and focused as Tian, all through her family and financial crises. She is dedicated to her education."

She needed to be more organized. As a parent, I could understand her family's concerns about her driving home late at nights.

I said, "It is dangerous to be on the road at late hours in the night."

Her question made me laugh. Innocently she asked me, "How do you know?" I did not want to say-because your parents say so....

I said, "I read in the papers." I had to relay some stories. She agreed, but I didn't know how much she would put into practice.

Somehow she completed her portfolio and received good response. She showed up at 8:30 p.m. on one Thursday night, when I had just comfortably settled down to watch my favorite show. She also sat and enjoyed my Indian show, reading the subtitles. We worked till ten-thirty. Due to the good report of her portfolio, she was in a cheerful mood. She went to my calendar on the wall and wrote under 25th of May, "Tian's birthday. She will be 23 years old."

It was in the week of her final exams. Her father called and said Tian had come home about 5a.m. the previous night and last night she did not come home. I was frantic with worries. I informed him that she had to submit one more paper on the following Friday, so she must be busy working on that, but

WHERE? I sent her an urgent email message. The whole day passed but no news. Hesitantly, I called her father in the evening, and he told me that she had called. Now I was upset with her. The next day her message came telling me to calm down! I could not believe that she could be so irresponsible. Her email said that she was looking forward to her birthday party with her hearing and hearing-impaired friends.

Again her whole family went to Malaysia for the summer. During summer we had a couple of email exchanges. I wasn't very surprised when in the second week of August I received her email. She was very happy to be back in the United States. Her family had to go through the strict security checks after the latest August 2006 threats. This time her English had not suffered after the long summer visit.

She wrote, "Hello Saryu, I want to let you know that I got back home from Malaysia yesterday. I was exhausted because of jet lag. I hardly slept because of different times. I will be visiting you at your house as soon as possible. HCC opens on August 28th, 2006. I will have to register for five courses soon. My summer vacation was great. I went to visit my cousins and relatives. I enjoyed spending more time with my older cousin. That was fun. We went to the movies, beach, shop, and somewhere in Port Dickson (PD) in Malaysia. See you soon! Tian."

This year's tone was quite different from all previous years. She used to feel that her cousins were not treating her right. Maybe this was a good sign

that now she is self-confident and wiser.

Friday 7.30 p.m., the doorbell rang. There she was smiling and hugging me. The fall semester had already started, and she was carrying around heavy stacks of papers and books. She excitedly handed me a gift. I was able to understand that she had gone to Singapore during her trip to Malaysia and got these earrings from there. She had signed up for four classes. She was taking ballet dance again. Interesting!

She said, "I will have to take one more class in spring semester, and I will graduate in July 2007!!!"

She wrote, "It is difficult to look at the professor, pay attention to the Interpreter and later read what she had written on my laptop."

Before she left, I wrote down three suggestions in her notebook.

1. Bring your GPA higher, which is absolutely necessary in finding a good job.
2. Try your best not to stay out late at the nighttime, and if you do, let your family know.
3. Get organized.

After a few days, the doorbell rang at 10 o'clock at night. Tian was ready to walk in as soon I opened the door. But I was annoyed for two reasons: one that it was late and second, she was staying out so late in spite of my strong recommendation.

For the first time I said, "No Tian! It is very late; you go home." She was

surprised, but without any complaint, she hugged me and left.

Then the following Friday, she came at about three o'clock in the afternoon, and I was helping her till six. When I wrote, "Tian, I am tired." She, being a young lady, could not realize that I can get tired! She said, "Thank you," and gathered her things and left.

This year we took a trip to Colorado in the month of October. When Tian came that Sunday evening, she did not have time to say, "Hello."

I was talking to a guest. Tian went straight to the dining table, sat down and started writing. So, like every year, we did not talk about my trip. The subject of communication seemed quite difficult for her. So I suggested repeating it next year but she was inclined to finish this year. I asked her to read the chapter while I finished cooking my dinner. The book was well written, but she had problems following the concept.

The following Sunday, around six in the evening I was telling myself, "I better start straightening out the kitchen and start dinner." I put away the book I was reading and started some work in the kitchen. The doorbell rang, and there she was with a smile asking me, "How are you?" We started on her multiple choice questions homework. She just wanted me to check her answers. It was close to seven-thirty so, I told her to go home. She wrote, "I have to write my report about the ballet. Can I sit and write? You come back after cooking and please correct it!" She wrote seven pages about the ballet "*Emerging*." The previous Saturday she had gone to see that ballet as a part of her homework.

She was thrilled to watch and also to hear the music. With the cochlea's aid, she could hear the orchestra. –She enjoyed the sweet name “Rasagoola” offered by my husband, Dilip.

Lately Tian showed up on Sunday afternoons. It was October 22, 2006, our Hindu's Diwali-New Years day. I was planning to go to an Indian classical music concert. It turned out to be good for Tian that I did not go. My husband was quite amused when he saw Tian's red car pulled up in front of our house. He said, “Now I know what made you stay home. She shows up without calling but she has yet to miss you.”

After her last visit, I had sent her a message. It said, “Early to bed and early to rise makes Tian wonderful. Please set your alarm clock 12 minutes earlier and start your day with a peaceful and pleasant smile.” I was curious to know if she had implemented any of my suggestions! But we got so busy I forgot all about it. After more than two hours, I positively had to coax her to gather her papers and hugged her goodbye.

It was December 2006 and the last three weeks of her Fall Semester. Tian sent me an email about her instructor. I had seen her comments about Tian's earlier work. The teacher had complimented Tian about her total work and her getting good passing grades.

She wrote,” I was worried in the beginning that you would not be able to complete this course. You have worked hard, and you have done it.” With that happy note she sent me several pages to correct. I received that report in the

evening, and my husband suggested, "You better finish that first; I will wait." I was glad I did that because next day early Saturday morning I got a relay call from her inquiring about it. She had to finalize and prepare the power points.

The next email that came was sheer joy. She wrote, "I have secured two A's and two B's and one C. I will be able to graduate in July 2007." Her GPA was very decent.

I wrote back, "I feel like I am also graduating!"

In January I got an invitation from the Literacy office for the annual volunteer appreciation brunch. I started thinking that this is a perfect time for Tian to express her appreciation to the teachers and to the Literacy staff. Every year one student gets invited and she was selected to come that year.

The event was held at a nice country club. Tian enjoyed the food and the attention very much. When I read her speech and she expressed in signs, audience was thrilled by the presentation. This event was very necessary for her parents to see Tian as a mature individual. I could recognize the nervousness of her parents, when Tian announced that she wanted to move to Dallas for further study.

Our picture came out in the newspaper. I felt good that I was an instrument to be there to make a change in someone's life. People were impressed that I continued to help Tian for so many years and I was impressed that Tian asked for my help. She was looking forward to graduate in about five months, July 2007, with a major in Graphic Design. That was five years ago and

now seems like a naïve dream come true.

SARYU: introduced TIAN.

“Good morning! I received a message from our Mrs. Peggy, “Saryu, I want you to meet this delightful young lady. I hope that you have time to tutor her.” That was more than five years ago. She had graduated from high school and needed to improve her English to go to college. Miss Lynn, who is a speech therapist, Tian and I started this difficult journey with a lot of patience and persistence. Our tutoring has continued at the Literacy Office, at the campus and at my house. Whenever the doorbell chimes unexpectedly, my husband says, “Here is your Tian!” The tutoring has covered not only English but many other subjects. Her parents’ support and Tian’s hard work are exceptional.

In her first writing sample she wrote, “I will become a doctor or a nurse or maybe a Graphic Designer.”

Wow! that seemed like a naive dream, but I am proud to say that this delightful young lady will be graduating from the University of Houston in July 2007. Graphic Design as her major, in spite of her physical challenges. Here is Miss Tian Ong.” I will read and Tian will sign.

“Hello everyone. I am Tian Ong.

I started coming to Literacy Council when I was 18 years old. There I met my wonderful tutor Mrs. Saryu Parikh for the first time. I was introduced to Mrs. Lynn the next week. I saw many students trying to learn English and so many kind teachers were helping them.

After a few months with my teachers, I was ready enough to be admitted to the community college. With their help and my family's support, I have been stronger and successful. All these years, Mrs. Saryu says, she has learned a lot from me. She is so awesome.

I do know that I will have to use sign language for the rest of my life since I am hearing impaired. I feel very proud and honored to be here. I plan to improve my skills all my life. I encourage other students to see what one can do with the support of the kind helping hands.

Thank you.....”

There were tears of joy all around us.

Epilogue:

* April 2007, the day before Tian's Graduation day, the doorbell rang and Tian showed up to invite me for the graduation ceremony. She was just confirmed to be successfully completing all the required courses.

* I was glad to see her email in July 2007. "Hello Saryu, I want to let you know about my good NEWS.....I got accepted by Texas Women's University (TWU), so I will be studying graphic design to get a Bachelor of Arts (BA).in Denton, Texas. I will miss you lots, Tian."

* Last year Tian came to see us with her boyfriend Max.

After three and half hours and about fifty pictures they left. I was deeply impressed with Max. He had moved near Dallas so they could meet on weekends. Tian will graduate in Graphic Design next year, and they want to move to Houston, near their parents. Still she is full of ideas. At one

point she asked for my opinion about becoming a professional
photographer after she is finished at Denton!
Life goes on. Let's see what future brings to Tian!

December 14, 2010, 12:41 PM

Hi Saryu,

*How are you? I am soon taking my final exam tonight at 6pm. I inform
you that I am going to graduate this Friday. I am so excited about
graduating this Friday. :)*

*I wish you could come to see me at my graduation ceremony. You told
us back then in Austin, TX, that you could not make it, except you would
make it to attend for our future wedding. :) That's ok. I miss you a lot,
Mrs. Saryu. Have a good day! Your loving student,*

Tian graduated, BS. Graphic Design and Dance. TWU, Denton, Texas.
December. 2010.

-----

*It is a whole different world for the hearing and speech impaired people. We
sometime forget that they have so many dreams and desires, but to succeed, they have to
work much harder than rest of us.*

10. The Goldfish

"Wow, what a beautiful fish pendant you have! From where did you get it?"

Every time I wear this pendant, this curious question brings a smile to my face, carried on the gentle breeze of sweet memories.

When my children were little, I started selling Avon products in Placentia, California. One evening I stopped by at the home of Margret Kyling. This pleasant lady invited me in and very happily placed an order for a few things. After that, our visits every other week became a welcome routine. She wanted me to spell her name "Margret" and not "Margaret." She would always place her new Avon purchases into a cabinet. Later on I would witness her generosity many times over. She used to take two or three pieces out, without any hesitation about the price of those items, and would happily give them to visiting guests. When we had known her less than a year, I took my sister-in-law to meet her. Margret welcomed her very lovingly and gave her two beautiful gifts, which Didi cherished for many years.

With the passing years we experienced her kindness on so many

special days like birthdays and Christmases. One time was exceptional – after our son Samir was born. She came over to see the baby with a large bouquet of roses from her garden and a huge carton of about twenty boxes of diapers. As young parents, this was the nicest surprise we received.

After years of struggle in her youth, Margret had moved from her homeland of Germany. She valued the safe and wonderful lifestyle that she discovered in America. Margret and her husband Ben had two white, gentle dogs. She had a steady job as an accountant and she kept her home beautiful. She did not have children, but she became like a Godmother to my children and showered her affection upon us.

My children got to know Margret for about six years. After that, we moved away and eventually Margret retired and moved to Hemet, California. We lost touch.

And time flew by. Dilip got a job with AT&T Bell Labs, and we moved to Orlando, Florida. Sangita and Samir were in college and I started working. Once in a while some reminder of Margret would pop up and we would lovingly talk about her.

One day, after almost thirteen years had passed, I thought, “For old times’ sake, let me try to find Margret!” I inquired for her phone number in Hemet, California, and I was pleasantly surprised when the operator gave me her number. But I was hesitant to call. I was thinking

that she would be close to eighty years old and may not remember me. It may be awkward. But I decided to give it a try.

“Hello, Margret,” I spoke into the phone after hearing a sweet Hello. “You may not remember me, but years ago, we lived in Placentia.”

“Is this Saryu calling?” she responded.

I was speechless for a few moments, overwhelmed with my emotions. I could not believe that she remembered me. We talked for a long time. She was all alone, living in a mobile home community. Her husband Ben had passed away several years before, and she missed him terribly. I had met one young German couple at her house, and they were like her family. When I inquired about them, she regretfully told me that they both had died in their private airplane crash. Unfortunately, Margret herself had suffered a stroke. She was blind in one eye and had many other medical problems. But her good nature had prevailed. She said a good friend was helping her, and she was happy. After that, every time we talked I hardly heard her complain. She was always very interested in hearing about my children’s lives, just as a grandmother would. We were very happy to reconnect with her.

About 8 years ago, Samir was in law school and had an opportunity for a summer job in Los Angeles. On his trip there, I accompanied him, and we decided to see Margret in Hemet. Samir selected a big flower bouquet for her. She was thrilled to see us. She introduced us to her

neighbors and friends as if we were her family. She could not take her eyes off of the six-foot tall Samir's smiling face. "Wow! Look at him. Isn't he a handsome young man? He's all grown up!"

After that, Samir continued to visit Margret, never without the flowers. He sent her flowers or fruit baskets on her birthdays. We also made sure that she may not have financial difficulties.

The last time we met, I showed her my goldfish pendant. I asked her, "Do you remember when you gave me this?" With age and time her memory was cloudy, so I told her the story. One day, when I had been visiting Margret on an Avon sale, we had been talking about something that made her realize that my birthday was the following day. She had told me to wait, while she ran into her house. She had returned with the goldfish pendant and had placed it in my hand, kindly closing my fingers over it. It had surprised me to see the Aquarian symbol, my birth sign! She had said that her husband Ben was also born in February. She had held my hand for a moment warm, saying, "But it was meant for you."

Upon this refreshed memory, her face blossomed with a smile like a white rose. She said, "Saryu, at that time I did not want to tell you the somber story behind this pendant, but today I will... I was a teenager during the war, and my sister and I were staying with my aunt. Right before we were to escape and leave the country, my aunt hugged me for the last time and gave me this pendant. I was afraid that if I put it in my

bag, it could be snatched away, so I held onto this pendant tightly in my hand. I am glad to see that it is in good hands today.”

Margret recently passed on. Her sweet memories fill our hearts. And the unconditional love she shared with us was gladly reciprocated when she needed it most.

I received the following wonderful comment from a total stranger.>>

Comment: Rosemary | February 22, 2010 at 7:59 pm

I have lost my parents and was/am going through their things. My parents were very close to Margret for many years. They used to work together. I came upon a letter I wrote to Margret but it was returned to me. I wondered if she was still alive and tried to find her phone number but sadly your letter says no. I grew up in California and considered Margret and Ben my adopted per say aunt and uncle as we had no other family. I knew of the other German couple and used to play with their girl. What a pleasant surprise to Google and find this story. I had to write.

Sincerely, Rosemary

A Father to a Son

O'Son! You be a friend of your father.

His right arm and a loyal companion,
a teacher and a guide, a steady anchor of his life.

Whenever you are sad, you ponder on his words.

What your Daddy has been saying,
listen with your earnest mind.

The father makes you strong, gives you compassion in sorrow.

He instills pride and passion,
which leads you to elation.

O'Son! Give him respect which rightfully he commands.

All your love you can give
which no doubt he deserves.

There are many more stories to remember, reminisce.

No one loves you more, for sure
than your father in this world.

-----

11. Hug Him....

A teenage son does not need to go too far to declare his double-dare policy. Just his father's presence is sufficient. As usual, his dad and I took him for school clothes shopping. He was leading us through the maze of racks of weird clothes. Whenever we made a suggestion, he did not even bother to shake his head in response. Finally, he picked out a pair of pink shorts with flowers on it and some similar outfits. I was just smiling at his choices, but his father was in shock. He went on expressing his opinion as strongly as he could but finally shook his head and walked out of the shop.

On our way home, his father said, "How could you select such strange clothes and pay so much money?" The lecture did not seem to reach its intended target, so he told me, "From now on I will not take him shopping - you handle it."

If not every day, but every week for sure, there were one or two disagreements between father and son.

"Why do you have to buy ninety-dollar shoes when I am wearing these perfectly fine shoes for fifteen dollars?" Dad would ask.

A good teenager's law: you do not have to respond to any question.

When he went to his Dad for financial advice, there was sweet harmony. He trusted his father's judgment to secure his financial future in

his middle and high school era. He came up with an idea and requested his father to invest in Nike's stocks for him. The profit from that investment made the rest of his teenage years a breeze.

He announced at the dinner table one evening, "I am going to buy tickets for upcoming NBA basketball games." We were aware of his loyal craze for the Lakers and basketball.

"How much do they cost?"

"Oh! I will buy them with my money."

"How much?" The impatient voice repeats the question.

"Maybe eight hundred bucks."

"You have only a thousand dollars. Get ready to work after school."

That explanation sent him looking for some free tickets. He went to see a game with a friend and his father. After the game, he somehow sneaked back into the stadium because he was determined to see his favorite team. But his ride was gone when he came out. It was close to eleven o'clock. He was smart enough to go to the guard and called home. He said, "I cannot find my friend. Please, come and get me." His father was benevolent until he heard about the cause of his detour.

He was very generous about giving gifts, especially to his sister. He surprised her with a Boom box on her sixteenth birthday. With a belief in quality, his selections were always at high-end prices. We used to tease him that in the store the expensive things wave at him, "Come and

buy me!” Many times this teenager thought that the world had started with him, and that attitude was enough to annoy his father. An argument, followed by a few days of the cold shoulder, would remind him that he is not as smart as he thinks. Then a small piece of paper with a few apologetic lines on it would exchange hands and father would treasure that small piece of paper forever.

He convinced his father to buy the car of his choice with all the trimmings. His father always reminded him, “On Father’s Day, I had to buy this car for my son.”

One night, the teenager, his sister, and her friend had gone out for dinner. Around ten o’clock we got a call. Our daughter said, “On our way home, brother was driving. There has been a horrible accident. We are okay, but my friend is seriously injured and I am with her at the hospital. He is at a near-by gas station, finishing up with the police.” We both hurriedly went to the location of the accident. The car was towed away and everything was quiet. He was standing near the door of the store all alone.

I was sitting in the passenger seat. I was not in tune with his lonely feelings and expected him to come and sit in the car.

From the driver’s seat, his father was looking at him with moist eyes and I heard his warm voice tell me, “Go and give him a hug.”

The depth of this love connection is immeasurable.

Youth is a beautiful time, and it spirals between three facets of a teen's life: Love, Rebellion and Freedom. In this relationship, I saw love prevail every time. ----

A Teenage Son

This time for sure
I got him under my thumb;
But alas! He is so slick,
He slips away without a click.—
For the traditions and terms,
I put my foot down so firm;
But alas! He is so convincing,
It was wise to stop insisting___
The strength of my convictions,
Is stronger than my emotions;
But alas! My liberal voice implies,
I was hoping he complies.—
Parents have privilege,
To express their opinions,
Our children have freedom
To choose their companions.___
O' my son, you teach me so well,
No expectations no regrets

Let Go---

**We raised you with love and tenderness,
We gave you all the worldly happiness,
We surrounded you with all the kindness,
You responded and returned all that gentleness.**

**But now I have to learn to let go.
I finally emerge,
From the interlude of the emotional blackmail
And tears of my wounded heart's wail.**

**So my child,
I set you free to your own universe.
I set you free from my bondage of desires.
I set you free with happy tears in my eyes.**

**Forever,
Open my heart and open my door,
I'm happy you come, discern you don't.**

Comment: In this poem love and pain are expressed, intermingled with wisdom. Most of us seek comfort, security, satisfaction and gratification in relationships. The need and dependence - economical, physiological or psychological – sooner or later would create fear, pain and affliction. Only when there is an honest understanding of our own thoughts is emotional balance possible. Now there are no desires, expectations or dependency associated with feelings- the relationship remains calm and harmonious. Inner harmony does reflect in each relationship. In her poem “Let Go”, Saryu has expressed this understanding in the last two lines, “Forever, open my heart and open my door, I am happy you come, discern you don’t.” Just Beautiful. -Dilip K. Parikh

12. Let Go..

The relation of a son to his mother is like a petal to a delicate flower. He is a part of her whole being. So how and when does she learn to sort out and separate that part of her heart? As a child, he cried every time as I walked away from him. The day had come when I had to leave him at preschool with other children. I can't forget when I peeked in through a window and saw him standing there with the most curious but sad face. Time flies. He went to middle school, then high school and started to think that the world started with him and his parents did not know a thing. We, the parents, were amused and looked forward to the arrival of the day of his self-realization! Although confident during his ups and downs, successes and failures, he needed the love and assurance of his parents. Mom was always available, no doubt about it.

I saw him flying away to a great university for higher education but still he remained well connected with his mother.

I would ask on the phone, "Do you eat well?" "Yes mom."

"Did you do your laundry?" "YES! Can you send me some goodies in a care package as you did last time?" "Oh, sure," I would say and get busy preparing that care package as if I did not have anything else to do. I took a breath of relief when that package would be in the mail.

"Did you receive the package?" "Yes, mom, and I shared it with my friends as you had written in your sweet note."

Days and years go by, our lives highlighted with his phone calls and visits. Many small and not so small decisions are made together.

“Son, do it this way.” “Yes, mom, that is a good idea.”

Mom felt connected with her son. We had several serious discussions about our expectations of him.

“Be very careful in choosing your life partner.”

“Oh I forgot to mention, I have a close friend.” I was speechless for a while but recovered and asked. “What’s her name?” “Shayna.”

“Is she a new friend? You never mentioned her name before.”

“Oh, we’ve been dating since –maybe—since our first semester!”

“Son! That is almost two years.”

“Mom, you are right.” Always quite cool reply.

Here I was, boiling inside. This child, who I thought shared all his feelings with me, sounded very casual about this very important aspect of his life. I started to realize that many things must be happening with him that I was not aware of!

Finally we met the girlfriend at their graduation. After formal greetings, unknowingly, I was trying my best to impress upon her how important we are in his life and added some insight of our general attitude.

I said, “We give our children freedom to choose their partner.” I thought she would feel, “Aha, how liberal and nice these people are.” But she did not get the message and remained a stranger to us for the rest of the visit and then some. I would ask my son, “So. . . how serious are you in this relationship?”

“We are friends, taking it one day at a time.”

This child, I thought who always valued our opinions, never asked, “What do you think about this person? Is she right for me?”

I gave my opinion sometimes without being asked, and he listened carefully. “Son, we don’t feel connected with your girl.”

“Oh, mom! That will happen -- you have to be patient.” Well, several years did not seem like long enough. I started to pray, “God! Grant me patience, but hurry.”

Days and months and years went by. Step by step I saw my child turning into a separate individual. That year, as usual, I was ready to book his ticket to come home for the special Millennium Christmas-New Year. He told me that he wanted to go somewhere to celebrate the New Year with his girlfriend. I did not want to feel bad, but it felt like a stab to my chest.

The realizations and revelations kept on coming. I learned to let go by looking at the situation from a different perspective. I could see that he was still in my close family circle, but I would not be able to penetrate this adjoining circle of his adulthood. The tears used to start rolling at unexpected moments. I always had been such a balanced person, never overly emotional, but as far as he was concerned, my emotions welled up through my eyes. I was determined to deal with this emotional roller coaster with my spiritual strength.

The greatest lesson is taught to you by the person you love most: “Love does not expect anything in return.” Be ready to be tested. He is pulled in different directions. So now I have to learn to let go. I am always thinking and contemplating with my earnest, aching heart. Why is it that my heart contracts with pain as I think of letting him go, at the same time I feel my spirit soar? Finally, I feel like a leaf floating on a serenely flowing river, as in meditation. The ocean of love is all around me. I just

have to learn to drink from my sweet, stored water to cherish the rest of my journey. I am sure my son will be nearby to replenish my jug of life.

Solace

Oh! Tender trail of emotions, life always in motion,
Console trifle narrow notions; learn desire-less devotion.

It was long ago inlay, he was sweet sunshine in rain,
At his first blessed breath she gave a smile even in pain.

Immersed in caring and caress, hover to cover from duress,
The ties were getting very tight, binding both with subtler might.

Time flew, giving him worldly wings, novel land, new song to sing,
Here Ma perched to reminisce, feeling the hurt of his remiss.

Soon she learns to just submerge within herself dissolves the urge,
Freely flows the stream of love and gives it all away to merge.

Why so hard is it for Mom to slip away to let bygones,
Sure her love caringly carved in her old'n weary bones.

I understood the mother-son relationship in my senior years in a real sense. He is part of her being and she has to grow spiritually to have balanced healthy relationship.

Many mothers do that and that's why they are worshiped

The Magical Moments

I reminisce and see,
The magical moments of my life.....

As a little girl, brother and I, going to buy the firecrackers,
Holding my papa's hand,
That was a magical moment in my life.....

The game was going, I was struggling and toying,
The victory for me and cheers of joy,
That was a magical moment in my life.....

He was just looking, staring and waving,
His brave steps toward me and his gentle love touching,
That was a magical moment in my life.....

These precious moments are like pearls in a chain;
In the thread of my life, shiny and worthwhile,
These enchanting moments of my life.....

13. Sujata - a face in his paintings

I had always seen my friend, Sujata, surrounded by some admiring girlfriends and worshiping boys in our neighborhood playground. It was 1958, when I was a dreamy-eyed twelve-year-old, and my friend Sujata was three years older than I. We all wanted to be her best friend and felt privileged when we could stand next to her. She knew how to please the people around her. She was a very good athlete, a clever student with a charming personality. Some used to compare her to the contemporary film star, Nutan.

In spite of the three year age difference, we became best friends. I did not bribe Sujata with any special gifts or a fruit from my garden. Of course, having a good-looking older brother might have helped. An awkward, clueless young girl as I was, I learned from Sujata how to be sweet and make friends. Every evening, boys and girls played at our neighborhood playground. We used to get a kick out of telling her which older boy was staring at her. Her response would be a hidden smile. She loved all that attention.

Sujata graduated from high school and joined an art college. She was very successful in sports, dance and in her studies. Later, we were not very close, but I would hear about her love affairs and her brothers beating up the guys to keep them away from Sujata. But our friends felt that she was making good choices. One boy was very right for her, but her family would not allow a union. After she graduated from college,

Sujata went away to live with her sister in another city for some time.

Then one day, her marriage was arranged. It was disheartening to see her being pressured to say “yes” to a man of her family’s choice. I met him at their wedding. Some younger, crude friends started joking, “Sujata, he looks so dull - if you slap him, he would not say anything.” One sister of the groom heard the comments and protested sharply, “Don’t you dare. Our brother is not like that.” I said, “Our Sujata is not someone who would slap anyone.” But the damage was done, and Sujata felt ashamed.

But, unfortunately it happened the other way around - the groom hit our Sujata. She came back to her parents’ home after a month or so. She was very upset and refused to return to her in-laws’ house. It was a big scandal. Her mother-in-law came to take her back, and after some tricks, threats, and promises, Sujata had to return. After that, every time I saw her my heart ached for her and my mind questioned, “Is this, the same Sujata?” The last time I saw her was with her six-month-old-baby. She said, “This baby has brought some joy to my life.”

A few years later, I moved to the USA from India and did not meet Sujata again for several years. I heard that Sujata had two daughters and was living a somber life.

We were in California. My life was full with two lively children, my parents-in-law, and other family members in the house. One time, some friends of my father-in-law came to visit from northern California. We were talking about my hometown, and he asked me whether I knew Sujata! When I told them that she was my friend, they told me a story which shook me up.

The elderly uncle said, “We have one artist named Ritik in our neighborhood who still worships Sujata after all these years.”

I did not know this fellow because they had met when Sujata stayed with her older sister in another town, but I had heard his name. He had gone to school in a different city but was from the same town and caste as Sujata. As soon as he found out about me, Ritik called. He wanted to know all about Sujata. Then he requested, “Can you please, mail a letter for me from your address and also receive Sujata’s reply at your address? I don’t want to create any problem for her.”

Wow! I was puzzled by this new romantic complication. Anyway, I agreed and a few letters passed back and forth through my hand. After several months the letters stopped. During a visit to India I met Sujata briefly. She inquired about Ritik, but I did not have any information. I asked her a few questions before we bid goodbye.

With another twist of circumstances, Ritik and our family moved to the same city, and we were invited to his exhibition of paintings. We established a connection. After a few weeks, we sat down for a long talk.

Ritik’s life had been hanging by a thread named Sujata. He said, “In my paintings, do you recognize her face? The day I met Sujata was like a planned event by the stars up above. I believed that Destiny had Her hand in bringing us together. It was love at first sight for me. I met her several times and expressed my feelings and hoped to spend our lives together. I had a hard time reading her thoughts. She was casually agreeing with my feelings and was sweet to me. I made her a painting and presented it to her. Her sister did not look very pleased with our friendship but did not say anything. Sujata was inquiring about my

finances and education, which were quite modest. The day came when she had to go back to her parents' home. I asked, 'What about us? I love you. Can I come to your house and ask your parents for your hand in marriage?' She said, 'My parents will not agree and my brothers will beat you up badly. I cannot displease my family.' I was devastated. I had sort of written away my life to her name. With time, I realized that she had been making up excuses. May be she was not committed to this relationship as I had been. But it was too late for me to return to my old self."

In India, the conversation I had had with Sujata flashed in my mind. I had asked her, 'Why did you marry this guy instead of Ritik?' She confessed, 'I was envious of the girls around me marrying the rich guys - so greed clouded my judgment and I agreed to marry an engineer instead of an artist.'

I asked about the letters. Ritik said, "When I wrote the first letter, I was skeptical, but when I received her reply, I felt that on the branch of my mute life the birds started to sing. She said that she had been thinking about me often and missed being with me. As communications continued, she begged me to make arrangements to bring her to America with her two teenage daughters. That proposal made me look at this revived fling differently. I am secretly corresponding with someone's wife! And I stopped.

So, in this lifetime, I feel rich that I have loved someone. I am not alone because in the corner of my heart Sujata is there. I look and see her face in my paintings. The question does not arise whether she loved me or not because, for me, the reality is that I will always love her."

Her face in my paintings...

She loved me, she loved me not,
The question does not prick anymore.
Her presence is here like a twinkle in a star,
I am out of her circle, a far-fallen star...
She came into my life, I felt it destined,
Left her shadow melted barely with mine.
Those were the days--tepid, trivial for her.
They still trim colors for this lifelong dreamer....
I offered her a simple and singular daisy,
She chose to take the bunch of roses.
A sweet melancholy comes to sit beside,
Keeps me warm and cozy inside....
My precious past is anchored deep within,
On my blues and grays, bright red reigns.
There she may be, withered and wise,
But smiles in my paintings with a shy surprise....

The beauty is in the eyes of a beholder. The feelings this artist experienced was his very own and were not reflected or returned. Nothing could take away the inspiration he derived from those memories.

Our Flower Girl

The playful petals on the grass,
Her prancing feet on my heart.

The butterfly kisses amuse tulips,
She leaves honey on our lips.

The drop of dew shines in the sun,
Her smile reflects all the fun.

The delicate twine circles around,
She holds my hand to dance around.

The blowing breeze brings delight,
She runs to me to bloom my life.

The birds are chirping, Spring is here,
My soul is singing, Sufiya is near!

-----

14. Not Without Ammi.....

“Ammi! After five weeks I have my final dance recital, “Aarangetram.” My mummy and daddy have booked a big auditorium. I am so excited. I will tell you all about it, but I have to run now.” Neha kissed her grandmother, as every day she did, and ran out flying through the door. The grandmother’s eyes followed her with a big smile on her face.

The granny had been around when Neha and her brother were growing up. But that was several years ago when granny was quick on her feet. Nowadays, she was observing from her bed and wondering at times, “Why Neha has not come home yet?” or “Why Neha is so quiet?” “Did she eat?” She may not necessarily get replies to her questions, but it was her second nature, and not to answer was the second nature of a very busy teenager. But Neha would never forget to stop in Ammi’s room before leaving the house.

When Neha was six years old, she told her grandmother, “Ammi, my mom will take me to a dance class. But you know that I know how to dance - why do I have to go?” Ammi smiled and said, “Yes, my Dolly knows how to dance, but to be the best, you have to learn more, right?” With a sweet but serious face, Neha said, “OK, I will have to go.”

Neha had seen that whenever there was any talk about music, painting, or dance, her grandmother’s face would light up. So to involve Ammi in interesting conversation, Neha used to start up with those subjects.

An almost-eleven-year-old Neha, her brother and her parents moved into their new house not too far from their grandparents’ home. Granny declined the

invitation to move in with them, saying, "I am used to this place."

It had been only a few days since their move. One late afternoon, granny was thinking, "Neha must be home from school and alone. I hope she eats some good snacks." The phone rang and Neha was at the other end, panicked. She said, "Ammi, a few weirdly dressed women are banging on the door and are asking for gift money as we have moved into this new home. They are loud and laughing amongst themselves."

Ammi said, "Dear! Don't be afraid. Keep the door closed and just tell them to come some other day. I am coming right over there." After that scary incidence for young Neha, without much convincing, the grandparents moved in with them.

Granny was a loving witness to all of Neha's artistic and scholastic achievements. In her success she would run into granny's open arms and in her failure Neha would wipe her tears with Ammi's sari-pallu. But a teenager's life gets entangled in many complications. At times they get lost while trying to find their own identity. The wisdom or advice of elders seems boring. These are natural steps of the growing process, and wisdom has to give room for that independence to flow freely.

Grandmother had to go and spend a few years in America. When she returned to live with Neha, she had matured into a confident, beautiful young girl. She was involved in several exciting activities. Still, she had sweet relations with her grandmother but had very little time or need for granny. Grandmother used to think, "Everything turns with time. She does not love me as much." Time flew and the world went around while granny kept on watching.

Unfortunately, grandmother fell and was bed-ridden for a long time. When Neha was talking about her recital, granny was in her wheelchair. Ammi was

observing the preparations from her bed or from her wheel chair. Just the right dresses and jewelry were chosen, and almost two hundred people were invited to attend the dance program. Ammi was thinking, "I cannot go, it will look odd to go in the wheelchair. I am not needed."

Only two days were left before the function. The whole family was sitting together after dinner. All of a sudden, Neha asked, "Ammi! Which silk sari are you going to wear?" Granny was startled, "Where? Oh, no no, I will stay home, that will be alright. There will be Neha's friends and other elders of the family. It will be fine." The family members started to try to convince her to attend the dance.

Neha had a determined look on her face. She said, "OK, if you don't want to come, I will not dance. Not without Ammi."

Granny's eyes filled up with tears. That one kind sentence touched her heart. Her moist eyes and smile gave consent to her little granddaughter.

Ammi's wheelchair was set in the front row. The dance recital was well-received. Neha graciously accepted the adoration. She looked at her smiling and clapping granny and ran down from the stage to hug her to share her joy.

Age and time can create distance between generations but the bridge of love remains unbroken. -----

comment: Our respected brother, Kiritbhai Parikh said, SIMPLY BEAUTIFUL....VERY EMOTIONAL AND TOUCHING...I STILL WILL NEED TO TAKE A REBIRTH TO EXPRESS MY EMOTIONS IN SUCH A CONCISE AND FREE FLOWING LANGUAGE. AS FOR ME, [FOR THE STILL ACTIVE & ALIVE CHILD WITHIN ME], YOU MADE IT CRY LIKE A BABY BY REVIVING MY MEMORIES OF THAT LOVING MOTHER. WRITE, WRITE AND WRITE.... WITH ADMIRATION, KKP

NEARNESS

Grandma's house,
another home of my childhood.
They tell me tales, when I used to play,
Once in a while all alone.
Grandpa wondered, "What is she thinking,
playing there all alone?"
Those were the days of small sweet queries,
grandma will call and I reappeared,
With hugs and kisses the gloom disappeared.

The troubled teenager, enters the home,
The sobs wouldn't stop, some boy had hurt.
"Grandma! Please, just let me be."
In the secluded space, she knew
She wasn't alone.

The sad young woman opens the door.
No smiling faces, no welcoming arms.
The deafening quiet pours through her eyes,
"Please grandma! Don't leave me alone,
Why did you both have to go?
In the whole wild world, I am lonesome now."
A peaceful hush in Grandma's house.

-----

15. The Wild Flowers of Spring

Five different races, religions, and cultures, and a story of our friendship.

We had moved to Houston, Texas not too long before when I joined a volunteer group to teach English. We had a day-long workshop, and I was sharing a desk with a lady named Mei Ling. At the lunch break, when she saw me sitting alone, she called me to sit with her group. At her table was an American lady, Robin, who welcomed me with a friendly smile. There was a Canadian lady, Ginny, who gave me a guarded but polite smile. Tall and talkative Margaret was from Tasmania, an island near Australia. Mei Ling had Chinese heritage but was born and raised in Panama.

I have been in the USA for the last forty years but with my long hair, ethnic outfit, with a bindi on my forehead, no one had confusion about my heritage. I do wear all kinds of clothes without being self-conscious, but I always felt privileged to wear a sari or salwar-kamiz at any gathering. I have been so comfortable with who I am, it has been easy to strike up interesting conversation with any person of any nationality.

I started my lunch and the ladies around said, "Oh! That spicy fragrance, I love Indian food," echoed. I let them taste some food. Inquiries about each other uncovered that we all were married to professional men for many years and had lived in the many corners of the world. At this stage of our lives, when children are grown and moved out and had no need to work for the money, we all had gathered here to do some volunteer work. Wow! Interesting! At the end of the hour, I casually suggested we meet at my house for lunch the following week.

They all agreed to come and bring a covered dish.

I was skeptical about who would come, how the time would pass, etc. I was doubtful that the Canadian lady, Ginny, would come, but it turned out that she was the first to arrive. And then the other ladies showed up. The conversation and food blended very easily. After that, our monthly get-together continued at different homes or Indian restaurants with in-between visits to temples, churches, and art stores. One nice aspect was that, even without my request, our meals were vegetarian most of the time. We shared our knowledge and experiences with great interest. Each person's life was a unique story.

Robin was in her late forties when she secured her teaching certificate. She was happy and a proud mother of three and a grandmother of seven. She and her husband were very involved in church activities. That was the one couple I met who was living their lives as Christians in a real sense. They used to travel to foreign countries to do charity work. Robin was the president of the women's ministry of her church. Every year, it was a great privilege for our group to sit at the main table with Robin and the invited speaker. Her father was in India in war time and had taught Robin some Hindi words like, "jaldi, jaldi" ("hurry hurry") and "kitaneka hai?" ("What's the price?"). We spent quite a few holidays with her family. Robin was an avid reader of the books. She gifted me a volume of the Bible, which I treasure. I used to share philosophical Hindu books with her. The great thing to share with Robin was her jovial laugh.

Margaret had come from a small place called Tasmania and her Australian accent with her deep voice sounded poetic. She would say, "You can take Margaret out of Tasmania but you cannot take Tasmania out of her". She was very talkative, and if I would not interrupt her, she would tell very long stories of simple daily routines. She was a sophisticated and talented lady. Her

husband had to travel so she had to occupy herself in social clubbing and church singing. We all enjoyed dinner parties at her sumptuous home. She soon lost her beloved husband after a short period of illness. She moved to be near her children, and unexpectedly ended up near Robin, who had shifted to the West coast after retirement. The great thing I shared with Margaret was her worldly knowledge.

Mei Ling, a peaceful and pleasant soul, was a very compassionate person. She was born and raised in Panama. She had come to America for her education. She fell in love and made her home in the USA. Her husband was a pastor in the Baptist church, and Mei Ling was devoted to her church. As a retired teacher, she was managing large adult classes and was recognized as a top volunteer by our organization. At our luncheons, we used to hold hands and she used to say prayers, and at the dinner table, her husband. One time her son had a very serious injury and she called me in that difficult time. The emotional support for her family and friends was tremendous, and fortunately their son recovered completely. Every year I would like to receive good wishes from Mei Ling on my birthday. The great thing to share with Mei Ling was her wisdom.

Ginny was a person who talked less and did a lot more for me and everyone else around her. She became my guide in knitting, sewing, shopping and in traveling around Houston. Within a few weeks of our introduction, we started to go out without much planning, just to do something creative. Her husband and mine were engineers and we recognized some striking similarities in their behaviors. That was so much fun for us to talk about because we knew exactly what the other one was talking about. We would whine and complain about someone and then burst out laughing, saying, "We are perfect!" When

very serious illness struck her loved one, I was her confidant and supporter. It took her two years to verbalize it with the rest of the group. She devoted herself to the struggle against the sickness, which extended to twelve years. The great things I shared with Ginny were unplanned outings and the quiet time together.

After coming from India in 1969, we lived in New Jersey, Southern California, Florida, and finally Texas. As a volunteer I was involved in many lives. My religion gives me peace of mind and to achieve that, unconditional acceptance and respect for all human beings are necessary. I saw some very similar qualities in that group of women. Very naturally, the exchange of ideas between us was effortless and that kept us all well-connected.

It was spring time and the wild flowers were in full bloom all around. That was my second season in Texas. We all decided to take a sightseeing trip to the countryside with the navigation leadership of Ginny. The beautiful Blue Bonnets with circles of red, yellow and white flowers had spread a colorful carpet as far as we could see. At lunch time we stopped at a homey inn for lunch. There were three long bench-style tables and customers would sit anywhere, like family members. We joined two cowboys eating their meal. Meiling and Robin and rest of us started friendly conversation with those two gentlemen. We ordered food and were telling each other to order the pies later. When they asked how we (such a different-looking bunch) became friends, Robin told them about our common link of volunteer work. The pleasant chit-chat ended with a kind good-bye as they left, waving their hands in salute as they walked away.

In a short while the waitress came and asked, "What kind of pie do you want?"

We asked, "How do you know we are going to order pie?"

The waitress said, "Those two cowboys paid your bill, including the pies."
We five friends were surprised. We were impressed by the Texan hospitality.
Wow!

When I was new in this country, I had heard our Indian friends saying,
"You will find friendly relations among these people but you will not find friends."
My experience has been different. Some tender loving friendships with women
from a variety of backgrounds have been alive after more than thirty-five years
in different corners of this country. My new friends came into my life
unexpectedly like wild flowers and added some more colors to make my life
richer.

You never know a smile on your lips
May grace the hope in some one's heart.
You never know when you share your joy,
May help someone to find a song.
You never know a touch of your hand
May spread some wings to seek solace.

Comments: *Absolutely lovely, Saryu. You didn't include what we got from you: for me, the
faithfulness of a dear friend. Love, Robin.*

*Good job, Saryu!! Well written! I like what you remembered and wrote. You were very kind
in your comments. Mei-Ling Melton*

-----

*“He went to sleep peacefully today....I am overwhelmed....Love you”...Ginny.
To my dear friend.....*

Upon Her Loss..

What do I say when you stand alone,
Forever and final, saying, "So long."
What do I say when he wanted to stay,
But death did come to take him away....

What do I say when you can't hold hands,
Your life-long trip abruptly ends.
What do I say when tears don't flow,
Dark inside, the lights don't glow....

What do I say when you are so sad,
I sit so far, just feeling so bad.
The flow of grief will slowly subside,
We all are here to stand beside....

-----

*After many years of sickness, the departure of the partner, creates confusing feelings and overwhelms most of us. The mix feelings of relief and lose; which one to hide and which one to express! If sympathy shown for relief, the heart would say, “Oh no, don't say that, I did not want him to go.” But in the alone moments, the mind may say different.
Two events in life, birth and death, can shake up our hearts to the core.*

16. UNACCEPTABLE

I was helping a nonprofit immigration agency with Hindi- or Gujarati-speaking clients. One day I was asked to meet a lawyer and a client. I was introduced to a gentle-mannered young man, Salim.

With a faint smile, Salim greeted me and spoke in Hindi. He said, “Madam, will you tell this lady lawyer to help me to stay in this country to save my life?” My mind started to comment, ‘If you are not here legally, I cannot and will not help’. But since a pro bono lawyer was helping, I was prepared to hear him out.

Salim started his story.

“I am from a rich and well-respected family in a far away Muslim country. My problems started with my own mother and her side of the family when I was fifteen. They had noticed that I was always in boys’ company, especially one boy. He and I were inseparable. I just felt that I was in love with him. People started talking and my cousins and other kids openly started teasing me. The news spread rampantly in our small village. The first time I was called ‘gay’, I cried without understanding its full meaning. I just knew that it was demeaning.

“One day, I was called to the back room of our house, and my mother and her brother, my mamu, started asking questions about the rumors about me and Razak. I told them that he was just a friend but they did not believe a word I said. My mamu was a violent man and I was always afraid of him. For him, shooting somebody to teach a lesson was a very common thing. I was shaken up with fear and my mother and mamu kept on scaring me with different threats. The bottom line was, ‘This kind of behavior, boy to boy friendship, is absolutely

unacceptable in our respectable family'. I was ordered to end my friendship with Razak immediately.

"My father was always very kind to me. He tried to convince me in no uncertain terms. He explained to me that my gay behavior would bring shame to our family. I cried like a little boy and assured him to try to be better. Similar rage was going on in Razak's household. We could not break it off but we became more discrete. I was torn inside, 'Why am I like this? They all are ashamed of me'. I tried to be like other boys but teasing and put-downs did not stop.

"I was good in studies and graduated from high school with good grades. My bigger test came when my mother said, 'I will select a girl and you will marry her.' I protested by giving many excuses like, 'I want to go to college. I am too young to get married.' But she said, 'We know the real reason and we will convince you by any means.' They wanted to prove in society that I was a straight, normal guy. The arguments and stern warnings by my mother and mamu turned into slapping and beating. If my father tried to intervene, my mother would order him to 'Just keep out of our business. You have made him worthless.'

"I got admission to a city college not too far from my village and left my home without telling anyone except my father. My friend Razak also followed me, and we shared a place with some other students. My mother found out where I was from other students in our village and started sending messages to me to return home. My first year at the college was over. They used my father to bring me back home. My mother and mamu were again trying to force me to move back to join the family business and get married. I went on pleading them to leave me alone. They told me to live my life according to their rules or else.

“It was late one night. My father awakened me urgently, handed me money and told me to run away. He had overheard that, with my mother’s consent, my mamu was going to scare me with the gun and if I didn’t agree, he would not hesitate to get rid of me. I called and told Razak what was going on. He said, ‘I will meet you at the station.’ We took the first train and headed for a far-away city. It was not easy to find our way in the strange new city.

“It took several months, but with a lot of financial help from my father, we rented a very modest apartment. We were happy to have each other to lean on. Our life seemed almost normal until that fateful afternoon.

“We had purchased tickets to go and see a hockey game that evening. We were so excited and felt like a couple of free birds. Early that afternoon I left our apartment to do some shopping. I saw Razak smiling and waving good-bye from the window. When I returned, to my horror, I saw a small crowd gathered near our apartment and among them there were some of Razak’s relatives. I retreated as fast as I could before anyone could notice me. I was trembling inside. I had a premonition that I would never see Razak alive again. Later, my father told me that in the village, Razaka’s death was explained as heart failure. If I would have been in the apartment that day, I would have been killed too.

“Now I was not left with any other choice but to run for my life. I made up my mind to go as far away as possible and disappear in a large city. The money I had, I used up to get there. I started doing whatever work possible to get some food. This world is blessed with some good and kind people who were generous enough to give me a space to sleep. At the same time I came to know some horrible, cruel people. The gang members gave me importance and small favors so I could be used, like many others, as their strong and blind instrument

to oppress the weak and ignorant mass. I was systematically tied into the web and by the time I realized it, it was impossible to get out. My pleas for freedom were retorted; first with temptations like a university degree, then the promise of power, and later with threats. When I could not convince my soul to pick up a gun and kill any other human being, I escaped. But I got caught and was tortured for three days. But when there is a will, there is a way. I feel that I have traveled through tumultuous oceans to arrive in this country.

“I paid a very heavy price because nature made me different and I was not deemed acceptable to narrow-minded, ignorant people. I was longing to see my father one more time, but I heard through a friend that my father passed away two months ago.

“I cannot describe the feelings of hope because this lawyer lady believes in my life story and is willing to help me. I promise you all that I will never betray your trust.”

According to the lawyer, his case was worth fighting for, due to his entanglement with the gang members, who call themselves “a political party” in his country. If it would have been only his personal battle, he could not be eligible for asylum in America.

As per his story: When he was hiding in the large city and dirt poor, he accepted some favors from that scary but powerful group. They started treating him as if he was one of their own who was devoted to the cause.

Salim went along until that day when five gang men came on their motorcycles and ordered him to hop on. He thought that they were going for some fun ride. Instead, they went to a crowded market and announced that, “We are here to teach a lesson of obedience to some idiots who did not respect our power.” The shouting and screaming subsided when one of the gang

members shot a person, point blank. Salim was frozen. That was the first time he had seen a murder in front of his eyes. The jovial gang members were telling Salim, "You can do this chore with your own gun next time." That night, very clearly he realized that he did not belong there. He could not take life of other human being, never!

The next morning, he left his stuff except the important documents and went to his routine work. He snuck out and called his father to inform about the desperate situation. His father guided him to go to other city and promised him that one certain person will help him. At the railway station, in spite of his extreme caution, a party member spotted him and dragged him to a building under construction. The fourth floor was used as a torture cell of that party. He was badly beaten to find out why he was running away. He was cross examined with the assumption that he was defecting to join some other party. They left me there to die. But I was not dead when they reappeared the second day. There was some more beating but they did not kill me. Salim realized that they wanted to use his death to show that some other gang had killed their party's member. He was half dead with cruel beating and without food or water.

Soon after their third visit, Salim's survival instinct motivated him to find any possible escape path. He started to look around, he noticed a hole prepared for the window air-condition unit. He crawled out and landed in some ones home. He had bruises and his cloths were partially covered with blood. One lady saw him but kept quiet since in that neighborhood this sort of activities were not uncommon. He went downstairs and came out of the house to go to a nearby hamaam, where men can groom themselves. He cleaned himself and requested the owner for the use his phone. The owner was sympathetic toward this helpless young man. For next two days, he helped Salim so he could get

out of that town. He embarked on the train, after it had left the platform, without a ticket.

He wanted to go away, far away from his country. His father had to sell the land to send him large sum of money. To sell land is considered very shame full in his country. His father was humiliated in his society. But any how he sent enough money for him. Salim told the travel agent to find a far away country where would be least likely to run into his countrymen and where he can go without immigration restrictions. Out of a few he chose to go to one South American country, Guatemala.

He was so naively ignorant that only he knew, how much he endured to reach his far away destination and survived. Every morning when he would wake up in a strange place, he used to touch his body to make sure that he was still alive.

Salim had said, "Where ever I lived, they just know and as soon I was recognized as a gay individual, some people showered me with favors so they can use me. But my heart was still sobbing for the death of my love, Razak."

He worked for food and shelter. He came to know about the illegal immigrants and the bootleggers. After a few months in Guatemala, he did not see any future in selling incenses and cheap toys. One group of African girls and men had paid to a human smuggler and they needed one Spanish speaking person. Salim was encouraged by the group to go with them since he had learned to speak Spanish. He prepared for a long journey. The final destination, America! He had heard about America, but had no clue about their laws and regulations.

The group was taken first on a dinky boat at night time. Then they walked

across the jungles of Columbia. Salim was bitten by some poisonous insect while walking, so he was taken to the emergency room at a hospital in Columbia. He would have died without the timely treatments. During that journey, the whole group had to face many times life or death situations. The group sneaked into The USA, via Panama. The details were recorded in the court documents.

He had seen death very closely several times in his young life. Now the justice system has to decide where he will go from here. In this journey he is touched by so many human beings, which are all the same, but still so very vastly different. ....

Epilogue.

A note from the organization: Dear volunteer, *“--He won his case! Thank you so much for being part of that victory and for all your contributions to our clients and their cases!!!”*

Unacceptable

Tell me papa why am I like this?

Ma was very proud and pleased, at my birth as a boy.

This mystic twist of unknown fate ended up robbing her joy.

My secret spilled and called to quit,

My all the reasons sound so lame,

Order was to choose her way,

The way I am, sure brought her shame

I was yanked and thrown out there,

Punished and pushed, belong nowhere,

Helpless, hauled away from home,

Worn and torn my own genome.

Who am I, a worthless pawn?

Or am I a flower wild?

My roots are cut, will I survive!

You give me hope, my life revive.

The agony of a gay young man in the close-minded traditional society.

I had no knowledge of this side of life until I started helping the victims.

The cruel treatment by so-called, "loving" family is shocking.

True love is seen in the heart of the father for his son.

The Choice Marriage.

My brother left me a letter to read. It was from his friend, Jbhai, whom we all liked. He wrote, "You know my brother, Dilip. He is in America, highly educated, interested in art, music and photography.

I think your sister and my brother will make a good match." The year was 1968, and I was 22 years old. I had just finished my Master's of Science in Vadodara, India and had started my Ph.D. with a government scholarship. My parents were teachers and my brother and I were well taken care of. The living in Bhavnagar, my hometown, was very simple. We were raised to dream a free, colorful future.

My photograph was sent to Dilip. I had heard about him through my brother. He was Gold medalist from M. S. University, Vadodara and had gone to USA on a fellowship from Uni. of Maryland. I went to see his parents and older sister at a social gathering but had not seen their home.

Dilip had considered a few other prospects before he came to see me. We spent an hour or so with my mother and my newly-married brother and his wife. So far, my mother had been very skeptical about sending me so far away. But she liked him, and he said that his intentions were to come back to India permanently in three years. The next day, we spent several hours talking, but barely touched the serious aspects of our future lives. We were not sure if this would be just a passing interest or something more! Our matching interests were obvious and overwhelming. When he asked me

about my hobbies, I had said, “I love to sing.” And the way I had said it, Dilip still remembers fondly. I offered to take him to show the collection of beautiful paintings at the library. This type of free and frank interaction came very naturally for both of us. I excitedly shared all the details with my best friend.

Dilip’s two-day visit was about to be over. My father came home and I introduced him as someone I knew from Vadodara. We wanted to keep my brother out of trouble. We were expecting objections from my father because we come from different castes, but we were hoping for the best. I am Brahmin and Dilip is Bania. As such, there is not much difference in life-style and religion. Fortunately, most people in our circle did not give much importance to the caste system, but I did not know that my father would react so intensely in my case.

The next morning, I was standing in one corner and my parents were sitting in the front room. My mother started to say, “Saryu wants our permission to marry Dilip.” My father’s first question was, “They are Bania, right? With God’s grace you are born in this superior cast, why do you want to degrade yourself?” After that I did not think he heard anything else. That evening when he came home, he was in an angry mood. I felt that he had talked with his old friends. He said, “It will be a shame upon us if you marry into that family. I will not survive this offense.”

I wondered, was he worried about my reputation or his beliefs! Considering his reproach, I wrote to Dilip, "I had no inclination to say 'yes'." This one word really pinched Dilip like a needle. He being a physicist, the facts had to match the words.

He wrote me two letters which said, "You expressed in clear words that you had made your choice and left it up to me to decide. Your best friend asked me when I am giving you the good news. ... I know you are saying this to hide your father's objections." Those two beautifully-written letters assured me that he really liked me.

But, many "What if?" questions were hovering over us.

I shared those letters with my mother, brother and maternal uncle, mama. The following week, Jbhai came and brought a letter from Dilip's mother. It said, "My son does not eat meat and has no bad habits. We like Saryu and she will be happy in our family. His father says we would agree to a quiet wedding." My mother read the letter and put it aside. It was around 8 o'clock in the evening. My brother and I went with Jbhai to the bus stop. Back home, my father picked up the letter and after reading it, he concluded that I was going away that night.

We had not gone far on our walk to the bus stop when my father's voice startled us. "Saryu, turn around this minute. Otherwise I will take poison." My brother and I were mortified with embarrassment. Jbhai had always seen my father as a gentle person. He was shocked. He went back

and told Dilip that there was no hope.

My cousin said, "You should elope." I said, "No way." I did not want to hurt my father's feelings.

Shortly after, I was attending a family wedding when I realized that I was making the biggest decision of my life to please these people! My thoughts and passions were different. My brother said, "You go to America for studies and there get married with Dilip." This gave me confirmation that Dilip was the right choice. That's why, when my uncle asked, just 'yes' came out of my mouth.

One weekend, when my father was out of town, we had a meeting. That night we all decided to send a message to Dilip. We did not have a telephone, so we sent a telegram which said, "Deciding positively. A letter follows." My letter reached them in a day or two, but seemed very long. They were trying but communication was so complicated in those days. I was almost sure that he had decided to marry someone else and this matter would be finished.

Finally, we got a positive response from Dilip and his family! Then, the secret planning began. Dilip and three siblings came to our town, and a small wedding was arranged at a secluded location. About ten individuals were there. My mother did not come but she was my strength to take such a big step into an unknown world.

After the ceremony, my cousin delivered a note to my father that said,

“I have married Dilip.” He then realized why my mother had served that special sweet at lunchtime. He quietly went in the backyard and poured a bucket of water, a ritual after the death of a family member. He collected a few of his things and left the house. My brother and mother were frantic. We went home later and were welcomed by my mother, family and friends but, my father’s absence was looming over us heavily. We went to Amdavad to Dilip’s home. We were joyfully welcomed by our ten family members and there was love all around.

When my father was persuaded to come back home, I went to meet him. We looked into each other’s eyes and the tears rolled down.

This journey with my beloved from Bhavnagar to Austin is filled with the warmth of those tears.

The father’s objection was based upon the old traditions. In a marriage, if the choice is based upon greed, false pretense or selfish reasons, there are more possibilities of failure. When a choice marriage is made with a clear heart and pure intentions, the acceptance and surrender follows a natural stream of love...

The Choice Marriage

He was a good catch; kin arranged for a match.

My mother liked him better, said love would come later....

I let him know my voice, and then I made my choice.

He showed interest in me; he and I became one, we....

The uphill journey started, with the stranger by my side.

The seven steps in sky and future open wide....

The gentle bond together; still each one on his own.

A strong shoulder to lean on, as the dance of life goes on....

The sweet sprinkles of smile with graceful perseverance.

The hearts and home kept humming through time and turbulence....

1969

When we have enjoyed the journey of life, the final years become sweet harmony. As far as I can remember, I was remotely planning my senior years in my thirties while observing family seniors. I saw our lives with our little children and how that influenced our parents' lives.

One important thing for me was to grow emotionally and intellectually at a similar pace with my husband. Our marriage had happened because of our mutual interest in art, classical music and sahitya. Ours was an inter-cast, choice marriage, not an arranged or a love marriage. We knew very little about each other before the marriage.

From the beginning, we actively shared each others' interests. In our forties, when our children went to college, we started to read spiritual books together every evening for an hour. I always recommend that couples read together. As I finish a poem, I send it to Dilip. His analysis helps me to express my thoughts properly.

I had a degree, M.Sc. in Botany, from India. I had earned a national fellowship for the Ph.D. program. But in that year, I got married and came to the USA. For several reasons, I never took a job in that field. At the age of forty, I went back to school and then worked part-time as a medical technologist in a hospital lab. One reason was my interest in the medical field and the second was that I wanted to understand the complexities of medicine and health. The

biggest benefit for our entire family was to understand blood testing, and that improved our eating habits.

Since 1969 we had lived in Princeton, New Jersey; Anaheim, California; Orlando, Florida; and in 1996, we moved to Houston, Texas. We both believed in simple living and never exerted or invested our time in running after money. Dilip is a disciplined and organized person. He was fortunate to work in the microelectronics industry as a physicist and electronics engineer. After having children, I had several part-time jobs in the quest to learn as much as I could.

In Houston, I dedicated my time helping domestic violence victims of Asian origin. I helped several abused women and felt fortunate to have made some difference in several lives. As a writer I tell their stories so someone can get guidance from them. I stitched and donated about 50 baby blankets and pillows for the women's shelter. I also volunteered as a tutor with a literacy organization. My biggest satisfaction came when I helped one speech- and hearing-impaired student to achieve a college degree. It was also an interesting experience to teach English to about ten Buddhist nuns. In Austin, I have made myself available, so Hindi- or Gujarati-speaking clients and pro-bono lawyers come to my house and I help them in communication as a translator. Dilip's encouragement and support make the volunteer work possible.

Dilip chose to retire at the age of 56. Sangita had just started a medical residency and Samir was in law school. Their education was fully financed by us. The children also supported his decision to retire considering his interest in

art and music. He has just turned seventy, but he feels like he is in his fifties. The basic necessities of a healthy and happy retired life: We wake up between 6 and 7am. Morning hours are for walking, garden work and spiritual study.

We give each other enough space. With years together, one thing is improved: disagreements can be discussed calmly and openly. In any good relationship, respect for each other is an important requirement. We have to observe our behavior and constantly strive to improve our attitude, and guidance comes from good books and good friends. With age, we have limited our social commitments to a minimum. It is very important for us is not to waste time. Another important strength is that I assign only a short time to any hurt feelings and soon shake them off.

I value good friendships dearly. I have many friends all over the country, both Indian and non-Indian. Especially in these senior years, having a peaceful relationship with family members is very good for our souls. The courage to accept all, as they are, gives peace to my mind.

Being helpful to others has become an important aspect of my life. I have to observe all that I do, with awareness to check my motive behind it. When I fail, I forgive myself and try again. The hardest part for me was to let go of my child and accept him as an independent individual. I think every mother has to go through that growing pain. Samir, after getting his law degree from the University of Michigan, worked for top law firms for several years. At present, he is a professor at a law school in Portland, Oregon. Being far away from his is

hard, but his two little girls make up for the distance.

We always believed in one human-clan, but our test came when our daughter liked a young Bangladeshi man. We trusted our daughter's judgment, which we knew was based on her unselfish, innocent heart. They got married and settled happily in Austin.

In the senior years, it is most advisable to live near one of your children, where you get along best with his or her spouse. We were very happy and settled in Houston, but it was important to move to Austin as a plan for the next part of our lives. The move to Austin near Sangita's home has turned out to be a good decision since we get along great with Mridul. A few years are added to our lives due to the presence of grandchildren for a few hours at our house almost every day while Sangita goes to work part- time. We are blessed to be old enough to stay home and young enough to run after the children. Every afternoon, classical music plays throughout the house, Dilip is painting, and I may be writing while the children are playing around us.

Life is wonderful if we let it be. I firmly believe that the right attitude is the key to joy in each person's life.

www.saryu.wordpress.com

A Poem for Him

Since we cosigned in the race of this life cycle,
We have been two wheels of the same bicycle.

You lead me through the seven set circles,
Each has been conjured with many miracles.

The loyalty and longing intertwine hearts,
The routines and the duties tug us apart.

Your foot on the brake and steady navigation,
have guided our lives without deviation.

In life's uphill journey, I follow when you roll,
If you slip into reverse, I cruise and control.

The push and pull, check and balance,
A keen, kind critique brings best out of me.

A good spouse, a great father and a superb grandfather,
I hope and wish the ride goes far and farther.

For Dilip,...on May 19TH...with TLC..Saryu
Ride together since 1969

Saryu said:

I was startled when someone asked me, "Why are you helping domestic violence victims? Are any of these stories about you?" Fortunately, I had never witnessed any abusive relations in my circle. I had seen many fights between husbands and wives growing up in India, but I had seen women standing up to the men. When a partner raises his hand, the humiliation is much more severe than the physical hurt. The abuser starts the humiliating acts at a mental level first. They want to prove their power. The physical beating continues if it is not resisted vehemently, and is kept hidden from friends and family to protect the abuser. I have heard and seen that if the woman reacts firmly and strongly, a sensible spouse will not dare to raise his hand again. In the worst-case situation a woman is forced to run away to save her life.

Teenagers start taking their relations seriously without understanding the consequences of their actions. Possessive jealousy is given many different names. The pushing and shoving turns into a very serious situation before the boy and girl can realize that one has been an abuser and the other has become a victim. Education and awareness are absolutely necessary in high school classes... It is a shameful act to torture other human beings. It is a sin to witness or encourage any abusive relations. For the victim, it is an insult to his/her own soul to allow someone to crush this precious life.

Creative energy is a much needed oil for our life-light to illuminate the path we travel. We cannot direct the wind...but we can adjust the sails.

આંસુમાં સ્મિત

૧. હસી ફરી
૨. કમલ
૩. પરાવર્તન
૪. સૂકાયેલા આંસુ
૫. અવહેલના
૬. રચના રાજકુમારી
૭. મારી રાહ જુએ
૮. મૂંગી-બહેરી
૯. સોનાની માછલી
૧૦. લાલ ફૂલોવાળો...
૧૧. સુજાતા
૧૨. અમ્મી વિના
૧૩. વસંતના ફૂલો
૧૪. શ્યામ બજાઈ ...

POEMS: *Not know-Real Me* કાવ્યો: સંમતિ લગ્ન, અસ્વીકાર્ય, અંતરંગ, સ્પર્શ,
Under an Umbrella લાગણીઓ, અતિઅવળા, જાણી ન જાય,
A Moment , ધ્યાનઅનુભવ, છત્રીની છાંવ, ચતુરા,
Is This Heaven, આશાનીકટોરી, પ્રીતનો જુવાળ, અધૂરોમેળાપ,
A Five Year Old નેહની લહેર, સહજસરળ, સંતાનને,
 અમૂલ્યક્ષણ, રૂક્ષતા, મલ્હાર, અનુભૂતિ.

પારિવારિક પૂર્વજ સાહિત્યકારો

$E=MC^2$

દિલીપ

ભરોસો

સાવ સુંવાળી આંગળીઓ આ પુખ્ત હાથને પકડે,
ક્યાં લઈ જશો પૂછી પૂછી એ મહામાતને ઝકડે.
કોમળ ચહેરો ઉપર ઊઠીને ઓછ પાંદડી ખોલે,
“નાની! જ્યાં ત્યાં જઈએ મારી સાથે તો રહેશો ને?”

સપ્તપદીના સાત પગથીયાં અનેક વચને જોડે,
આગળ પાછળ ચાલી ચાલી જીવનરાહને મોડે.
પ્રશ્નપ્રભાવિત નયણા મંજુલ વિરહવ્યથામાં બોલે,
“ભલે દૂર જાઓ સાજન પણ દિલમાં તો રહેશો ને?”

વર્ષોના વહેતા વહાણામાં કર્યા કામ સૌ વિસરે,
ઘરડી આયુ, એકલતામાં, સ્થગિત સમય ના નીસરે.
થઈ પારેવા અહીંતહીં ઊડે, ભલે દૂર જઈ વિહરે,
“બેટા! જ્યારે જરૂર પડે તંઈ સાથે તો રહેશો ને?”

સંવેદનશીલ સવાલ પ્રિયના ત્રસ્ત તરંગ જગાડે,
સાથે રહેવું કે નહીં એ તો સંજોગો સંચારે.
અશ્રુ ઓજલ નયનોમાં આ એક વચન વાંચી લે,
જરૂર પરત આવીશ દોડી તું બાંહોમાં ખેંચી લે.

૧. હસી ફરી

સંધ્યાના આછા અજવાળામાં મેં એને દુકાનના નાના મકાન પાસે ઉભેલી જોઈ. એનો માસુમ ચહેરો સફેદ હિજાબમાં લગભગ ઢંકાયેલો હતો. મેં કાર રોકી. “હું સેલ્મા”, એમ કહેતી એ કારમાં બેઠી. અમારી સેવાસંસ્થાના આરબ ભાષા જાણનાર સભ્યના કહેવાથી સેલ્માને હું ઈંગ્લીશ શીખવવા માટે લઈ જતી હતી. એ જરા મૂંઝાયેલી લાગતી હતી. સામાન્ય વાતચીતમાં ખબર પડી કે કોલેજમાં ભણેલી હતી. મારો આભાર માનતા કે જવાબ આપતા રૂંધાયેલ હાવભાવ નજરે પડતાં હતાં.

એના વિષે મને જાણ હતી એ મુજબ એ ગૃહ ત્રાસની ભોગ બનેલી બત્રીસ વર્ષની સ્ત્રી હતી. છેલ્લા બે મહિનાથી, મારા ઘરની નજીક આરબ કુટુંબમાં બાળકોની સંભાળમાં મદદનિશની નોકરી કરતી હતી. દુઃખી બહેનોની સ્વયંસેવક તરીકે કામ કરતા મને અનુભવ હતો કે, ભોળી ભલી સ્ત્રીઓના નંદવાયેલા હૈયાને કોઈની ઉપર ફરી વિશ્વાસ આવતા સમય લાગે. ઈંગ્લીશ શીખવતા સાથે ગાળેલા સમયમાં, સેલ્માને મારા પર શ્રદ્ધા અને સ્નેહ થવાનો અવકાશ મળ્યો. સેલ્માએ પોતાની કહાણી આંખોમાં આંસુ સંતાડીને કહી.

“સીરિયાના પર્વતો બહુ દૂર રહી ગયા લાગે છે. એ નાની દીકરી, જેને મા-પાપા રજકુમારી કહી બોલાવતા, એ કોઈ બીજા જન્મની વાત હોય એવું લાગે છે. જે સમયે હું શાળાના છેલ્લા વર્ષોમાં ભણતી હતી ત્યારે મારો કાકાનો દીકરો શબીર, મારી આસપાસ ઘુમતો રહેતો. કોલેજમાં અમે વધારે નજીક આવ્યા અને એક બીજા સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું. બન્ને કુટુંબમાં આણબનાવ હતો પરંતુ અમારા નિર્ણયને અનુમતિ મળી ગઈ. એણે દાંતના ડોક્ટરનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો અને હું ઈજનેર બની. લગ્ન સરસ રીતે થઈ ગયા. બધું મધુર સપના જેવું લાગતું હતું. પણ શબીરનો વ્યવહાર મને મેળવ્યા પછી, ટૂંક સમયમાં જ મારા તરફ બેદરકાર હતો. હવે બીજી તમન્ના, અમેરિકા જવાની, એના મન મગજ પર સવાર થયેલી હતી. મારા સ્વભાવ અને શિક્ષા અનુસાર પતિને ખુશ રાખવો, હુકમ માનવો અને નિષ્ઠાપૂર્વક અનુસરવો એ જ હોવાથી, હું શબીર સાથે ક્યાંય પણ જવા તૈયાર હતી.

“અમે અમેરિકા આવી એક નાની જગ્યામાં સંસાર શરુ કર્યો. નિયમ અનુસાર પરવાનગી ન હોવાથી, શબીર દાંતના ડોક્ટરના મદદનીશ તરીકે થોડા પગારમાં નોકરી કરતો જેનાથી એને બહુ માનહાનિ અને નિરાશા

લાગતી. હું પોતે નવી દુનિયામાં ભુલી પડેલી હરણી જેવી, ઘરની બહાર નીકળતા ગભરાતી. શબીરને પણ હું ક્યાંય એકલી જાઉં એ નાપસંદ હતું. ધીરે ધીરે શબીરની રૂક્ષતા વધવા લાગી. જરા વાંધો પડતા ઝટ લઈને હાથ ઉપાડતો. એને સમજાવવાની કોશિશ નાકામયાબ રહી. બે ચાર કુટુંબોની ઓળખાણ થયેલી પણ હું જોઈ શકતી હતી કે પુરુષ પ્રધાન વાતાવરણમાં, સ્ત્રીઓની તરફદારી કરનાર કોઈ નહોતું. એક વખત, શબીરને બીજા આદમીઓ સાથે વાત કરતા સાંભળ્યો કે, “અહીંની નાગરિક બાઈ સાથે લગ્ન કરી લેતા અહીં રહેવાના હક્ક મળી જાય, જેથી બધી રીતે ફાયદો.” એનું ઘરે આવવાનું અનિયમિત થવા લાગ્યું. હવે હું ક્યાં જઈને ફરિયાદ કરું? મારી સહનશક્તિનો અંત આવી રહ્યો હતો.

“એવામાં એક રવિવારની બપોરે શબીરે મારા પાસપોર્ટની માંગણી કરી. શબીર કહે, “હવે તારૂં અહીં કાંય કામ નથી. તને તલાક આપી, તારા અબ્બાને ઘેર સીરિયા મોકલી આપું.” મારા વિરોધ માટે મને ધડાધડ તમાચા મારી દીધા. પાસપોર્ટ હાથમાં ન આવતા રસોડામાંથી મોટી છરી ઉપાડી મારા તરફ ધસ્યો પણ હું દોડીને બેડરૂમમાં ભરાઈ ગઈ અને ૮૧૧ પર ફોન કરી શું બોલી એ તો યાદ નથી, પણ પોલીસ આવશે એમ મને કહેવામાં આવ્યું. શબીર બાથરૂમમાં હોય એમ લાગતા હું ઘરની બહાર નીકળી ગઈ પણ એ તરત મારી પાછળ આવ્યો અને પથ્થર પર ઘસડીને મને અંદર લઈ જવા લાગ્યો. પોલીસ કારનો અવાજ આવતા મને છોડીને કશું ન થયું હોય તેમ ઉભો રહ્યો. પણ હાથમાં મોટી છરી અને મારી અવદશા જોઈ એને પોલીસની કારમાં બેસવાની ફરજ પાડવામાં આવી.

“મારી પાસેથી પસાર થતાં, અમારી ભાષામાં બોલ્યો, ‘તને ગમે ત્યાંથી શોધી કાઢીશ અને મારી નાખીશ.’

“શબીરને લઈ ગયા પછીની શાંતિમાં મેં આસપાસ નજર કરી ત્યારે કેટલીએ આંખો મને તાકી રહી હતી એનો ખ્યાલ આવ્યો. એક સ્ત્રી પોલીસ ઓફીસર મને હળવેથી એની કાર તરફ દોરીને લઈ ગઈ અને અંદર બેસવામાં મદદ કરી. હવે મને વધુ ગભરામણ થવા લાગી. શબીર તરફથી થતા અત્યાચાર વિષે મને પરિચય હતો પણ આ સાવ અજાણ રસ્તાની સફર મારી સામે અનેક શંકાઓ લઈને ઝળુંબી રહી.

“પોલીસ ઓફીસમાં શું કહી રહ્યા છે એ મને સમજતા ઘણી વાર લાગી. મને કહેવામાં આવ્યું કે મારે

ઘેર પાછા જઈ એકલા રહેવાનું સલામતી ભર્યું નથી કારણ શબીરને કેટલા દિવસ બંધીમાં રાખશે તે નક્કી નહીં. મને એક સેવા સ્ત્રી ગૃહમાં લઈ ગયા અને મારા હાથમાં નામોની યાદી પકડાવી. મને મારી ભાષા જાણનાર મદદકર્તા કદાચ મળી આવશે એવી આશા આપવામાં આવી.

“એ રાત્રે તો હું મારા મમ્મીને યાદ કરતી, આંસુ ભીના ઓશીકા પર નીંદરના ખોળે ખોવાઈ પણ પછીની ઘણી રાતો જાગતા વીતાવી. બીજે દિવસે ફોન કરવાનું શરૂ કરતા મને મારી પરિસ્થિતિ કેમ સમજાવવી અને શું મદદ માંગવી એ સમજ નહોતી પડતી. પહેલા બે ત્રણ વ્યક્તિને મારી અંગેજી ન સમજાઈ અને મને તેમની. અંતે મદદ માંગતો સંદેશો મુકેલો હતો, એનો વળતો ફોન બે કલાકમાં આવ્યો.

“મારી મૂંઝવણ અને પરવશતામાં વિશ્વાસ આપતો, મારી માતૃભાષામાં કોઈ અવાજ મારા આળા મનમાં હિંમત જગાવી રહ્યો. એ હતી તમારી સંસ્થાની લીલાસ. તમે જાણો છો કે લીલાસના નિસ્વાર્થ સેવા ભાવ અને મદદને લીધે આજે હું જીવતી છું. કેટલાય અજાણ્યા લોકોને મારે મારી અતિ ગુહ્ય વાતો કહેવી પડી. પણ, મને આનંદ અને આશ્ચર્ય સાથે એ જાણવા મળ્યું કે આ લોકો મારી વાતને હકિકત સમજી સ્વીકારે છે અને મને મદદ કરવા તત્પર છે!”

સેલ્માને મળવા માટે શબીરે માંગણી કરેલ પણ સેલ્માએ ના કહેરાવી. કાયદા પ્રમાણે, ત્રસ્ત વ્યક્તિ અમેરિકામાં સુરક્ષિત રીતે રહી શકે અને નોકરી કરી શકે. જો ત્રાસ આપનાર ફરી ફરી પકડાય તો આ દેશ છોડીને જતા રહેવાની તેના પર ફરજ પાડવામાં આવે છે. કોર્ટના ફેસલાની રાહ જોવામાં મહિનાઓ નીકળી જાય.

સારા નસિબે અમારા ઘરથી નજીકમાં જ એક આરબ કુટુંબમાં બાળક અને ઘરકામમાં મદદ કરવા માટે, લીલાસ સેલ્માને ગોઠવી શકી. સેલ્મા પહેલી વખત અમેરિકામાં કૌટુંબિક વાતાવરણમાં શાંતિ અને પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી રહી હતી. એને ઈંગ્લીશ શીખવાની જરૂર હતી તેથી એના અનુકુળ સમયે હું એને લેવા માટે મળવાની હતી. યજમાન કુટુંબ અને પોતાની સલામતી માટે, એ ક્યાં રહે છે તે કોઈને જણાવવા નહોતી માંગતી. ત્યાર પછી મહિનાઓ સુધી, જ્યારે પણ હું સેલ્માને લેવા જતી ત્યારે એ મને નજીકની દુકાન પાસે મળતી. બરાબર પરિચય થયા પછી મેં સૂચન કર્યું કે એ હિજાબ માથે બાંધવાનું છોડે તો સમાજમાં જલ્દી ભળી જઈ શકે પણ સેલ્મા એના રીતિ-રિવાજમાં જરા પણ ફેર કરવા નહોતી માંગતી. દિવસમાં પાંચ વખત પ્રાર્થના

કરવાનો નિયમ પણ ચોક્કસ રીતે પાળતી

છ-આઠ મહિનામાં છૂટાછેડા થઈ ગયા. એ દિવસે કોર્ટમાં શબીરને જોઈ એને અનેક લાગણીઓ થઈ, એમાં ભયનો પડછાયો સૌથી વધારે ઘેરો હતો. થોડા ડોલર એના ભાગમાં આવ્યા. વકીલનો ખર્ચ અમારી સંસ્થા આપતી હોવાથી સેલ્માને પોતાની કમાણીના ડોલર થોડા ભેગા થયા હતા. સીરિયા પાછા જવામાં અતિશય શર્મજનક પરિસ્થિતિમાં પોતે અને એનું કુટુંબ મુકાઈ જશે એની સેલ્માને ખાત્રી હતી. તેથી હમણા પાછા ફરવાની એની હિંમત નહોતી.

અહીં લીલાસની મદદથી સેલ્માના ફરી લગ્ન કરાવી આપવાના પ્રયત્નો ચાલતા હતા. અમે ક્લાસમાં એક વાર બેઠા હતા ત્યારે એણે આછા આશાભર્યા સ્મિત સાથે કહ્યું, “ટીચર, આ શનીવારે હું એક એન્જનીયરને મળવાની છું.” શું પહેરવું, શું વાતો કરવી વગેરે વિષે અમે ઉત્સાહથી ચર્ચા કરી. બીજા અઠવાડિએ ફરી મળ્યા ત્યારે, “એનામાં કંઈ દમ નહોતો.” એવું સેલ્માનું મંતવ્ય હતું. થોડા દિવસ પછી એક બીજા ઉમેદવાર, અનવર સાથે સેલ્માને બરાબર લાગ્યું, પણ પોતે એક શરત એ મુકી કે એણે સીરિયા જઈને સેલ્માના માતા-પિતાને મળી એમની સંમતિ લઈ આવવાની. આ બધી વાતો વચ્ચે એક વ્યવસ્થા એવી થઈ કે સેલ્મા એક વર્ષ અનવરની કપડાની ત્રણ દુકાનોમાંની, એક દુકાન ચલાવે અને વર્ષના અંતે બન્નેને લગ્ન કરવાની મરજી હોય તો પછી આગળ વાત ચલાવવી. ફરી અમારી સંસ્થાની મદદથી સેલ્માને રહેવાની જગ્યા ભાડે મળી.

એ દિવસે અમારા ક્લાસની છેલ્લી સાંજ હતી. સંધ્યાના આછા ઉજાસમાં થોડે દૂર સૂકાયેલા ઝાંખરા વચ્ચે મજાના સૂર્યમુખીના સુંદર ફૂલો ખીલેલા હતા.

મે કહ્યું, ‘જો સેલ્મા, કેવા સુંદર ફૂલો છે!’ મારા સામે હસીને એ ઝાંખરા વચ્ચે જઈને પ્રયત્નપૂર્વક પીળા ફૂલો ચૂંટીને લઈ આવી અને “ટીચરને ભેટ”, કહી મારા હાથમાં મુકી દીધા. જાણે ગુરુદક્ષિણા આપી.

એ ઘણી ઝહેમતથી નવો ધંધો શીખી. ઝિંદગીમાં પહેલી વખત એકલા રહેવાનો અનુભવ એને ઘણી વખત વ્યાકુળ કરી દેતો. હવે એ બહુ સાવધાન થઈ ગઈ હતી અને બીજા ઉપર વિશ્વાસ જલ્દી નહોતી કરી શકતી. તો પણ એક વખત રાત્રે, દુકાન બંધ કરી ચાલતી ઘેર જતી હતી ત્યારે એની પર્સ કોઈ ખેંચી ગયું જેમા સારા એવા પૈસા હતા. ત્યાર પછી જરા વધારે ગભરાતી હતી.

થોડા મહિનાઓથી હું સેલ્માને મળી નહોતી. એવામાં એનો કાગળ આવ્યો.

“મારા માયાળુ ટીચર. હવે લગભગ વર્ષના અંતે ભવિષ્યની ઝાંખી દેખાય છે ખરી. મારૂં સગપણ નક્કી થયું છે. મારી માંગણી પ્રમાણે મારા વાગ્દત્ત મારા માતા-પિતાની સંમતિ લઈ આવ્યા. એમને પહેલા લગ્નથી બે બાળકો છે. તમે જાણો છો કે મને બાળકો બહુ ગમે છે. હું આ સંબંધ માટે ખુશ છું. બસ, તમે કહેતા હતા તેમ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી આગળ કદમ લઈ રહી છું. ધન્યવાદ.”...સલામત સેલ્મા.

“સેલ્મા! તારા સમાચારથી આનંદ. તેં ચૂંટેલા સૂર્યમુખીના બીજ મેં જમીન પર વેર્યા હતા, એના પર હમણા સુંદર ફૂલો હસી રહ્યા છે. તું પણ એમ હસતી રહે એવી શુભેચ્છા.” ....ટીચર સરચૂ.

હસી ફરી--

આશ તારલી આજ રાતભર ઝાકળ થઈને ઝરતી
સ્વપ્નોની રંગોળી રોળી શ્યામ વાદળી વરસી..
યૌવનના આંગણમાં ખીલી વેલી પ્રેમ સીંચેલી
શરમાતી મલકાતી અર્પિત પૂર્ણ પણે વરેલી..
એની આશે શ્વાસે ઝૂલી નરમી નેણ મીંચેલી
ત્રાપટ ઝાપટ વાગી ત્યારે ધૂજતી એ ભીંજેલી..
અણધારી આફત આવેલી વાછંટે વીંઝેલી
તણખલાના તીર તેવર કુર કટિથી વીધેલી..
હૈયામાં એ હામ લઈને શક્તિ સહ જાગેલી
મમતાળી ડાળી ઓથારે હસતી ફરી ખીલેલી..
નવા પ્રહરની ઝાકળ ઝીલી તૃપ્ત બની તરસેલી
હૈયામાં ઉમંગ લઈ નવસ્વપ્ન સજે શર્માલી..

૨. કમલ...

હું એ દિવસે કમલજીત કૌરને મળવા જતી હતી. ઘરનાં ત્રાસથી બચવા, કમલ સ્ત્રી આશ્રય ગૃહમાં રહેવા આવી હતી. એ મને દ્વાર પાસે મળી. સાદા સલવાર-કમીઝ પહેરેલા હતા, પણ એને જોતા જ મને થયું, “જાણે કોઈ ફીલ્મની અભિનેત્રી અહીં સામાન્ય પાત્ર ભજવવા આવી છે.”

હું એને અંગ્રેજી શીખવવા અને દુખાયેલી લાગણીને સાંત્વના આપવા આવી હતી. એ પેન અને કાગળ લઈને તૈયાર હતી પણ પહેલી રૂકાવટ એ આવી કે એને હિન્દી ખાસ નહોતું આવડતું અને મને પંજાબી નહોતું આવડતું. ત્રણ ભાષાના વર્તુળમાં અમે હસીને લાંબા પ્રવાસની શરુઆત કરી. સૌથી મજાની વાત એ હતી કે મારા સહ કાર્યકર અને કમલના મુખ્ય મદદગાર ચારુશી, આફ્રિકામાં રહેલા હોવાથી ગુજરાતી હિન્દી ભેળવીને બોલતા. પણ થોડા પરિચયમાં જ ચારુશી કમલના વિશ્વાસુ ‘આન્ટી’ હંમેશને માટે બની ગયેલા.

ચારુશીએ, અમારા ઘર ત્રાસથી બચવા મથતી એશીયન સ્ત્રીઓને મદદ કરતી સંસ્થાની બેઠકમાં, કમલજીતની કહાણી બે દિવસ પહેલા કહી સંભળાવી હતી. કમલ પંજાબના ગામમાં સારા ઘરમાં ઉછરેલી. દેખાવડી હોવાથી સારો વર મળી જશે એ કલ્પનામાં ભણતર પર ઓછું ધ્યાન આપેલ. ચોવીશ વર્ષની ઉંમર થઈ જતાં ઘરમાં બધાને ચિંતા થવા લાગેલી. એમાં અમેરિકાથી માગું આવ્યું. ઉમેદવાર ખાસ ભણેલો નથી, ભાઈના ધંધામાં નોકરી કરે છે. કમલને ઠીક ન લાગ્યો, છતાં પણ, “અમેરિકા જવા મળશે અને ત્યાં તો બધા પૈસાદાર હોય...ના પાડવાની શક્યતા જ નથી.” વગેરે સમજાવટ સાથે બલખાર સિંઘ સાથે ધામધુમથી લગ્ન લેવાયા.

કમલના સંસારની શરુઆત એક એપાર્ટમેન્ટમાં પતિ, જેઠ-જેઠાણી અને તેના ત્રણ બાળકો સાથે, ટેક્સાસ, યુ.સ.એ.માં થઈ. કુટુંબી જનો સાથે રહેવામાં એને જરાય વાંધો નહોતો પણ પતિની કનડગત સમય સાથે વધતી રહી. પહેલા ત્રણ વર્ષમાં બે દીકરીઓની માતા બની ગઈ. એના હસમુખા સ્વભાવથી બને તેટલી વ્યથા છુપાવતી. સાથે જેઠની તેર વર્ષની દીકરી પાસે નવું શીખી રહી હતી. ફોન પર વાતચિત, ૮૧૧ નંબર થી કેવી રીતે મદદ મેળવવી અને ખરીદી કરવી વગેરે, જાણી લીધેલ.

જેઠના નવા મોટા બંગલામાં બધાં રહેવા ગયા. અમેરિકામાં આવ્યે અને ગ્રીન કાર્ડ મળ્યે લગભગ સાડાચાર વર્ષ થયા હતાં અને ત્રીજા બાળકની મા બનવાની હતી. એના શરીર પર નીશાનીઓ બલખારના જુલમની ચાડીઓ ખાતી પણ કોણ બચાવે? જેઠ-જેઠાણીની સલાહ એ જડ અને વિફરેલ બલખારને અસર નહોતી કરતી. ઘણા કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓને ધણી ગમે તે રીતે રાખી શકે એ સ્વાભાવિક રીતે સ્વીકાર્ય હોય છે. તેથી ઘણી ગેરવર્તન તરફ આંખ આડા કાન કરવામાં આવતા. જેઠનું ગુરુદ્વારામાં નામ મોટું છતાં ય, મુખ્ય વ્યક્તિને

કાને કમલ પર થતાં જુલમની વાત આવતા બલખારને ચેતવાણી આપી હતી.

પુત્ર જન્મનો આનંદ લાંબો ન ટક્યો. દીકરો હજી બે મહિનાનો જ હતો અને એ રવિવારની બપોરે ઘરમાં કમલ, બલખાર અને બાળકો જ હતા. જરા પીધેલ બલખારે કમલ પર જબરજસ્તી આદરી. કમલના વિરોધ પર એને મારી અને પોતાનું ધાર્યું કરી ઉઘી ગયો. કમલ મહાણ ઉભી થઈ અને રડતાં બાળકોના અવાજને જોરે હિંમત એકઠી કરી ફોન ઉઠાવી બારણાં બહાર જઈ ૯૧૧ નંબર જોડ્યો. પોલીસની રાહ જોતી ધ્રુજતી બારણાં પાસે ઉભી રહી. પોલીસના રક્ષણ નીચે ત્રણે બાળકોને લઈને ઘરની બહાર નીકળી ગઈ. એની પરિસ્થિતિ વિષે તપાસ લખાણ કરતા રાતના આઠેક વાગ્યાનું અંધારું થઈ ગયું.

એને કહેવામાં આવ્યું કે, ‘તને “શેલ્ટર”માં લઈ જશે.’ એને અનેક પ્રશ્નો સતાવે, “એ શું જગ્યા હશે?” લાંબો અંધારો રસ્તો જાણે ખુટતો જ નહોતો. ત્રણે બાળકોને પકડીને મોટી આંખોથી, “ક્યાં લઈ જાય છે?” એનો તાગ કાઢવાનો વ્યાકુળતાથી પ્રયત્ન કરતી રહી. અંતે શાંત જગ્યામાં, નામ નિશાન વગરના મકાનમાં બે ચાર લાલ બટન દબાવી, બે બારણા પાર કરી કમલને બાળકો સાથે અંદર લઈ ગયા. બે બહેનોએ એને હસીને અંદર બોલાવી ત્યારે એણે ફરી શ્વાસ લીધો અને આંખોમાં આંસુના મોતી ચમક્યા. રાત સરખી વ્યવસ્થા સાથે પસાર થઈ ગઈ પણ ભાંગીતુટી અંગ્રેજીથી હકિકત જાણવી ત્યાંનાં કર્મચારીઓ માટે અશક્ય હતું. સવારમાં અમારી સંસ્થા પર ફોન આવ્યો અને ચારુશી મદદ માટે પંહોચી ગયા. પોતાના દેશના પ્રેમાળ અને હોશિયાર બહેન પાંસે એણે વિશ્વાસથી વાત કરી. પોલીસ અમલદારને સાથે લઈ જઈ કમલનો જરૂરી સામાન અને ઘરેણાં એના ઘેરથી લઈ આવ્યા.

કમલ શાકાહારી હતી અને એની બીજી ખાસ જરૂરિયાતો સ્નેહપૂર્વક પુરી પાડવામાં આવી કારણકે દરેક સાથે એનો વ્યવહાર પ્રેમાળ હતો. ચારુશી લગભગ દરેક વખતે અને હું ક્યારેક, એને માટે પરોઠા વગેરે બનાવીને લઈ જતાં.

અમારો મુલાકાતનો સમય આંસુ અને હાસ્યથી તરબતર હતો. એક દિવસ એના પતિએ કરેલી કૂર મશ્કરીની વાત કહેલી. એમના ઘરમાં એક જુની તલવાર હતી. કમલ પોતાના અને જેઠના બાળકો સાથે બહારના રૂમમાં હતી ત્યાં ઓચિંતા જ બલખાર તલવાર લઈને કમલ પાછળ આવ્યો. એનો ઈરાદો ખબર ન પડતા, કમલ દોડી પણ એને પકડી ટેબલ પર નમાવી તલવાર ગળા પાસે ધરી. કમલ કહે, “મને થયું કે મને મારી નાખશે!” બાળકો બુમો પાડતા હતા. અંતે છોડી, કમલની માનહાનિ પર હસતો હસતો જતો રહ્યો.

કમલને મેં પૈસાના સિક્કાઓનો બરાબર પરિચય કરાવ્યો કારણ એને પૈસા આપવામાં નહોતા આવતા. એ ખરીદી કરવા ઘરનાની સાથે જાય ત્યારે સારી પર્સ લઈને જતી. એક દિવસ શોપીંગ કાર્ટમાંથી કોઈ પર્સ

ઉપાડી ગયું. આસપાસના લોકો ગભરાયા પણ કમલ, “બીયારાને એક ડાયપર સિવાય કશું નહીં મળે,” એ વિચારથી હસવા માંડી હતી.

આશ્રયગૃહમાં આવ્યાને ત્રણ અઠવાડીયામાં જ અરધી રાતે એના દીકરાની તબિયત બગડતાં એક કર્મચારી સાથે બાળકને હોસ્પીટલ લઈ ગઈ અને સ્વસ્થતાપૂર્વક પરિસ્થિતિ સંભાળી. સંસ્થાના ત્રસ્ત સભ્યોના ખર્ચની વ્યવસ્થા ગવર્નમેન્ટની મદદ અને સંસ્થાના ભંડોળથી થતી હોય છે. આશ્રયગૃહમાં રહેવાના સમયની પાબંધી હોય છે પણ કમલ માટે બધાને વિશિષ્ટ સહાનુભૂતિ હતી. તે પહેલા આઠ મહિના અને પછી બે મહિના રહી. જન્મદિવસો અને દિવાળી અજનબી પણ સહાનુભૂતિવાળા લોકો વચ્ચે ઉજવાયા.

જેઠાણી ફોન પર એને પાછી આવી જવા સમજાવતી કારણકે ઘરની આબરૂનો સવાલ હતો. કમલના જેઠ અને ગુરુદ્વારાના મુખ્ય માણસો સાથે વાટાઘાટ કરી કમલને પાછી વ્યવસ્થિત જીવનમાં ગોઠવવા અમે અનેક વખત મળ્યા. અરે! રાતના દસ વાગે મળવા અને ચર્ચા કરવા બોલાવે તો પણ જઈને, સુલેહ કરાવવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા. આ બાજુ સરકારી વકીલની મદદથી કમલ અને બાળકોની સલામતીની તકેદારી લેવાતી હોવા છતાં પણ કમલની બીક ઓછી નહોતી થતી. કામ માટે હું બહાર લઈ જાઉં ત્યારે સતત ચારે બાજુ જોતી રહે અને જરા પણ પતિની કાર જેવી કાર દેખાતા મોં છુપાવી દેતી.

કોર્ટના દિવસે અમે બે સહકાર્યકરો ચારૂશી અને કમલની રાહ જોતા ઉભા હતાં. ત્યાં બે ભાઈઓ એ જ જજ વિષે અમને હિંદુસ્તાની જાણી પૃચ્છા કરતા હતાં. અમને ખબર પડી ગઈ કે શીખ પાઘડીમાં મોટો ભાઈ અને જીન્સના પેન્ટ અને જેકેટમાં હીરો!, બલખાર છે. ચારૂશી એકલા આવ્યા કારણ કે કમલ વકીલની ઓફીસ છોડી કોર્ટમાં આવવા તૈયાર જ ન થઈ. બલખારને બીજી પણ અમુક કાનૂની મુશ્કેલીઓ પોલીસ રેકૉર્ડમાં હતી. એને જેલની સજા થઈ. પણ હવે શું? એના તરફથી કમલને પૈસા નહોતા મળવાના અને પોતે નોકરી કરી શકે એવી કેળવણી પણ નહોતી.

ત્રણ મહિનામાં બલખારને ભાઈ જેલમાંથી ઘેર લઈ આવ્યો હતો. કમલની જેઠાણી કહેતી રહેતી, “તું પાછી આવી જા. બાલ જેલની હવા ખાઈને બદલાયો છે.” અમને એ બાબત વિશ્વાસ નહોતો તેથી અમે કમલને પાછા ન જવાની સલાહ આપી. ત્યાર પછી એ બાબત અમારી સાથે વાત નહોતી કરતી. પાછા ભારત જતાં પહેલા અમેરિકામાં સીટીઝનશીપ માટે અરજી કરાવી દેવાનું નક્કી કર્યું. આ બધો ખર્ચ અમારી સંસ્થા અને શેલ્ટર પર નિર્ભર હતો. શુક્રવારે નક્કી કરેલા સમયે હું કમલને લેવા ગઈ. મને જોઈને કહે, “અરે! હું ભુલી ગઈ.” મને માન્યામાં ન આવ્યું. અમે તૈયાર કરેલ અરજી વગેરે લઈને નીકળ્યા. આગળ જતાં ગભરાઈને બોલી, “મારા પતિની કાર નજીકમાં છે. મારે ક્યાંય નથી જાઉં, પાછા ફરીએ.” મને ખબર ન પડી કે એને અરજી કેમ નહોતી

કરવી!

રવિવારે ચારુશી એને મળવા ગઈ ત્યારે કમલ જરા શાંત લાગી.

સોમવારે સવારમાં આશ્રયગૃહમાંથી ફોન આવ્યો, “કમલ સામાન બાંધી, જવા તૈયાર થઈ ગઈ છે અને એના જેઠાણી લેવા આવી રહ્યા છે.” હવે તો “સંભાળીને રહેજે. પ્રભુ રક્ષા કરે.” એ કહેવા સિવાય બીજી કોઈ સલાહનો અર્થ નહોતો. બે અઠવાડીએ ચારુશી પર ફોન આવ્યો ત્યારે થોડી વાતચીત પછી કહ્યું કે, “કમલ! આવીને તારા ઘરેણાં લઈ જાજે.” દિવસો પછી જેઠની દીકરી સાથે આવી. એને જોઈ ચારુશીની આંખ ભીની થઈ ગઈ. કરમાયેલી અને થાકેલી લાગતી કમલ નજર મિલાવ્યા વગર જવાબ આપતી હતી. અમારી ચિંતિત નજર એને જતી જોઈ રહી.

સમાચાર આવ્યા, “કમલ આશ્રયગૃહમાં પાછી આવી ગઈ છે.” હજી તો બે મહિના પણ પૂરા નહોતા થયા અને બલખાર કાયદાથી બંધાયેલો હતો તો પણ મારજૂડ કરી બેસતો. દિવસે દિવસે હેરાનગતિ વધવા માંડી. હવે એણે હોંશિયારીથી રસ્તો કાઢવાનું વિચાર્યું. એક દિવસ એ ખુશ હતો ત્યારે કમલ કહે, “તું મને વકીલની ઓફીસમાં લઈ જાય તો તારા સામેની ફરિયાદ પાછી ખેંચી લઈએ.” બલખાર તૈયાર થઈ ગયો. કમલ ત્રણે બાળકો અને ભારે ડાયપરબેગ લઈને વકીલની ઓફીસમાં ગઈ અને બલખાર બહાર કારમાં રાહ જોતો બેઠો. સરકારી વકીલ મહિનાઓથી કમલનો કેઈસ સંભાળતી હતી તેથી પરિસ્થિતિ સમજતાં એને જરાય વાર ન લાગી. કમલને બદલે પોલીસ ઓફીસરને બહાર આવતો જોતાં એ પલાયન થઈ ગયો.

કમલ અને બાળકોને ભારત મોકલવા માટે કોઈ ઉદાર માણસોની મદદ મેળવી ટીકીટની વ્યવસ્થા કરાવી આપી. એને અહીં પરદેશમાં પોતાના સ્વજનો આપે, એનાં કરતાં પણ વધારે મદદ, સંભાળ અને સહાનુભૂતિ મળ્યા. ભારત ગયા પછી પણ એની અમેરિકા આવવાની અને ડોલર કમાવાની ઈચ્છા કાયમ હતી.

લગભગ બે વર્ષ પછી ન્યુયોર્કથી કમલનો ફોન આવ્યો કે, “આન્ટી, હું અંહી એક સારા પંજાબી કુટુંબની મદદથી રહું છું અને એમના સ્ટોરમાં કામ કરું છું. થોડા સમય પછી મારા મમ્મી બાળકો સાથે આવશે અને મારી સાથે રહેશે.” એક સંતોષસભર પ્રસન્નતા સાથે અમે કમલને શુભેચ્છા પાઠવી.

કમલ ભારતમાં સાદા સરળ વાતાવરણમાં ઉછરેલી, ભોળી વ્યક્તિ, અમેરિકાના ન સમજાય એવા વાતાવરણમાં, અને અતિ મુશ્કેલ પરિવારમાં ધકેલાઈ ગઈ. શિક્ષણ, પૈસા અને હુન્નરની ખામીને લીધે પોતાને પગભર કરવાનું કોઈ સાધન નહોતું. એક પુત્રીના માતા-પિતા સ્ત્રી શિક્ષણને મહત્વ ન આપતા, “લગ્ન અને ઘરસંસારના” જ સ્વપ્ના દેખાડે ત્યારે આવું પરિણામ આવે છે.

કમલ...ઝંખવાયેલો ચાંદ

ઝંખવાયેલો ચાંદ ને સાથે સૂની ત્રણ તારલીઓ
ત્રસ્ત આજ આકાશ ને સરતી ઝરઝાંખી વાદળીઓ

કળી હતી એ ક્યાંયે, આવી દૂર દેશ ખીલવાને
અબુધ ઝાલિમ માળી ફેંકે શર કંટક ઝીલવાને

અધરો બંધ કરે ને ખોલે, કઈ ભાષામાં બોલે?
કેમ કરીને અણજાણ્યામાં, ઘરની સાંકળ ખોલે?

કથની અશ્રુ દ્વારે દોડે ચિંતિત ચિત્ત ચકરાવે
દુધ પીતા રડતાં બાળકને કેમ કરી સમજાવે?

હાલ જિગરની ફાટી ચાદર ધીરજથી સંભાળે
નૈન હસીને સંવેદનશીલ પ્રેમની ભાષા બોલે

ત્રણ મહિનાથી, ત્રણ સાલના ઉંમર વચ્ચેના, ત્રણ બાળકો સાથે સ્ત્રી સંસ્થામાં મહિનાઓ સુધી
રહેલી ત્રાહિત યુવતિની સહનશક્તિની અજબ કસોટીના સાક્ષી થવું એ પણ એક વ્યવસ્થાપકોની પરિક્ષા છે.
એ કઈ ભાષામાં પોતાની અંગત વાત અજાણ્યા લોકોને કહે! પણ આમ જ અજાણ્યા, અંગત બની એની સહાય કરે છે.

3. પરાવર્તન

અમેરિકામાં ઘણા વર્ષો રહ્યા પછી, મુશ્કેલીમાં મુકાયેલી ભારતિય બહેનોને મદદ કરતી સેવાસંસ્થા સાથે હું સંકળાયેલ હતી. એ દિવસે ફોન પર શોના નામની બહેનનો દુઃખી અવાજ મદદ માંગતો હતો. વાતચિત પરથી ખ્યાલ આવ્યો કે મરાઠી, હિન્દી અને અંગ્રેજી ભાષા એ જાણતી હતી. મેં એને મળવા બોલાવી અને એની ગાથા સાંભળી.

“મેં તમને માડું નામ શોના કહ્યું પણ, માડું ભારતિય નામ દીપિકા છે.”

દીપિકા મુંબઈમાં એક પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબની હતી. અઢાર વર્ષની ઉંમરનો થનગનાટ અને દૂર દેશના સ્વપ્નાઓનું આકર્ષણ ખાસ કોઈ કારણ વગર સ્વજનો સામે બળવો જગાવી રહ્યા હતા. કોલેજનું પહેલું વર્ષ હમણા પુરું થયેલું. એ સમયે ત્રીસેક વર્ષના માણસના પરિચયમાં આવી. પોતે હિંદુ અને એ મુસલમાન અને બીજા બધા ભેદભાવને વિસારે મુકી એની ચાહતમાં ખોવાઈ ગઈ. એની સાથે લગ્ન કરી અમેરિકા આવવા માટે પોતાની ઉંમર, નામ વગેરે અનેક સાંચ જૂઠ કરી, પાછા ફરવાના રસ્તાઓ બંધ કરી, દેશ છોડી, અમેરિકા આવી ગઈ. અહીં નામ શોના રાખ્યું હતું.

“મુંબઈમાં મારા પરિવારના સભ્યો લોકોને કહેતા રહ્યા, ‘દીપિકા અમેરિકા ભણવા ગઈ છે.’ મેં એમને કેવી કફોડી દશામાં મુકી દીધા!” એટલું બોલતા એની આંખો આંસુથી છલકાઈ ગઈ.

અહીં આવતા જ પોતાની ‘પિંજરના પંખી’ સમી દશાની પ્રતીતિ થઈ ગઈ.

એનો પતિ મોટર ગેરેજમાં કામ કરતો હતો. બે વર્ષ પછી એક પુત્રની માતા બની. આ સમય દરમિયાન પતિની રુક્ષતાનો અનુભવ ચાલુ હતો. એક વખત પોલીસને પણ એણે બોલાવ્યા હતાં.

શોના એક ગીફ્ટ શોપમાં કામ કરતી હતી. પોતાની હોશિયારી અને ચપલતાથી નોકરી સારી રીતે સંભાળતી હતી. જ્યારે એ મારી પાસે આવી ત્યારે એ સ્ત્રી-આશ્રયગૃહમાં ત્રણ મહિનાથી એનાં પાંચ વર્ષના દીકરા સાથે રહેતી હતી. બાળક માતાપિતા વચ્ચે આવ જ કરતો હતો. પોતે નોકરી કરતી હતી અને નર્સ આસીસ્ટન્ટનું ભણતી હતી. આગળ ભણી નર્સ બનવાનું એનું લક્ષ્ય હતું.

ઘરમાં ત્રાસ સહન કરીને આવતી બહેનોને અમારા જેવા અજાણ્યા પાસે પોતાની જીવન કહાણી કહેવી એ બહુ જ પીડા જનક હોય છે. પરંતુ અસત્યના આધારે લગ્ન કરીને આ દેશમાં આવેલી વ્યક્તિ પર વિશ્વાસ

કરી મદદ કરવા માટે મને વધારે માહિતીની જરૂર હતી.

શોના બોલી, “દીદી! હું સમજું છું કે અત્યાર સુધી મેં જૂઠનો સાથ દીધો છે પણ, મને એની એટલી સજા મળી છે કે મેં મનોમન પ્રણ લીધું છે કે હવે પછી માફ ભવિષ્ય સાંચે રસ્તે વાળીશ. મને અત્યારે સારા રસ્તે પાછા ચડવા માટે મદદ કરો.”

શોનાને ત્રણ રીતે મદદની જરૂર હતી. એને પોતાનું, ભાડાનું ઘર લેવાનું હતું. કોલેજની ફી ભરવાની હતી અને સૌથી વધારે, વકીલની જરૂર હતી. અમારી સંસ્થાના સભ્યો સામે દરખાસ્ત મુકી. શોનાની ધગશ અને નિશ્ચય વિષે સાંભળ્યા પછી મંજૂરી મળી.

અમે અભ્યાસ માટે અને વકીલ માટે પૂરતી મદદ અને ભાડા માટે અમુક મહિનાઓ સુધી મદદ આપવાનું નક્કી કર્યું. હવે તો એને કોઈ રોકી શકે એવો અવરોધ નહોતો. એનો આત્મવિશ્વાસ અને ધગશ બળવાન હતા.

એનો પતિ એને છોડવા માંગતો નહોતો તેથી છૂટાછેડા માટે શોના ને જ શરૂઆત કરવી પડી. શોના કહેતી કે, “મારે મારા બાળકની સંભાળ સિવાય કશું જ નથી જોઈતું.” એ ભણવામાં અને પોતાના જીવનને વ્યવસ્થિત કરવામાં પૂરા જોશથી વ્યસ્ત થઈ ગઈ. જુદા જુદા કારણો સાથે એના ફોન આવતા રહેતા. કોઈ વખત બહુ ગભરાઈ જતી. કોર્ટના ધક્કાઓ, મહિનાઓનો વિલંબ અને પરિણામની અનિશ્ચિતતા એને ઘણી વખત રડાવતા.

આવેશમાં ક્યારેક કહેતી, “હું મારા દીકરાને લઈને કેનેડા જતી રહું અને મારો પત્તો જ ન લાગવા દઉં. એને પાઠ ભણાવવાની છું.” એના વિચારોથી મને ચિંતા થઈ જતી. એની સાથે ક્લાકેક વાતો કરી અને કેટલી મુશ્કેલીઓ આવી શકે એ સમજાવી, એને શાંત કરી ઘેર મોકલતી. મને એટલી નિરાંત હતી કે એ મને પૂછ્યાં વગર કોઈ પગલું નહીં ભરે.

ઘણી વખત એનો ઉત્સાહભર્યો અવાજ સંભળાય, “દીદી, મને બધા વિષયોમાં ‘એ’ ગ્રેડ મળી છે.” શોનાને સ્કોલરશીપ મળવાની શરૂ થતાં અમારી સંસ્થાને થોડી રાહત મળી.

ઘણાં મહિનાઓની ખેંચતાણ પછી છૂટાછેડાનું પરિણામ આવ્યું. બન્ને મા બાપને દીકરાની સરખી જવાબદારી લેવાનો હૂકમ હતો. હવે શોનાને ખૂબ ધીરજ અને કુનેહથી પતિને નારાજ કર્યા વગર રસ્તો કાઢવાનો હતો. કોલેજમાં એને કોઈ અમેરિકન મિત્ર હોવાનો ઈશારો કરેલો. કહેતી હતી કે બહુ વિશ્વાસપાત્ર છે. એક વખત એના પતિના બહુ આગ્રહથી એને ત્યાં દિવસ રહેવા ગયેલી. એ દિવસે પતિની ડરાવણી ધમકીઓ શરૂ થતાં શોના ઘરમાંથી નીકળી પોતાની કારમાં બેઠી પણ એ પીછો કરતો આવ્યો. કારમાં શોનાને એનો પતિ

મારતો હતો એ જોઈ પડોશીએ પોલીસ બોલાવી. ત્યાર પછી એના પતિને અમેરિકા છોડવાની નોટીસ મળેલી. ફરી એ અમેરિકામાં પ્રવેશ ન કરી શકે એવો પણ હુકમ હતો.

ભારત જતાં પહેલા એના પતિએ જીદ કરી કે, “હું દીકરાને ભારત લઈ જઈશ અને તું પછી આવજે અને હું તને ખુબ મોજમાં રાખીશ.” શોનાને હા માં હા મીલાવવી પડી કારણકે ભણવાનું એક વર્ષ બાકી હતું અને પોતાનો નિર્વાહ મહાણ કરી રહી હતી. મુંબઈમાં શોનાને પોતાની નણંદ પર ભરોસો હતો કે એ બાળકને સાંચવશે. મન પર પથ્થર મુકીને દીકરાને એના પિતા સાથે જવા દીધો.

મને વાત કરતી હતી કે ભારત જઈને દીકરાને લઈ આવીશ. વકીલની સલાહ લઈને જે તે કામ કરવાની હતી. અશક્ય લાગતી યોજના વિષે અમે થોડા દિવસોમાં ભૂલી ગયા.

થોડા મહિનાઓમાં ફોનની ઘંટડી વાગી અને એનો આનંદથી ગુંજતો અવાજ આવ્યો, “દીદી! કહો કેમ હું ખુશ છું? કારણ.... મારો દીકરો મારી બાજુમાં બેઠો છે!” હું આનંદાશ્ચર્ય સાથે એની વાતો સાંભળી રહી હતી.

“મારા દીકરાના ગયા પછી, નોકરીમાં બરાબર ધ્યાન આપી સાથે સાથે ભણવાનું, ધાર્યું કામ પૂરું કર્યું. મારા જીવનનું લક્ષ્ય સતત મારા મન મગજમાં રમ્યા કરતું. મેં માઈકલ, અમેરિકન મિત્ર, સાથે લગ્ન કરી નિયમ અનુસાર મારો અને બાળકનો પાસપોર્ટ તૈયાર કરાવી લીધો.”

શોના બરાબર યોજના કર્યા પછી ભારત ગઈ હતી અને એના માતૃપિતાની માફી માગી પ્રેમથી એમની સાથે રહી. એ લોકો પણ પૌત્રને મળીને ખુશ હતા. મુંબઈમાં, શોના રોજ થોડા કલાકો દીકરાને પોતાના પિયર લઈ આવતી અને પતિના, ઘર રાખીને સાથે રહેવાના, સપના સાથે સમંતિ આપે રાખતી. માઈકલ દિલ્હી આવી ગયો હતો અને અમેરિકાની ત્રણ ટીકીટો લઈ રાખી હતી. નક્કી કરેલા દિવસે, શોના રોજની જેમ દીકરાને લઈને નીકળી અને મુંબઈથી સીધી દિલ્હી જવા રવાના થઈ ગઈ. પછી દિલ્હીથી ત્રણે જણા અમેરિકા આવતા રહ્યા.

જરા અટકી ને પછી ગળગળા અવાજે બોલી, “મારા દીકરાને પિતાના પ્યારથી વંચિત નથી રાખવો, પણ યોગ્ય પરિસ્થિતિની રાહ જોવી જ રહી. તમારા સૌના સહારે, શોના આજે ફરી દીપિકા બની છે.”

સાત વર્ષ પહેલાં અણસમજમાં રસ્તો ભૂલેલી દીપિકા પાછી ફરી, ખંત અને વિશ્વાસ સાથે સાચે રસ્તે પગલા માંડી રહી હતી.

પરાવર્તન

એક કિશોરી કરતી ભૂલ
ખૂંચતી રહે જનમભર શૂલ

મા એને મંદિર લઈ જતા
બાપુ મહત્ મુખી કહેવાતા
સહજ હતા સુખ ને સગવડતા
મોજ શોખ એને પરવડતા

અધ્યાપનમાં આગળ ભણતાં
મુલાકાત થઈ હરતા ફરતાં
યૌવન જોમ હૃદયમાં છલકે
સપના ખુલી આંખમાં હલકે

ભોળું મન લલચાવે વાતો
હિંદુ મુસ્લીમ વીસરી જાતો
ઉંમર ભેદ ને જૂઠી શર્તો
લેતી માત્રિ વિરોધી રસ્તો

નવો દેશ ને પતિ પાવરધો
પિંજરમાં એનાં વિતે વર્ષો
બાળ શિશુસહ ઉદાસ આંખો
છૂટવાને ફડફડતી પાંખો

મહાણ પકડતી હાથ અજાણ્યા
આત્મજ્ઞાન શ્રદ્ધાને જાણ્યા
સપ્તપદીના સાતવર્ષમાં
બન્યા હતાં જે સાવ અજાણ્યા

મડાગાંઠ જે પડી ગયેલી
ખુલી તોય ગૂંચવાઈ પડેલી
ખેંચતાણ ને જોરા જોરી
વચમાં બાળક પરવશ દોરી

સુલજાવીને વિકટ વૃત્તને
લઈને ચાલી બાળ પુત્રને
સ્થિર ચરણ ને દોર હાથમાં
ઉજવલ ભાવિ નવા સાથમાં

જાગ્રત છે એ આજ પછીથી
જીવનમંત્ર સત કર્મ વચનથી
કૂલ કળી ફરી નિર્મળ ખીલતી
પ્રેમ પર્ણ પર વાછંટ ઝીલતી

૪. સૂકાયેલા આંસુ નિરાશા--કારણ અને પરિણામ.

થોડા સમય પહેલા જ હ્યુસ્ટનની સ્ત્રીઓને મદદ કરતી સેવા સંસ્થામાં મને નિર્ણાયક સમિતિમાં સભ્ય બનાવી હતી. મારા વારા પ્રમાણે એ અઠવાડીએ કોલનો જવાબ મારે આપવાનો હતો. અમે શહેરમાં રહેતી ગૃહસંસારમાં પીડિત બહેનોને મદદ કરતા. તેથી એ દિવસે, દૂરના રાજ્યમાંથી ફોન આવતા નવાઈ લાગી. એ બહેન કહે, “હું મારી ભાણેજને માટે આપની સંસ્થાની મદદ માંગી રહી છું. મને બીજી સંસ્થાઓમાંથી નકારાત્મક જવાબ મળી ગયો છે. તમારી છેલ્લી આશા છે. મારી ભાણેજના પતિ હ્યુસ્ટનમાં છે.” એ પછી મેં એમની હકિકત સાંભળી.

“રીમા પાસે આ દેશમાં રહેવા માટેનું જરૂરી ગ્રીન કાર્ડ છે. બે વર્ષથી દેશમાં છે પણ થોડા સમયમાં એના ફોઈની સાથે હ્યુસ્ટન આવશે. એના પતિ અને પાંચ વર્ષની દીકરી ત્યાં રહે છે.” આ સાથે ઘણા સવાલો ઉઠ્યા પણ મેં વિચાર્યું કે રીમાને અહીં કોઈ નથી જે મદદ કરે તેથી, ‘શહેરમાં આવી મને જણાવે’ એમ કહી એ સમયે વાત પૂરી કરી.

બે મહિનામાં રીમાની માસીએ મને જણાવ્યું કે રીમા એના ફોઈ સાથે હ્યુસ્ટન આવી ગઈ છે. હું એને મળવા ગઈ ત્યારે રીમા જરા ધીમી લાગતી હતી અને એના ફોઈ જરા એના પર વધારે જવાબદારી લેવાનું દબાણ કરતા હતા. રીમાએ દેશમાં ફાર્મસીનો અભ્યાસ કરેલો છે એ જાણતા મારો વિશ્વાસ વધ્યો કે અહીંની પરિક્ષા પાસ કરી નોકરી શોધી શકશે. જોકે રીમા અને ફોઈ મારા ઉત્સાહમાં સાથ નહોતા પુરાવતા એથી મને મૂંઝવણ થઈ, જેનો સુજાવ આવતા મહિનાઓમાં મને મળ્યો.

રીમાના જીવનની કંટાળતા જાણવા મળી. એના ડોક્ટર પિતા વર્ષો પહેલા મૃત્યુ પામેલા. એકલી માના સહારે મોટી થયેલી. છએક વર્ષ પહેલા, એ ગ્રીનકાર્ડ લઈ ફોઈને ઘેર આવેલી અને સારા છોકરા સાથે લગ્ન થઈ ગયેલા. હ્યુસ્ટનમાં સાસુ-સસરા પણ સાથે રહેતા હતા. બે વર્ષમાં દીકરીને જન્મ આપ્યો. આ સમય દરમિયાન, રીમાની અણઆવડત અને બેદરકારી ધીરે ધીરે વધતા જતા હતા. કુટુંબના માણસોને રીમા સામે ઘણી ફરિયાદો થતી હતી પણ એના મન મગજ પર ઉદાસિનતા છવાયેલી રહેતી જેની એને પોતાને પણ સમજ ન હતી. એ

જાણે આસપાસ શું ચાલી રહ્યું હતું એ વિષે અભાન રહેતી.

રીમા બીજા કોઈની વાત કરતી હોય એમ ભાવરહિત બોલી, “મારી પરી ત્રણ વર્ષની હતી ત્યારે અમે બધાં દેશમાં મુલાકાત માટે ગયા. ત્યાં ગયા પછી મારા પતિ કહે કે મારે ત્યાં રોકાઈ જવું અને તબિયતનો ઈલાજ કરાવવો. મારા વિરોધ માટે મને ધક્કો મારીને એક બાજુ હડસેલી દીધેલી. મારો પાસપોર્ટ વગેરે જરૂરી કાગળીયા લઈ ગયેલા જેથી હું અમેરિકામાં દાખલ ન થઈ શકું, એ વાત બહુ મોડી મારા ધ્યાનમાં આવી.” આમ, એની બાળકી સાથે એનું કુટુંબ હ્યુસ્ટન પાછું ફર્યું અને રીમા હવે બે વર્ષ પછી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવા અહીં આવી ઉભી હતી. બીજે દિવસે રીમાનો પતિ, કોઈના કહેવાથી મળવા આવ્યો અને દસ મિનિટમાં રીમાના હાથમાં એના વકીલનું કાર્ડ પકડાવીને જતો રહ્યો.

કોઈ રીમા માટે વકીલ રોકી થોડી વ્યવસ્થા કરી મારી સંભાળમાં મુકીને જતા રહ્યા.

અમારી સંસ્થાએ એને મદદ કરવાનું સ્વીકાર્યું. રીમાને કુર રીતે તરછોડવામાં આવી હતી અને બાળકીને આંચકી લેવામાં આવી હતી. અમે એને સ્ત્રી આશ્રય સેવા સંસ્થામાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપી. શક્ય એટલી બધી મદદ શરૂ કરી દીધી. નોકરી શોધવામાં, એને અનેક ઓફીસોમાં લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. પણ મને રીમા વિષે ફરિયાદો આવતી કે સમય પર તૈયાર નથી હોતી કે કહેલી જગ્યાએ હાજર નથી હોતી, વગેરે. નમ્ર અને ગરીબ રીમા પર દયા પણ આવતી અને રોષ પણ આવતો. અભ્યાસ કરવા માટે પુસ્તકો લાવી આપ્યા જે સમય સુધી ખોલેલા પણ નહીં. પરિક્ષા માટેની તારિખ નજીક આવતા એની પાછળ પડીને તૈયારી કરાવી પણ પાસ ન થઈ. હવે મને ખ્યાલ આવ્યો કે કંઈક ખૂટે છે. એક સેવા આપતા માનસ ડોક્ટર સાથે મુલાકાત ગોઠવી આપી. નિરાશા ઊંડી ઘર કરી ગયેલી જેના કારણે નિત્યકર્મ અને સામાન્ય જવાબદારી પણ બરાબર નહોતી નિભાવી શકતી. કોઈ ભુલે પડેલ રસ્તેથી કે નાની મુશ્કેલીઓ આવતા, મારા ફોનની ઘંટડી વાગતી રહેતી.

આ દરમિયાન એની દીકરીને મળી શકે, તે ઉપરાંત એના પતિને રીમાનો સ્વિકાર કરવા માટે હું ફોનથી વાત કરતી. વિવેકપૂર્વક એણે મને કહી દીધું કે જે વાત થશે એ એના વકીલ દ્વારા થશે. હવે આ પરિસ્થિતિ લાંબા સમય સુધી ચાલશે એ નક્કી હતું. રીમા માટે નોકરી શોધવાના પ્રયત્નમાં મને સફળતા મળી. એક ઓળખીતા દુકાન મેનેજર બહેને સંવેદના બતાવી રીમાને નોકરી આપી. એની પાસે કાર હતી નહીં તેથી મારા

ઘર નજીક એનું રહેવાનું જરૂરી હતું. મારા લોકલ સમાચાર પત્રમાં જાહેરાત જોઈ મને માન્યામાં ન આવ્યું, ‘કોઈ બહેનને મારા ઘરમાં એક રૂમ ભાડે આપવાનો છે.’ હું રીમાને લઈ તરત પહોંચી અને અમારી સંસ્થા આપી શકે એટલા ભાડામાં રીમાને રહેવાની જગ્યા મળી ગઈ. સવારમાં એને લેવા જતાં બરાબર તૈયાર થઈ હોય તેવા ઓછા દિવસો, ક્યારેક ઉઠતાં મોડું થઈ જાય તો કોઈ વખત વસ્તુઓ શોધવામાં મોડું થઈ જાય.

રીમા પાસે કાર ચલાવવાની પરવાનગી હતી. અમારા પાડોશમાં એક નાની કાર વેચવા માટે મુકાયેલી એ જોતા મેં તપાસ કરી અને રીમાની મુશ્કેલીની વાત સાંભળ્યા પછી એ ભલા લોકો સસ્તા ભાવમાં વેચવા તૈયાર થયા હતા. નિયમ પ્રમાણે, અમારી સમિતિના સભ્યો કાર લેવા માટે પૈસા આપવા તૈયાર નહોતા પણ ઘણી સમજાવટ પછી, રીમાએ શક્ય બને કે તરત હપ્તા ભરવા એવું નક્કી કરી, કાર ખરીદવાની સંમતિ મેળવી. આ પહેલા ક્યારેય બન્યું ન હતું અને શંકા છે કે ભવિષ્યમાં બનશે પણ નહીં. રીમા કાર તો બરાબર ચલાવતી પણ કોઈ વાર સવારે, “મારી ચાવી નથી મળતી.” કે રાતના અચ્ચાર વાગે કામ ઉપરથી નીકળતા, “મારી ગાડી ચાલુ નથી થતી.” જેના જવાબમાં હું કહું કે, “ગાડી ક્યા ગીયરમાં છે એ મને કહે.” “ઓહ! હાં ડ્રાઈવમાં હતી.” કહેતા જરા હસવાનો એનો અવાજ સંભળાય.

એ મનથી આનંદમાં રહે એના પણ ઉપાય પણ હું વિચારતી રહેતી. વકીલની અરજીથી એ દિવસ આવ્યો જ્યારે રીમા એની દીકરીને મળવા જવાની હતી. એણે રમકડા તો લઈ રાખ્યા હતાં. એ દિવસે પોતે નવા વસ્ત્રો પહેરીને મારે ઘેર આવી ગઈ હતી. એના પતિએ એના ઘરથી નજીકના શોપિંગમોલમાં મળવા માટે બોલાવ્યા હતાં જે અમારા ઘરથી કલાક દૂરની જગ્યા હતી. સલામતીના વિચાર સાથે, મારા પતિ અમને કારમાં લઈ ગયા. બે વર્ષથી એણે પોતાની બાળકીને જોઈ નહોતી. પિતા પુત્રીને નજીક જોતા, રીમાના મુખ પર ભાવો બદલાતા હું જોઈ રહી. એ રડી પડશે એવું લાગ્યું. અમે સામાન્ય વાતચિત કરી એ ત્રણેને એક જગ્યાએ બેસવાનું સૂચન કર્યું. અમે દૂરથી જોઈ રહ્યા હતા કે એ પાંચ વર્ષની બાળકી એના પિતાથી જરા પણ દૂર ખસવા નહોતી માંગતી અને રીમાથી બને તેટલી દૂર બેસવા પ્રયત્ન કરતી હતી. રીમાને કેટલું મારું લાગતું હશે એ વિચારથી અમારૂં દિલ દ્રવતું હતું. હુકમ પ્રમાણે કલાકનો મુલાકાતનો સમય આપવામાં આવેલો હતો. જેમતેમ સમજાવી પિતાએ મા-દીકરીને એકાંત આપ્યું. પહેલા તો એ રડતી હતી પણ રીમાએ એને રમકડાં આપી ખુશ કરી અને

થોડા સમય પછી એ બન્ને ચાલતા સાથે ગયા.

જ્યારે પાછા ફર્યા ત્યારે બાળકીના મુખ ઉપર હાસ્ય જોઈ અમને સારૂ લાગ્યું. કારમાં મેં રીમાને એ વિષે આનંદ વ્યક્ત કર્યો ત્યારે એ કહે, “બધો વખત એ એના પિતાની જ વાતો કરતી હતી અને ઉદાસ હતી. એ પહેલી વખત હસી જ્યારે એણે એના પિતાને ફરી જોયો.” આ વાત કેટલી પીડાજનક હતી એ માંનું દિલ જ સમજી શકે. પછી દરેક મુલાકાતમાં રીમાને એવો જ અનુભવ થતો રહ્યો.

પાંચ મહિનાઓ પસાર થઈ ગયા. રીમાની નોકરી પરથી પણ ફરિયાદો આવતી. પોતાના બીલ ભરવા વગેરે પણ એ જવાબદારીપૂર્વક નહોતી કરી શકતી. એના પતિને ફરી રીમા સાથે સંસાર માંડવો નહોતો. એનું કારણ રીમાની માનસિક અવસ્થાનું હતું, પણ જે રીતે એને તરછોડવામાં આવી એ અમાનવિય હતું. છૂટાછેડાના પરિણામમાં, બાળકી પિતા પાસે રહી અને રીમાને મળવાની પરવાનગી મળી. થોડા ડોલર મળ્યા જેમાથી નાની રકમ બાળકીના ખર્ચા તરીકે આપવાની રીમાને જવાબદારી અપાઈ. અહીં દરેકને લાગે કે ક્યાં ન્યાય છે! પણ, બુધ્ધીનું પ્રભુત્વ દરેકના જીવનમાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. એના કોઈ મિત્ર નહોતા જે આવીને એની ક્ષમતાની સાબિતી આપી શકે. જે તે નિર્ણય સ્વીકારવો રહ્યો.

હું એને કહેતી કે, “તારો આ પ્રયત્ન વ્યર્થ નહીં જાય. દીકરી સમજણી થશે ત્યારે એને સમજશે કે એની માંએ એને પાછી મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો અને કુદરતના ન્યાય પ્રમાણે તને શોધતી આવશે.”

એને અમે તેના કુટુંબ સાથે જઈને રહેવાની સલાહ આપી. પોતાની કારમાં બધો સામાન ભરી, અમારા ડ્રાઈવ-વેમાં મુકી રીમા ફોઈને ઘેર ગઈ. કોઈ વસ્તુ ન ફેંકવાની આદતને લીધે મહિનાઓ પહેલા ભરેલી વસ્તુઓ એમ ને એમ પડેલી હતી. હવે કાર વેચવાની મારી જવાબદારીને લીધે, વસ્તુઓ ઠેકાણે પાડી કાર વેચી શકી. એણે ખાલી સો ડોલર અમારી સંસ્થાને હપ્તામાં ભરેલા. એની દયનિય દશાને ધ્યાનમાં લઈ કારના પૈસા પણ મેં એને આપ્યા. એ સાવ ભૂલી ગયેલી કે ખરીદવાના ડોલર અમારી સંસ્થાએ આપેલા. સમજણ પાડ્યા પછી એણે અમારી સંસ્થાનો, આટલી બધી રીતે મદદ કરવા માટે, આભાર માન્યો. પછી એક વખત જ એ દીકરીને મળવા આવી હતી. ફરી આવવા-જવાનો અને રહેવાનો ખર્ચ તેને પોસાય તેમ ન હતો તેથી મુલાકાત શક્ય ન હતી. એ દિવસે અમારા ઘેર લગ્નપ્રસંગની ધમાલ હતી એવામાં રીમાનો ફોન આવ્યો.

“દીદી! તમારી સલાહ પ્રમાણે દેશ પાછી જઈ રહી છું. મારી બાળકીને મળવાનું શક્ય બનાવવા બદલ તમારો ખૂબ આભાર.” એના માટે પ્રાર્થના સિવાય હવે હું કશું નહીં કરી શકું એવો કરૂણ ભાવ મારા મન પર છવાયો.

મદદ કરતા હાથ અમુક હદ સુધી લઈ જાય પછી પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવા માટે ત્રાસિત વ્યક્તિના પોતાના આત્મબળ અને આત્મજ્ઞાન પર સફળતા આધારિત છે.

સૂકાયેલા આંસુ

આ નિરાશાના અંધારે ઓરડે, એકલતા દર્દની દીવાલમાં,
હિબકા ભરૂંને હસુ બાવલી....
પ્રભુએ આપેલી મને એક પરી, શોધુ હું ક્યમ ગલી અંધારી,
બોલાવું તો ય દૂર ગઈ સરી....
કોને કોસુ ને કોને પરહરું! મારી કિસ્મતનું પતંગિયું,
અન્ય કોઈ સંગમાં ઊડી રહ્યું....
પડતી આથડતી અવકાશમાં, ખુલ્લી બારી ને મન મુંજાયું,
હું જ ખુલા દ્વાર જઈ ભીડાવું....
એક જ તણખો કે આ દિલ જલે, આ અચેતન જડને કો' ઢંઢોળે,
એક દે નિશાની મમ જીવને,
હું અહીં છું, જીવંત છું....

નિરાશા ; કારણ-પરિણામ. આ અનુભવ પછી મને સમજાયું કે બુધ્ધિ અતિ બલવાન.
એ સાથે નમ્રતા અને દિલસોજીનો ભાવ વધારે દ્રઢ થયો.

5. અવહેલના

એનો પતિ કહેતો, “સાવ અક્કલ વગરની છે.” તો સાસુમાં કહેતા, “ડફોળ છે.” સોળ વર્ષનો સાવકો દીકરો હોશિયારી બતાવવા અંગ્રેજીમાં કહેતો, “Stupid!”, બાપ-દીકરો હસી લેતા અને મા પોરસાતા. તારાને મનમાં થતું કે છત્રીસ વર્ષની પોતે, દેશમાં તો પોતાનો ધંધો ચલાવતી, કુટુંબ અને મિત્ર મંડળમાં સમજી વ્યક્તિ તરિકે માનીતી હતી. થોડા મહિનાઓ પહેલા લગ્ન કરી આ દેશમાં આવતાની સાથે એને આવા વિશેષણો મળે છે તો એમાં તથ્ય હશે! પણ તારાની આસપાસ કોઈ એવું નહોતું જે એને નિરાશાના ઉંડાણમાં લપસતી અટકાવે.

અમને તારકનો પરિચય થયો ત્યારે એની પહેલી પત્ની સાથે છૂટાછેડા થઈ ગયેલા અને કિશોરવયના દીકરાનો કબજો તારકને મળેલો. અમને કોઈએ કહેલું કે અમેરિકામાં અમુક રાજ્યમાં કમાતા વ્યક્તિને સહેલાયથી બાળકનો કબજો મળે, તેથી આગળથી યોજનાપૂર્વક અહીં પોતાના માતા-પિતા સાથે રહેદાણ બદલી તારકે પહેલી પત્નીને જાકારો આપી દીધેલો. સમાજમાં બહુ સરળ વ્યક્તિ છે તેવી છાપ ઉભી કરેલી. મિત્રાચારીભર્યા અનેક સંબંધો આસપાસ મદદમાં રહેતા. એના વયોવૃદ્ધ મા ઘર-રસોઈ સંભાળતા હતા. દેશમાં જઈ બીજા લગ્ન કરી તારાને અમેરિકા લાવી ઉપકાર કર્યો છે એ ભાવ એમની વાતોમાં સંભળાતો. એના મમ્મીને હું ક્યારેક મળતી અને સત્સંગમાં લઈ જતી ત્યારે તારા સાસુ પાછળ નમ્રતાથી આવતી. મારી સામાજિક સેવા અને ઘરેલું ત્રાસમાં મદદ કરતી સંસ્થા વિષેની પ્રવૃત્તિઓની વાતો થતી એ તે સાંભળતી.

તારા પોતાનો ધંધો અમેરિકામાં પણ ચાલુ રાખવા માંગતી હતી. આવતાની સાથે જ થોડી ઘણી કમાણી શરૂ કરી દીધેલી. બ્યુટીશીઅન તરિકે અહીં પ્રમાણપત્ર લેવા માટે ભણવાનું શરૂ કરી દીધેલું. મહિનાઓ જતા એના સાસુ મને ખાનગીમાં ફરિયાદ કરતા પણ માનવ સહજ સ્વભાવની વાતો સમજી મેં ખાસ મહત્વ નહીં આપેલું. તારા કાર ચલાવતા અને છૂટક કમાણી કરતી થઈ ગઈ હતી.

એક દિવસ મને એકલી જોઈ તારાએ ધીમેથી પૂછ્યું, “તમે મારી સાથે વાત કરવા મળશો?”

આશ્ચર્ય સાથે મેં હા પાડી. મને એના અવાજની આર્જવતા સ્પર્શી ગઈ. અમે દિવસ નક્કી કરી, મળ્યા. થોડી વાતો કરી એણે અમારી સેવા સંસ્થા વિષે, તેમજ એક સેવક તરિકે મને કહેલી વાત ખાનગી રહેશે, એ વાતની ખાત્રી કરી લીધા પછી કહ્યું, “હું આ ઘરમાં બહુ દુખી છું અને સાવ એકલી છું.” બોલતાં એની આંખો આંસુથી છલકાઈ ગઈ. પોતાની કૌટુંબિક અંગત વાત તારકના જ પારિવારિક-મિત્રને કહેવાની શરૂઆતનો અસહ્ય સંકોચ એના મુખ પર જણાતો હતો. તારાની થોડી કહેવાયેલી વાતો પરથી મને ખ્યાલ આવ્યો કે પતિ અને સાસુ તરફથી અવહેલના, ડગલે ને પગલે થતાં અપમાનકારક વર્તોવ, એને માટે સૌથી વધુ દુખદાયક હતા. એના સત્તર વર્ષના સાવકા દીકરા સાથે મીઠો સહકાર અને આપસમાં સહાનુભૂતિ ભર્યા સંબંધનો તારાને સંતોષ હતો. પણ કેટલિક વખત પિતા અને દાદીને જોઈ એ પણ તારા પાસે તોછડાઈથી કામ કરાવતો. પતિનો દબાવ કે, ‘પૈસા કમાવા જા’ અને સાસુનો દબાવ કે, ‘મારી રીતે ઘરનું બધું કામ સંભાળી લે’ અને “દરેક પગલું અમારી મરજી પ્રમાણે જ ઊપાડ.”

મારા ધાર્યા કરતાં પરિસ્થિતિ ઘણી ગંભીર હતી. તારા ધ્યાન નિયમમાં અભ્યાસી હતી, અને મનની શાંતિ માટે સતત નિયમિત સાધના કરતી હતી. મારી સાથેની ચર્ચામાં બધા સાથે સુમેળ રાખવાનો બધો પ્રયત્ન કરવો એવો એણે નિશ્ચય ફરીથી કર્યો. મારા સાથથી હિંમત વધી. એને ઈંગ્લીશ શીખવા માટે એક સેવાસંસ્થામાં હું લઈ ગઈ. થોડા દિવસો પછી એક સવારે હું બીજા વિદ્યાર્થીની ભણાવવા સવારના ગઈ તો તારા પાંચેક બીજા વિદ્યાર્થીઓ સાથે ક્લાસરૂમમાં વાતો કરતી હતી. મને જોતા દોડતી આવી. મને હસીને કહે, “મારી સાથે પરદેશથી આવેલા કોલેજના સ્નાતકો ઈંગ્લીશ શીખી રહ્યા છે. અહીંથી મને ધીરજ અને આત્મવિશ્વાસ મળ્યા છે. મને હજુ પણ અંગ્રેજીમાં ગોટાળા થતાં ઘરમાં ‘મુરખ’ કહે ત્યારે મારું તો લાગે છે, પણ હવે રડતી નથી.”

વળી થોડો સમય લાગ્યું કે બરાબર ચાલે છે ત્યાં ઓચિંતા જ તારા મારે ઘેર આવીને કહે કે એના સાસુ મહિનાથી તારકની બહેનને ઘેર બીજા ગામ ગયા છે. તારક એ લોકો સાથે ફોન પર ખાનગીમાં વાત કર્યા પછી આવીને કહે કે, “તારે અમે કહીએ એ પ્રમાણે ન રહેવું હોય તો, સામાન બાંધ અને ચાલતી પકડ. એક પૈસોય તને નહીં મળે.” બે વર્ષના લગ્નજીવન પછી લાગણીની મીઠાશને બદલે ચાબખા જેવા શબ્દો વાપરીને તારકે એને ચેતવણી આપી દીધી.

આ સમયે અમારી સેવા સંસ્થાની મદદ લેવાની જરૂર સ્પષ્ટ હતી. જ્યારે આવા નફરતભર્યા વાતાવરણમાં રહેવામાં સલામતિ ન લાગે ત્યારે અમે ત્રસિતને સ્ત્રી-બાળકોના આશ્રયઘરમાં રહેવા જવાની સલાહ આપીએ. મારા એ સૂચન માટે મને તારાનો જવાબ બરાબર યાદ છે. એ કહે, “આ એક જ માડૂ ઘર, હું બીજે કેવી રીતે જઈને રહું?” તારાને વકિલે સલાહ આપી, “ડ્રાઈવર લાયસન્સ પર જે સરનામું છે ત્યાં તારો હક્ક છે. નિયમ અનુસાર તું ત્યાં રહી શકે છે.” આ પછી તારાની હિંમત અને કુનેહ અનેક મહિનાઓ દરમિયાન જોવા મળી. તારકના મિત્રોમાં ખબર પડતા સુલેહ કરાવવા ઘણા પ્રયત્નો થયાં પણ મા દીકરો દાદ નહોતા આપતા. શું વાધો પડ્યો છે એના માટે કોઈ મોટું કારણ ન બતાવ્યું કેવળ અણબનાવ કહ્યું.

તારાએ પોતાની હકિકત મારી મદદથી એક હોશિયાર સ્ત્રીવકિલને કહી સંભળાવી.

“મારા પરિવારને તારક મારા માટે યોગ્ય લાગ્યો. એણે પોતાના પહેલા લગ્ન અને પોતાના પુત્ર વિષે નિખાલસતાથી વાત કરી, તેમજ તેના મમ્મી સાથે રહેતા હતા એ જાણી, હું દેશમાંથી અમેરિકા આવવાનો નિર્ણય લઈ શકી અને પાંચ દિવસમાં લગ્ન થઈ ગયા. અમેરિકા આવવા માટે અમુક દસ્તાવેજની ઊણપ હોવાથી તારકના વકિલ અને એના પિત્રાઈ ભાઈની મદદથી જરા ખોટા દસ્તાવેજ તૈયાર કરવા પડેલા. હું સંપૂર્ણ સમર્પણના ભાવ સાથે નવા પરિવારમાં આવી અને જવાબદારી સંભાળી લીધી. સમય સાથે મને અપમાનભર્યા વિશેષણો આપવામાં આવ્યા અને નોકરની જેમ કામ કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવી. તારક બહારના માણસો સાથે ખુબ સરસ વ્યવહાર કરતો અને બંધ બારણે મને એનું અલગરૂપ જોવા મળતું. તારક એની નાણાકિય બાબતો છુપાવતો. અરે એની સરકારી નોકરીમાં કેટલો પગાર છે એ પણ, ‘તારે જાણવાની જરૂર નથી.’ કહી ટાળી દેતો. તારક એની બહેન સાથે ફોન પર પૈસા બાબત વાત કરતો હોય ત્યારે મને ત્યાંથી ખસી જવાનો સખત ઈશારો કરતો. હું જે કાંઈ કમાઈને લાવું તે એના હાથમાં આપી દેતી અને પછી એ મને ખીસા ખર્ચ આપતો.”

તારાને સાવ થોડા ડોલર્સ આપી ને ચાલતી પકડવા માટે દબાણ કરતો રહેતો અને સાસુમાં આડકતરા ટોણા મારવામાં કુશળ હતા. તારકના સગા અને મિત્રો એને સરખો ભાગ આપી, સારી રીતે છૂટા પડવા માટે સલાહ આપતા હતા. પણ તારકમાં પોતાનું ભલું જોવાની પણ દ્રષ્ટિ નહોતી. તારા પાસે તો કશું હતું જ નહીં

તેથી અમે બધા માનતા કે તારક કોર્ટમાં નહીં જાય જેથી પોતાના ફંડમાંથી પત્નીને કાયદા પ્રમાણે અરધો ભાગ ન આપવો પડે. પણ થોડા દિવસોમાં એના હાથમાં છૂટાછેડાના કોર્ટના કાગળીયા પકડાવવામાં આવ્યા. એ સમયે તારાને બહુ જ આઘાત લાગ્યો પણ તારકને માટે તો એ નૂકશાનનો રસ્તો સાબિત થયો. એને ખબર નહોતી કે પહેલી પત્ની સાથે જે અન્યાય કર્યો હતો એ આ બીજી પત્ની ભરપાય કરાવશે. આ બધા તમાશા દરમ્યાન તારા પતિ, સાસુ અને સાવકા દીકરા સાથે એક જ ઘરમાં મહિનાઓથી જીવી રહી હતી. દેશમાં એના માતા-પિતાને ખાસ કાંઈ ખબર ન હતી. તારા પોતાના વકિલની સલાહ લઈ આવી પછી સાસુ અને પતિને કહી દીધેલું કે મને હેરાન કરશો તો પુલિસને બોલાવીશ. સમાજમાં પોતાનું ખરાબ ન દેખાય એ દંભને કારણે તારાને મુખ્ય સુવાના રૂમમાં રહેવા દીધેલી. રસોઈમાં પોતાનું જુદું અને જલ્દી બનાવી નોકરી પર જવા નીકળી જતી. તારક અને તેની મમ્મીના ખાસ મિત્રો અને અમુક સગાઓ ખુલ્લી રીતે તારાના પક્ષમાં ઉભા રહ્યા. મારે ત્યાં અઠવાડિયામાં બે વખત આવી કોર્ટની સૂનાવણીની તૈયારી કરતી. અમારી સેવા સંસ્થા વકિલની ફી આપવાની હતી.

મનુષ્ય પોતે જ પોતાના સુખ અને આનંદના નાશનું કારણ બને ત્યારે કોઈ મદદ ન કરી શકે. કોર્ટમાં પહેલે દિવસે તારક એવું બતાવવા માંગતો હતો કે તારાને અમેરિકા આવવું હતું તેથી લગ્ન કર્યા અને ખોટા કાગળીયા કરી અહીં આવી. તારા પાસે તારકના હસ્તાક્ષરો વાળો પત્ર હતો જેમા એના વકિલની સલાહ લખેલી હતી. આમ એ મુદ્દાપર પહેલે જ દિવસે ન્યાયાધિશે એના વકિલને ગેરલાયક ઠરાવી. જ્યારે તારા ઘેર ગઈ ત્યારે હંમેશની જેમ, બાજુમાં રહેતા ‘કહેવાતા મિત્રો’ સાથે લાંબી વાતો કરતો એ ઉભો હતો અને ઘરડી મા બારીમાંથી એના આવવાની રાહ જોતી હતી. થોડા દિવસો પછી મળવા આવેલી નાણદે તારા પર સખત ગુસ્સો કર્યો જે મેં તારાના સેલફોન પર સાંભળ્યો અને એક કાર્યકરને મદદ માટે મોકલ્યા.

સેવા કાર્ય કરતા પોતાના મદદ કરવાના હેતુની પણ ચકાસણી કરતા રહેવી બહુ જરૂરી છે. એક પક્ષને સાંભળી એને જીતાડવાના પ્રયાસમાં બીજા પક્ષને અન્યાય ન થાય એ પણ સભાનતાથી સમજવું બહુ અગત્યનું છે. કોર્ટમાં મુકદ્દમો ચાલે એ પહેલા દરેક પતિ-પત્નીને એક તટસ્થ કાનુની વ્યક્તિને મળવાનું હોય છે. તારા અને તારક પોતાના વકિલો સાથે, અને મારે તારા સાથે ભાષાંતર માટે, હાજર રહેવાનું હતું. આખો દિવસ બન્ને પક્ષો વચ્ચે ચર્ચા ચાલ્યા પછી તારક તરફથી અમુક રકમ અને છૂટાછેડાની શરતો જણાવવામાં આવી. લગભગ વર્ષથી

કોકડું ગુંચવાયેલ હતું અને મને રકમ ઠીક લાગી તેથી મેં એ સ્વીકારવાની સલાહ આપી પણ એની વકિલની સલાહ માની તારાએ આવેલી દરખાસ્ત નકારી. મને એ સમયે મને શંકા થઈ ગઈ કે “હું તારાને પગભર થવાને બદલે, તારકને ખંખેરવામાં તો મદદરૂપ નથી થઈ રહી ને!” બહાર નીકળી મેં તારાને આ શંકા કહી બતાવી અને પોતાનો આગળનો રસ્તો આપ જોળવાનું કહ્યું. એનો ચહેરો ઝાંખો થઈ ગયો. થોડા દિવસ પછી મન શાંત થતા અમે મળ્યા ત્યારે કહે કે, “એ રાતે હું ખુબ રડી અને પ્રમાણિક પણે મારા અંતરઆત્માને ચકાસ્યું. એક વાત હકિકત છે કે, “તમારા સમર્થન વગર મારાથી આગળ નહીં જવાય.” એ પણ તથ્ય હતું કે તારક એની નોકરીના અનુસંધાનમાં ઘણા નિયમભંગ કરી રહ્યો હતો અને એ ગુપ્ત વાત જો તારા જણાવે તો તારકને અનેક મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય. તારાનો આશય એને પરેશાન કરવાનો નહોતો.

અમે આવી રહેલા વધુ મુશ્કેલ દિવસો માટે પ્રવૃત્ત થયા. મહિનાઓના ગાળા સાથે કોર્ટમાં ચાર દિવસની સૂનાવણી થઈ. આવી દશામાં મુકાયેલ પતિ, ઘરડી મા અને દીકરાની દયાજનક સ્થિતિ જોતા તારાનું હૈયું રહેંસાઈ જતું હતું. દરેક વખતે તારક સામે જતી નજર ફરિયાદ લઈને પાછી ફરતી હતી, “અરેરે! આ વ્યક્તિ માટે મેં કેટલા સપના જોયા હતા અને આ ઘરમાં હું સુખ આપવા આવી હતી. આજે વિના કારણે અમે કેવા સ્થાને આવી અટકી પડ્યા!”

તારાની ચીવટને કારણે અમારી વકિલ પાસે બધા જરૂરી પૂરાવા હતા તેથી તારકની વકિલ લાયાર થઈ, ચૂપ બેસી જતી. આ મુશ્કેલીના સમયમાં એની સચ્ચાઈને કારણે દાક્તરી મદદ, નાણાકિય મદદ તેમ જ માનસિક સહાય તારાને એ લોકો પાસેથી મળી જેમને એ ચાર વર્ષ પહેલા ઓળખતી પણ નહોતી. બે વર્ષને અંતે છૂટાછેડા અને તારાને સારી એવી નાણાકિય મદદ મળી. તારાએ નક્કી કરી રાખ્યું હતું કે એ ઘરમાંથી એ માન સહિત નીકળશે. નીકળવાની આગલી રાતે પોતે દેશમાંથી લઈને આવેલી બેગ ભરતા બહુ ગમગીન થઈ ગયેલી. એ જ સમયે સીમાદીદીનો હિંમત આપતો ફોન આવ્યો, “તું નરકમાંથી નીકળી તારે ઘેર આવી રહી છે એમ સમજ” સીમા તારકના ફોઈની દીકરીના ખાસ બેનપણી હતા અને તારાને એમની સાથે લાંબો સમય રહેવા માટે આમંત્રી હતી. તારાના સદ્ભાવનાભર્યા અનેક સંબંધો સમયની કસોટીમાં અતૂટ જળવાઈ રહેતા જોયા.

નીકળવાના દિવસે ચારપાંચ શુભચિંતક બહેનો તારાના કહેવાથી તારકના ઘર પાસે આવી ઉભા રહ્યા.

સાસુમા ઘરમાંથી આ બધા ઓળખિતા, જેમના એક વખત વખાણ કરતા એ ધરાતા નહોતા, તારાને લેવા આવેલા જોઈ જલ્દી ઊઠ્યા. એક કાર્યકર અંદર મદદ કરવા ગયા. તારક અને સાસુની સામે પોતાની બેગ ખોલી વસ્તુઓ બતાવી. સાવકા દીકરાને સ્નેહથી કહ્યું, “તેં મારા વિરૂધ્ધ જે ક્યું એ પિતાને માટે ક્યું હતું એમ સમજ તારા પ્રતિ મારા મનમાં ગુસ્સો નથી, એ કહેવા આવી છું.” સાસુ સામે બે હાથ જોડી અને તારક સામે દર્દ ને ફરિયાદ ભરી નજર નાંખી એ બહાર નીકળી.

ઓછી સમજ અને સ્વભાવની ચણભણને લીધે આ તુટેલા સંબંધોએ અનેક વ્યક્તિઓને દુખી કરી દીધા. તારા એ જ ગામમાં રહી અને સ્વમાનપૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતી. સાલસ સંબંધો જાળવી રાખી પોતાનું ભવિષ્ય વ્યવસ્થિત કરતી રહી. એ કેવળ પોતાને માટે જ નહીં પણ બીજી મુશ્કેલ દશામાં ફસાયેલી સ્ત્રીઓને મદદ કરવા માટે પણ તત્પર રહેતી. હજી પણ નાની મોટી મૂંઝવણ આવતા ફોનની ઘંટડી વાગી જ હોય અને પોતે જે પગલું ભરવાની છે તે યોગ્ય છે કે નહીં એની ચકાસણી મારી સાથે કરીને જ આગળ વધે. પોતાનું નાણાકિય ભવિષ્ય સમજપૂર્વક ગોઠવી ખૂબ મહેનત સાથે જીવન જીવી રહી છે. કહે છે, “મારા અંતરનો આનંદ કાયમ રહે એ વિષે જાગૃત છું. નવા સાથી મળશે તો પ્રભુકૃપા સમજીશ. સંતોષથી જીવન જીવવા માટે કોઈ વ્યક્તિ કે પરિસ્થિતિ પર લાચાર રીતે આધાર ન રાખવાનું મને આ અનુભવે શીખવી દીધું છે.”

અવહેલના

બહેન, હું તો પારકા પોતાના ગણી આવી
દિલે આશા અરમાન ભરી લાવી
સ્નેહ તાંતણે ભરોસે હું ચાલી
મારી સેંથીએ સીંદૂર ભરી મહાલી—બહેન

એ મધ્યબિંદુ નાનાશા વિશ્વમાં
એનો આવાસ અંતર વિશ્વાસમાં
બન્યો હેતુ મારા શ્વાસોશ્વાસમાં
છુપું આજે આક્રંદ નિશ્વાસમાં—બહેન

તુટ્યો નાજુક એ દોર મજધારે
ઘણો સાંધો સંસાર પ્રેમતારે
ઝટકાથી તોડે મને છોડે નોધારે
એકલી અટુલી હું કોને આધારે?—બહેન

ભલે નયન રહે અણધારી આંચે
જલે આત્મદીપ શક્તિની સાથે
શતે શોધીશ હું ખોવયેલ મુજને
સખી, તારા આ સ્મિતને સહારે—બહેન

બીજી વખતના લગ્ન કરી, પતિમાં વિશ્વાસ મુકી પરદેશ
આવી, કિશોરવયના સાવકા દીકરા અને સાસુ સાથે
સંસારની શરૂઆતના વર્ષોમાં જ સખત જકારો મળતા,
સ્વશક્તિથી લડનાર સ્ત્રી શક્તિની કાવ્ય-કહાણી.

બેબસકા સહારા

બહેન મૈ તો પરાયે અપને સમજ આઈ
દિલમે આશા અરમાન ભરી લાઈ
સ્નેહ તાંતણે ભરોસે થમે ચલદી
મેરી સેંથીમે સિંદૂર ભરી મ્હાલી

વો મધ્યબિંદુ મેરે છોટેસે વિશ્વમે
ઉસકા આવાસ અંતર વિશ્વાસમે
બના હેતુ વો મેરે શ્વાસૌચ્છવાસમે
છુપા આજ વો આક્રંદ નિશ્વાસમે

તુટા નાજુક વો દોર મજધારે
બહોત સાંધા સંસાર પ્રેમતારે
ઝટકેસે તોડ મુજે છોડા નોધાર
એકલી અટુલી મૈ કિસકે આધાર!

ભલે નયન રુએ અણધારી આંચસે
જલે આત્મદીપ શક્તિકે સાથમે
શર્ત હુંહુંગી ખોઈ હુઈ આપકો
સખી! તેરે યે સ્મિતકે સહારે
સખી! તેરે યે સ્મિતકે સહારે---

"Helping Hands" story in English

section

૬. રચના રાજકુમારી

એક બપોરે હું મારી વ્હાલી સખી રચનાને અહોભાવથી જોઈ રહી હતી. નવા જ તૈયાર થયેલા ચણિયા ચોળી, કેવા સિવાયા છે એ જોવા માટે, પહેરેલા. એના મમ્મી રૂમમાં દાખલ થતાં જ એમનાં બોલાયેલા શબ્દો, "અહો! મારી રચના રાજકુમારી." નીકળેલા, એ આજે એમ જ યાદ આવી ગયા. મારી એ બાલ સખીના લગ્ન દૂરના શહેરમાં હતાં. રચના અને મારી ઘણી માંગણી છતાં, મારા મમ્મી પાપાએ મને મોકલવાની ના પાડી.

હું મારા ઘેર અમારી મીઠી મિત્રતાના મનરવમાં ખોવાયેલી. રચના મોટા શહેરમાં ઉછરેલી. અમારે ગામ લગભગ દર વર્ષે એના નાનીને ઘેર વેકેશનમાં આવતી. એના મામા-મામી માસી વગેરેથી ભર્યા ઘરમાં મારા ભાઈ અને મારી જેવા ઘણા મિત્રોનો જમેલો ચાલુ હોય. રમત ગમત અને વાતોમાં ખુબ સ્નેહભર્યું વર્તન અને નમ્રતા અમને બધાને મર્યાદામાં રાખતાં. મારા કરતાં ત્રણ વર્ષ મોટી તો પણ અમે ખાસ બેનપણીઓ બની ગયેલા. રચના હંમેશા કહેતી કે, "અભ્યાસ વગેરે સરસ રીતે કરીશ પણ મારુ ભવિષ્ય તો એક સરસ મજનુ ઘર અને કુટુંબના સપના જુએ છે."

જ્યારે એનું લગ્ન નક્કી થયું ત્યારે રચનાએ કાગળમાં લખ્યું હતું કે અજય એમની જ્ઞાતિનો જ છે. મીલીટરીમાં હોવાથી દેશની સરહદ પર છે પણ રચનાના મોટાભાઈ પણ મીલીટરીમાં હોવાથી બરાબર તપાસ કરીને પસંદગી કરી છે, "અને મારા તરફથી એટલું જ કહું કે -મેરે મહબૂબમે ક્યા નહીં!" લગ્ન વખતે ઘણા ફોટા લીધેલા. લગ્ન પછી પંદર દિવસમાં રચના એક દિવસ અમને મળવા આવેલી અને ખુશ હતી. નવો સંસાર શરૂ કરવાની અનેક વાતો કરતી રહી. અજય નહીં આવેલ તેથી હું ક્યારેય એને મળેલી નહીં. બે મહિના પછી એ સરહદ પર અજય સાથે રહેવા જવાની હતી. અમને થયું વાહ! ચલચિત્રની વાર્તા જેવું સરસ બધું ગોઠવાઈ ગયું.

પછી છએક મહિના સુધી રચનાના કાંઈ સમાચાર નહોતા તેથી હું કલ્પના કરતી રહેતી કે એ કેવી આનંદમાં હશે અને કેટલા ઉત્સાહથી એનો ઘર સંસાર ગુંજતો હશે! એવામાં એક દિવસ એના માસીના બેનપણી ઘેર આવ્યા અને કહે, "રચના તો એના મમ્મીને ઘેર પાછી આવતી રહી છે."

મને આ સમાચાર તીરની જેમ વાગ્યા. હું માનવા કે કોઈને કહેવા તૈયાર ન હતી. મારી સખી,

જે દર પંદર દિવસે લાંબો કાગળ લખતી, તે સાવ ચુપ થઈને દૂર દેશમાં ઝાણે ખોવાઈ ગઈ.

એના ઉડતા સમાચારો આવતા.

લગભગ એક વર્ષ પછી કોઈ મિત્રના લગ્ન પ્રસંગે અમારા ગામ આવી ત્યારે મારે ઘેર ઓચિંતા આવીને ઊભી રહી. અમારી બન્નેની આંખો મળતા જ કસીને બાંધેલી હિંમતની પાળ તુટી પડી અને આંસુ ધસી આવ્યા. એ રાત્રે અગાથીના એકાંતમાં એણે બધી વાત વિસ્તારથી કહી.

રચના ધીમેથી બોલી, "મારા લગ્ન ધામધુમથી થઈગયા. શ્વશુર પક્ષમાં ખુબ ખુશીના માહોલમાં અતડા રહેતા અજયને મેં 'ગંભીર સ્વભાવ' હશે એમ માની લીધો. સુહાગ રાત ખાસ વિશિષ્ટ ન હતી. મારા મનને 'સંમતિ લગ્નમાં પ્રેમલગ્નનો ઉત્સાહ ન હોય એ સ્વાભાવિક છે' એમ મનાવી લીધું અજયને ફરી સરહદ પર એના રહેઠાણ પર પંહોચવાનું હતું અને હું મમ્મીને ઘેર ત્રણ અઠવાડિયા માટે ગઈ હતી. બધો જરૂરી સામાન લઈ અતિ ઉત્સાહથી માડૂ ઘર વસાવવા અજય પાંસે પહોંચી ગઈ. ઠંડો આવકાર અને નોકર ટોમીની સતત હાજરીથી મને જરા અચરજ થયું પણ મારા આદર્શ પત્ની બનવાના અરમાનોને અજય વિષે કશું અજુગતું દેખાતું જ નહોતું.

"પહેલા એક બે દિવસ તો હું પણ થાકેલી હતી તેથી તેની ઉર્મિરહિત વર્તણુક મને ખાસ ધ્યાનમાં ન આવી પણ ત્રીજી રાત્રે મેં સ્નેહથી પુછ્યું કે, 'કેમ દૂર સુતો છે?' તો સરખો જવાબ આપ્યા વગર પડખું ફરીને ઉઘી ગયો. રાતના અંધારામાં મારા આંસુ સુકાઈને નીરવ બની ગયા.

"એક વખત બપોરે હું બહારથી ખરીદી કરીને આવી ત્યારે ટોમીને અમારા શયનખંડમાંથી જલ્દીથી બહાર નીકળતા જોયો, પણ સવાલ પુછતા મને સંકોચ થયો. આમ મુંઝવણ અને ઉખાલીન ઘરમાં પંદરેક દિવસ ગયા હતાં. એ રાત્રે હું નવરાત્રીના પ્રથમ દિવસે બાજુમાં ગરબા અને માતાજીની આરતીમાં ગયેલી. મન બહુ ન લાગ્યું તેથી વહેલી ઘેર આવી અજયને ચમકાવવા અમારા રૂમમાં જઈને ઊભી રહી પણ અજય અને ટોમીને એકબીજા સાથે વીંટળાયને સુતેલા જોઈ મારા પર જ વીજળી ત્રાટકી!

"ટોમી જટ ઉઠીને જતો રહ્યો પણ પછીની અજયની વર્તણુકથી મને અત્યંત દુખ થયું. કશા સંકોચ કે શરમ વગર એ બોલ્યો, 'સાડૂ, હવે તને આ બાબતની ખબર પડી ગઈ. હાં, ટોમી આપણા જીવનનો હિસ્સો બનીને રહેશે.' તરત તો હું કશું બોલી ન શકી. બહારના રૂમમાં આખી રાત મારા ભવિષ્ય, મારા સ્વજનો અને સમાજ વિષે વિચાર કરતી આંસુ સારતી રહી. એ રાતની એકલતા હું ક્યારેય ભૂલી નહીં શકું.

"બીજે દિવસે સવારમાં અજય આવીને મારી સામે બેઠો.

મારો પહેલો પ્રશ્ન, 'તમે મારી સાથે લગ્ન શામાટે કર્યા?' મને મનમાં એટલી બળતરા થતી હતી કે એની સાથે નજર મેળવવાની શક્ય ન હતી. 'તું પણ મને પસંદ છે. અને ઘરના લોકો એટલા લગ્ન કરાવવા માટે પાછળ પડેલા હતાં કે મારે ના પાડવાનું કોઈ કારણ જ ધ્યાનમાં નહોતું લેતા. અંતે તારી સાથે બધું સરળતાથી ગોઠવાઈ ગયું અને મને લાગ્યું કે તું મને સ્વીકારીશ.'

"તમે મારી જિંદગી બરબાદ કરી નાખી. એવા મારા નિશ્વાસ પર એ કહે, 'તું જરા સહકાર આપશે તો બધું ઠીક થઈ જશે.' એ માણસની બેદરકારી અને બેજવાબદારી ભરી વાતો સાંભળી હું અવાચક થઈ ગઈ. એ ઘડીએ બધું તોડી ફોડીને ભાગી જવાનું મન થઈ ગયું પણ મમ્મી-પપ્પા અને ભાઈઓને કેટલો મોટો ધક્કો લાગશે એ વિચારે અટકી ગઈ. કદાચ આ માણસમાં પરિવર્તન લાવી શકું! પ્રયત્ન તો કરવો જ રહ્યો. ત્રીજી રાત્રે હું અમારી પથારીમાં સુવા ગઈ ત્યાં થોડી વારમાં ટોમી આવીને અજાયબની બીજી તરફ સુઈ ગયો. મારાથી આ સહન ન થતાં એ દિવસથી મેં એ રૂમમાં રાતના પગ મુકવાનું બંધ કર્યું. દિવસે અનેક રીતે સમજાવવા અને તેને સમજવા મેં પ્રયત્ન કરી જોયો.

"એ અઠવાડિયાના અંતે મમ્મી આવ્યા. એ તો ઉમંગ સાથે એની રચનાને ઘેર થોડા દિવસ રહેવા આવ્યા હતાં. મારો ઉતરેલો ચહેરો અને નિસ્તેજ આંખો જોઈ સમજી ગયા કે 'કાંઈક મુશ્કેલી છે.'

"પણ આવી અજુગતી પરિસ્થિતિ હશે એની કલ્પના સુધ્ધા ન હતી. બે દિવસ પછી ગમેતેમ હિંમત ભેગી કરી પહેલી વખત વિચારોને શબ્દોમાં ગોઠવી મમ્મીને વાત કરી. એમના મુખ પર નિરાશા, ગુસ્સો, અસહાયતાના ભાવો રડી રહ્યા. અજાયબના વર્તનમાં ઉપેક્ષા અને રૂક્ષતા જોઈ એની સાથે વાત કરવાનો કશો અર્થ માને ન દેખાયો. હવે શું?

"મેં અજાય સાથે વાત કરી કે અમારું લગ્નજીવન બચાવવા કોઈ પણ ઉપાય બતાવે તો હું સહકાર આપવા તૈયાર છું. પણ, એ તો, 'એનો ટોમી સાથેનો સંબંધ સૌથી વધારે મહત્વનો છે એ સ્વીકારી આગળ વધવા તૈયાર હોઉં તો જ વાત કરવાનો અર્થ છે,' એમ જણાવી ચૂપ થઈ ગયો. હવે નિર્ણય મારે લેવાનો હતો. મમ્મી સાથે મારી માનસિક અવદશાની રાત્રિદિવસ વિશ્લેષણ કરતા અંતે, 'મારો એમાં કશો વાંક નથી' એટલો આત્મવિશ્વાસ આવ્યો.

"કાંપતા અવાજે અજાયને મેં જણાવ્યું કે, 'આપણા સંબંધનું નિધન થઈ રહ્યું છે અને તને હત્યારાના સ્વરૂપમાં જોઈ રહી છું. મને અને મારા સ્વજનોને વિના વાકે આટલું દુઃખ પહોંચડવા માટે તારો વિશ્વેશ્વર ન્યાય કરશે.'

"મહિનાઓથી પ્રયત્ન કરું છું, પણ આ મારા દિલના અરીસા પર જાળા ઘેરાયેલા છે તે સાફ નથી થતાં. ફરી ક્યારે હસી શકીશ! મારા માટે જ નહીં, ઘરના લોકો માટે પણ મારા ભવિષ્યનો દોર મારે જલ્દી હાથમાં લેવો પડશે."

ત્યાર પછી થોડા સમયમાં જ રચનાએ ઘણી અઘરી પરિક્ષા પાસ કરી ઉંચી પદવી પ્રાપ્ત કરી, સફળ વ્યવસાયિક જીવન વ્યવસ્થિત રીતે શરૂ કર્યું. આધ્યાત્મિક અને સેવા પ્રવૃત્તિઓમાં પણ ઘણો ફાળો આપ્યો. સફર દરમિયાન કેટલીક તક આવી અને ગઈ, પણ એના દિલને જીતનાર ફરી એના જીવનમાં કોઈ આવ્યો જ નહીં.

વર્ષો પછી કાળા-સફેદ વાળવાળી બન્ને સહેલીઓ, "કેવી તારા ઘેર હું આવું પછી તું મને મુકવા આવે અને પછી હું તને મુકવા આવું. ઘેલી તું અને ઘેલી હું." કહી ખડખડાટ હસી પડી. માતાપિતાના ગયા પછી અને ભાઈઓ સાથેની પલક જલક મુલાકાત વચ્ચે એકલતાની સંવેદના ઘણી વખત થઈ આવતી.

છેલ્લે એક પ્રસંગ વિષે રચના કહેતી હતી. "નિવૃત્ત થયેલા મીલીટરીના સભ્યોને ભેટ આપવાના મેળવડામાં હું અતિથિ વિશેષ હતી. એમાં અજયનુ નામ બોલાતા મારૂ હૃદય એક ધડકન ચૂકી ગયું. મંચ પર આવીને ભેટ લેતા મારી સામે નજર ન મિલાવી શક્યો. મેં જોયું કે સાવ નબળો લાગતો હતો અને ધીમે ધીમે જઈ ટોમીની બાજુમાં બેઠો. મારા મનમાં ચણચણાટી થઈ કે એની સાથે કોઈ છે, જ્યારે હું એકલી છું!" અમારી રચના રાજકુમારી આજે યોગ્ય જીવનસાથી સાથે હોત તો બહોળા કુટુંબથી ઘેરાયેલી હોત.

મારી રચના રાજકુમારી

ત્રણ ભાઈની એક જ બૂંદેની ગરવી ને લાડકડી,
માની મમતા બોલે, "મારી રચના રાજકુમારી."

અમન ચમનમાં ઉછરી કન્યા હીર દોરને ઝાલી,
દુધ મળે જો માંગે પાણી, દીકરી સૌની વ્હાલી.

ભણીગણીને આશ ઉંમરે રાહ જુએ સાજનની,
અલકમલકમાં શોધ ચલાવી, ઉમંગથી પરણાવી.

પ્રથમ રાત્રીના રંગીન સપના દાજ્યા પરણ્યા બોલે,
"મને ગમે આ નોકર બંદો, પહેલો એ પ્રેમી છે.
મારી માની ટીકટીક કચકચ, કંટણ્યો'તો એવો,
લગ્ન કરીને લાવ્યો તુજને, છોડવવાને પીછો."

ભોળી રચના ઘણી ઝઝૂમી ગૃહ ખંડન અટકાવે,
એક એક પળ અગણિત ડંખો, સહી સહી સમજાવે.

અરે! વિંખાયો માળો એનો શરૂ શરૂના રસ્તે.
અંતે ચાલી એક અટુલી લાંબા જીવન રસ્તે,

હોત અગર જો સોણો સાથી, સહેજે પ્રેમ પીરસતી,
ઘેરાયેલી હોત કુટુંબમાં આજે પ્યાર જતનથી.

-----

૭. મારી રાહ જુએ...

હ્યુસ્ટનમાં, લીટરસી કાઉન્સીલ તરફથી, બધા સેવા આપનાર માટે સન્માન કાર્યક્રમ હતો.

હું સાત વર્ષથી અંગ્રેજી શીખવવાની સેવા આપતી હતી. છેલ્લા પાંચ વર્ષથી એક મુંગીબહેરી મલેશીયાથી આવેલી કિશોરીને ઈંગ્લીશ શીખવતી હતી. મને "Chicken Soup for the Soul" સત્ય કથાઓનું પુસ્તક ભેટ મળ્યું. પહેલી વખત આ પુસ્તકનો પરિચય થયો. 'સમય મળશે ત્યારે વાંચીશ' એમ વિચારી એક બાજુ મુકી દીધું.

અમારા ઘરથી નજીકમાં એક ઘરડા ઘર હતું. હું જ્યારે પણ ત્યાંથી પસાર થતી ત્યારે મને મનમાં વિચાર આવે કે મારે કાંઈક સેવા આપવી જોઈએ. એક દિવસ અંદર જવાના વિચારને અમલમાં મુક્યો. ફોન પર વાતોમાં અટવાયેલ બહેને મને પ્રોગ્રામ ડીરેક્ટર 'કેથી' પાસે મોકલી.

મેં એમને કહ્યું, "મદદરૂપ થવા સમય આપીશ, પણ શું કરી શકું એ ખબર નથી! કદાચ પુસ્તક વાંચું કે એવું કાંઈક." એ મને યાદદાસ્ત ખોયેલા વૃદ્ધોના રૂમમાં લઈ ગયા. મુવી ચાલતી હતી. મને કહેવામાં આવ્યું કે એક જ મુવી ચાલે રાખે તો પણ એ જોતા રહે છે. એક વખતના હોશિયાર, ચપલ વ્યક્તિઓની દયનિય દશા! એક માજી જે પોતાનું મોં પણ નહોતા લુછી શકતા, એ મારો હાથ પકડી કહે, 'મારે એપાર્ટમેન્ટમાં રહેવું છે. મને શોધી આપને.' હું પંદર મીનીટ પ્રયત્ન કરતી ફરી, પણ મને લાગણીની દોર ન બંધાઈ.

મને કેથીએ પુછ્યું કે, "ફરી ક્યારે આવીશ?" તો અનાયાસ, "સોમવારે આવીશ" એમ કહેવાઈ ગયું. મને વિચારો સતાવે, 'હું ત્યાં જઈને શું કરીશ!' એ પરિસ્થિતિમાં ઘરડાં લોકોને જોવા એ પણ એક કસોટી છે. અંતે એક ભાવ સ્ફુર્યો. 'હું ફરી એક વખત જઈશ અને જો કોઈ મારી રાહ જોતું હશે તો મને મળશે.' સોમવારે હું ઘરડાં ઘરમાં દાખલ થઈ ત્યારે એક વૃદ્ધા બહીલ ચેરમાં બેઠાં હતા. ટીવી પર સમાચાર ચાલુ હતાં. મને એ જ મોટા રૂમમાં લઈ ગયા. મે થોડી મદદ કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ મારી ત્યાં હાજરી નકામી લાગી. મે મનમાં ગાંઠ વાળી, 'બસ, પ્રયત્ન કરી છૂટી.'

પાછી આગલા ખંડમાં આવી તો એ વૃદ્ધાની ખુરશી બીજી તરફ હતી અને ટીવી પ્રોગ્રામ રસથી સાંભળતા હતા. મે એમની નજીકના સોફા પર બેસી વાતચીત ચાલુ કરી,

"મારું નામ સરયૂ, આપનું નામ?"

મજાનું હસીને કહે, "હેલન."

મે જરા શો વિષે વાતો કરી અને તેઓ કેમ જોવાને બદલે સાંભળે છે એમ પુછતા એમણે કહ્યું કે એમને લગભગ અંધાપો આવી ગયો છે. જ્યારે મારી પાસેથી જાણ્યું કે હું ભારતિય છું તો ઉત્સાહથી બોલ્યા, "અરે વાહ! હું થોડા ભારતિયને ઓળખું છું. અમે મારી દીકરીના પડોશીને ત્યાં જમવા ગયેલા. મને ખાસ કરીને નાન બહુ ભાવેલી."

મે પુછ્યું, " હું અઠવાડીયામાં એકાદ બે દિવસ આવી કાંઈક વાંચન કરૂં તો ગમશે?" એ સાંભળતા એમનો ચહેરો ખીલી ઉઠ્યો, "મારાથી હવે વંચાતુ નથી તેથી એ શોખને વિસારે મુક્યો. જો તમે આવીને વાંચશો તો ખુબ ગમશે. મારા બેનપણી, નેલ પણ આવશે."

બીજે દિવસે સવારનો સમય નક્કી કરી મે વિદાય લીધી. મનનો ભાવ પુલકિત થઈ કહેતો હતો, 'હાં, હેલન મારી રાહ જોતી હતી!'

મને મુંઝવણ થઈ કે શું વાંચું જેથી લગભગ નેવુ વર્ષના બહેનોને રસ પડે. એ વખતે સમજાયું કે પેલુ ભેટ મળેલ પુસ્તક, મને જ કેમ મળ્યું!

મેં નક્કી કરી લીધું કે "Chicken Soup for the Soul"માંથી સત્ય કથાઓ યોગ્ય રહેશે.

અમે જમવાના રૂમમાં મળવાનું નક્કી કરેલ પણ હેલન નહોતા. હું એના રૂમમાં ગઈ તો એ નર્સને જલ્દી કરવાનું કહી રહ્યા હતાં. મને કહે કે હવે પછી મને રાહ નહીં જોવડાવે અને ત્યાર પછી લગભગ દરેક વખતે રૂમમાં મારા જતા પહેલા હાજર થઈ જતા.

હેલન ૮૯ વર્ષના, ઉત્સાહી અને હોશિયાર હતા. વાંચતા મને કોઈ શબ્દ ખબર ન હોય તો તરત અર્થ કહેતા. એમના બેનપણી નેલ પણ આવ્યા જે હેલન કરતા એક વર્ષ મોટા હતા. પાતળા, ટટ્ટાર અને નાજુક બહેનને જોતા ખ્યાલ આવે કે એક સમયે બહુ દેખાવડા હશે. એમને એક કાને જરા ઓછું સંભળાતુ હતુ. પછી તો બીજી બહેનો પણ આવીને બેસતી અને અઠવાડીયામાં બે દિવસ સવારે મે વાંચવાનું ચાલુ કર્યું અને પાનાઓ દિવસો, મહિનાઓ અને વર્ષોમાં ફેરવાયા. ઘણા પ્રસંગો આવ્યા જ્યારે એમની આંખોના અશ્રુઓ લુછ્યા અને એમની ખુશીમાં હસ્યા. એમના પોતાના સ્વજનો કરતા પણ

અમારી મુલાકાતો વધી ગઈ. મને પર્યાવન થયેલા, પણ એમની નજરે તો, "અરે નાની! તારે તો બહુ વર્ષો બાકી છે."

હેલનના પરિચયથી મને ઘણું શીખવા મળ્યું. એ અહીંથી દૂરના ઈન્ડીઆના સ્ટેઈટમાં આખું જીવન રહેલા, પણ એની દીકરી અને દીકરાનું કુટુંબ ટેક્સાસમાં હોવાથી થોડા વર્ષોથી અહીં રહેતા. એ કહેતા, "મને તો

અહીં ગમે છે. હું નશીબદાર છું કે મારા પ્રેમાળ બાળકો મારી સંભાળ લે છે. એમને અગવડ ન પડે એની મારે પણ કાળજી રાખવી જોઈએ. હું મરી જાઉં ત્યારે મને અગ્નિદાહ આપવાનો આદેશ છે તેથી મારા ગામે લઈ જઈ દાટવાના ક્રિયાકર્મ ન કરવા પડે." હેલન દરેક સંબંધોને કોઈ ખેંચતાણ વગર સ્વીકારતા અને ક્યારેક મારી વાતોમાં ફરિયાદનો સુર સાંભળી પુછતાં, "તારા બાળકો એમના નવા સથવારા સાથે ખુશ છે?" મારા હા કહેતા એ બોલી ઊઠતાં, "તો પછી શું મુશ્કેલી છે?" આ રીતે મને, દરેકની પોતપોતાની રીતે જીવવાની ભાવનાઓનો, સહજ રીતે સ્વીકાર કરતાં શીખવાડ્યું.

હેલન અને નેલની મિત્રતા પાક્કી હતી. હેલન એક દિવસ કહે, "નેલ સુંદર છે ને? આ નેલ નાની હતી ત્યારે મોડેલ તરીકે કામ કરતી." બધા મીઠું હસીને નેલને વખાણી રહ્યા. એક દિવસ નેલ ઉદાસ હતી. મેં નજીક બેસી એમને કારણ પુછ્યું. એમણે સંકોચ સાથે કહ્યું કે મને સરખું સંભળાતુ નથી તેથી ડોક્ટર કાલે મારા કાન સાફ કરવાના છે, એની મને બીક લાગે છે. મેં એમનો હાથ મારા હાથમાં લઈ પ્રેમપૂર્વક બે શબ્દો કહી હિંમત આપી. પછીના શુક્રવારે જેવી હું રૂમમાં દાખલ થઈ કે નેલ આવીને મને ભેટી પડી. મને કહે, "તેં કહ્યું હતું એમ મને કાંઈ દુખ્યું નહીં અને મને સાડું સંભળાય છે. ભગવાન તારૂં ભલું કરે." એ નાજુક સન્નારીની ખુશી જોઈ હું ગદગદ થઈ ગઈ.

મારા જીવનમાં અને પ્રવૃત્તિઓમાં બન્ને બહેનો ખુબ રસ લેતા. તેઓ મારા આવવાની ઉત્સાહથી રાહ જોતા અને મને મારા સ્વજનોને મળવા જતી હોઉં એવો ભાવ થતો. હેલન જ્યારે હસતી આંખો સાથે સવાલ કરતી, "તો આજે તું શું વાંચવાની છો?" ત્યારે હું લાગણીના દોરે બંધાઈને ત્યાં બેઠી છું એની પ્રતિતી થતી.

સમાજમાં એકલતા ઘણા માણસોને સાલતી હોય છે પણ એના કોયલાને તોડી બહાર નીકળવા માટે અભિમાન, અશ્રધ્ધા અને ઉદાસિનતા મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. એને "કામમાં" કે "busy" નામ આપવામાં આવે છે.

માનવ મેળો

વિચાર વર્તન વાણીનો આ કાયોપાકો બાંધો છે,
સાંધામાં પણ સાંધો છે ને એમા સૌને વાંધો છે.
જીવ જીવ કોઈ ચોરી ચળવળ ચર્યામાં બંધાયો છે,
ઊંજળો રસ્તો જોઈ શકે ના એવો આ અંધાપો છે.

મનબુદ્ધિનો લગાવ ધાગો અળવીતરો અટવાયો છે,
ભરી ભોમમાં પાંચ જણા સંગ મહાણકરી સંધાયો છે.
સ્વાર્થ સલામત સુવિધા સર્જિ, અંતે એ મુંજાયો છે.
કૂપમંડૂકનો સ્થિર નીરમાં અવાજ બહુ રૂંધાયો છે,

સહજ સરળ ને શુધ્ધ ટકે ના એવો વા સૂસવાયો છે,
કરમ કુંડાળે ફરતો દોડા દોડીમાં રઘવાયો છે.
સ્વપ્ના સંતાકુકડી ખાલી પડછાયો પકડાયો છે,
સમય સરંતી રેતી સાથે અંગત આજ પરાયો છે.

હોઈ શકે તો હકાર હેતે હોંશે સંગ સુમેળો છે,
જોઈ શકે તો આ જીવન એક મસ્તજનોનો મેળો છે.

-----

૮. મૂંગી બહેરી -- ટીએન

એક ટૂંકી સફર પછી, હું ભારતથી હ્યુસ્ટન, ટેક્સાસમાં ઘેર પાછી ફરી હતી. ફોન પરના સંદેશાઓમાં, મિસ.પેગીનો સંદેશો રસમય લાગ્યો. હું એક પુખ્ત વયના લોકોને અંગ્રેજી શીખવતી સેવાસંસ્થા સાથે જોડાયેલી હતી અને મિસ.પેની એના વ્યવસ્થાપક હતા. સંદેશામાં કહ્યું, "સરયૂ, એક મજાની બાબતે મળી શકશો? આશા છે કે એને અંગ્રેજી શીખવવાનો સમય તમે ફાળવી શકો. એનું નામ છે, ટીએન."

ટીએન અને તેના પિતા અમારી ઓફીસમાં મળવા આવ્યા. હસતી મજાની જાપાનની ગુડીયા જેવી ટીએનને મળતા મને ખ્યાલ જ ન આવ્યો કે એ બોલતી નહોતી. એના પિતાએ પરિચય આપતા કહ્યું, "ટીએન બચપણથી મૂંગી અને બહેરી છે. એને કાનમાં થોડા સમયથી, કોક્લિઅર ઈમ્પ્લાન્ટ, સાંભળી શકે તેવું સાધન, મુકાવ્યું છે." આટલા વર્ષોમાં પહેલી વખત કોઈ મૂક-બધિર વ્યક્તિને નજીકથી જાણવાનો પ્રસંગ આવેલો. મને થયું, 'બસ, સાંભળી શકશે એટલે બોલતા પણ તરત શીખી જશે.' મારી એ ધારણા સાવ ખોટી પડશે એ કલ્પના નહોતી.

પહેલે દિવસે મેં એને તેના ભવિષ્યના સપનાઓ અને ધ્યેય વિષે થોડું લખી લાવવા કહેલું. બે પાના ભરીને લખાણ લઈ આવી, જેમા એનો ઉત્સાહ છલકતો હતો. એને તો નર્સ કે ડોક્ટર, or graphic designer, આલેખન ચિત્રકાર, બનવું હતું. ભાષાના વ્યાકરણ પરનું પ્રભુત્વ નહોતું પણ પોતાના વિચારો લખીને બરાબર જણાવ્યા હતાં. અમારી વાતચીત કાગળ પેનના માધ્યમથી ચાલુ થઈ. એ થોડા શબ્દો બોલવા પ્રયત્ન કરતી પણ મને ન સમજતાં લખી બતાવતી હતી. મળવાનો સમય પુરો થતાં મને હસીને ભેટીને ચાલી ગઈ.

ટીએન એકાદ વર્ષથી એના માતા-પિતા અને એના કરતાં નાના, એક બહેન અને એક ભાઈ સાથે મલેશિયાથી અહીં ટેક્સાસ, યુસએમાં રહેવા આવેલ હતી. એના પિતાના કહેવા પ્રમાણે, હાઈસ્કુલ પુરી કરી પણ અંગ્રેજી બહુ સારું ન હોવાથી કોલેજમાં દાખલો મળવાની મુશ્કેલી હતી. ટીએનની જરૂરિયાત જોઈ, સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક પાસે મેં પ્રસ્તાવ મુક્યો કે, "ટીએન માટે speech therapist, ભાષા વિશેષજ્ઞ મળી શકે?" વ્યવસ્થાપક ઉત્સાહથી બોલ્યા, "હાં, આપણા સેવા શિક્ષકના સમૂહમાં એક નિવૃત્ત થયેલ ભાષા વિશેષજ્ઞ, મીસ.લીન છે." અમને થયું કે, વાહ! હવે તો ટીએનને અભ્યાસમાં બન્ને રીતે વેગ મળશે!

અઠવાડિઆમાં બે વખત, બે કલાક જેવો સમય અભ્યાસ માટે નક્કી કર્યો.

એ મારી પાસે શીખી રહી હતી અને મને પણ ઘણું નવું શીખવા મળી રહ્યું હતું. બોલી ન શકાય અને સાંભળી ન શકાય એ વ્યક્તિની માનસિક સ્થિતિ કેવી હોય એ વિષય પર પહેલા મને ભાગ્યે જ વિચાર આવ્યો હશે. ટીએનનો પરિચય વધતાં હું જોઈ શકી કે એને પોતાની ખામીઓનું બંધન એટલું નહોતું જેટલું અમને પૂર્ણાંગવાળા, સમજદાર વડિલોને હતું. એ અનેક વખત અમને આશ્ચર્યમાં મુકી દેતી. ભાષા વિશેષજ્ઞ સાથે ઘણા કલાસ કર્યા પણ બોલવામાં ખાસ સફળતા ન મળી.

કોલેજમાં દાખલ થતાં પહેલાની પરિક્ષા આપવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતાં. પરિણામમાં ગણિતમાં સારા ગુણ આવ્યા પણ ઈંગ્લીશમાં ઓછા હતાં. મહાણ community collegeમાં પ્રવેશ મળ્યો. એ ટીએન અને એના કુટુંબ માટે સફળતાનું પહેલું પગથીયું હતું. ટીએન અમાપ ઉત્સાહથી મહેનત કરવા લાગી હતી. મને મૂંઝવણ થતી કે એ ક્લાસમાં કેવી રીતે સાંભળશે, સમજશે અને બધા સાથે ભળશે!

અમેરિકામાં બહેરા વિદ્યાર્થી માટે ખાસ સગવડતા કરી આપવાના નિયમ પ્રમાણે, ક્લાસમાં ટીએનની બાજુમાં નક્કી કરેલ વ્યક્તિ બેસી કોમ્પ્યુટર પર અધ્યાપકનું વ્યાખ્યાન ટાઈપ કરે. ટીએનને વિષય તૈયાર કરવામાં ખુબ તકલિફ પડતી અને બધા કરતાં પાછળ પડી જતી. હવે ઈંગ્લીશ સાથે સાથે બીજા વિષયો માટે પણ એને મારી મદદની જરૂર પડવા લાગી. હું અમારી સંસ્થામાં અને કોલેજની લાયબ્રેરીમાં પણ ભણાવવા જતી. એને નવા મિત્રોની પણ મદદ મળતી હતી.

વિસેક વર્ષની કન્યાને બીજા પણ ઘણા સામાજિક અને ધાર્મિક સવાલો ઉઠે. એક દિવસ ટીએન સાથે થયેલી ચર્ચા ખાસ યાદ આવે છે. અમે હેલન કેલર, જે મુંગા, બહેરા અને અંધ હોવા છતાંય જીવનમાં ઘણું કરી ગયા. ટીએનને મે કહ્યું કે, "તેઓ ગ્રેહામ બેલના સમકાલીન હતા."

એણે નિર્દોષ ભાવથી લખીને પૂછ્યું, "તો હેલન કેલર અને મી.બેલે લગ્ન કેમ ન કરી લીધા? એ લોકોના વારસદાર કેટલા બુધ્ધીમાન થાત ને!" એનું મગજ ક્યાં કામ કરે છે એ વિચારથી મને હસવું આવી ગયું. મને એ પ્રસંગ પણ યાદ આવે છે જ્યારે અમે બધા એના ભવિષ્ય વિષે ચિંતિત હતાં ત્યારે ટીએન એની ટચલી આંગળી ઈજા પછી જરા વાંકી રહી જશે એ બાબત વ્યાકુળ થઈને ચિંતા કરતી હતી.

ટીએનના મા મને એક દિવસ કહે, "અમે બૌદ્ધ ધર્મ પાળીએ છીએ. ટીએન જરા વધારે પડતી ક્રીચન અને ચર્ચ પાછળ ઘેલી થઈ રહી છે. તમે જરા સમજાવજોને. એક વખત ટીએને ચોક્કબોર્ડ પર લખ્યું, 'જીસસ, દાનવનો નાશ કરનાર ભગવાન.' ક્લાસ પૂરો થતાં એ કહે કે, "આ લખાણ રહેવા દઈશ જેથી લોકો શીખી શકે." મેં નીચે લખ્યું, 'કૃષ્ણની ભક્તિ કરો.' મેં એને લખીને પૂછ્યું કે, "તું હવે કૃષ્ણની ભક્તિ

કરીશ?" એ તો મુંઝઈ ગઈ.

મેં એને બને તેટલી સરળ રીતે, ધર્મ અને કર્મ વચ્ચેનું સમતોલન સમજાવ્યું અને એ પ્રેમપૂર્વક ધ્યાનથી સમજતી રહી. પછી ચોકબોર્ડ સાફ કરી, મને ભેટીને ઘેર જવા નીકળી.

એ મારી સાથે ફોન પર સંદેશો કહી શકતી. ખાસ વ્યવસ્થાને કારણે, એ ટાઈપ કરી ઓપરેટરને સંદેશો લખે અને એ મને વાંચી સંભળાવે. પછી હું જવાબ કહું તે ઓપરેટર એને ટાઈપ કરી પહોંચાડે. આને રીલે-ફોન કહેવાય છે.

સૌથી મોટી વાત એ બની કે ટીએને કારડ્રાઈવ કરવાનો પરવાનો મેળવ્યો. એના મા-પિતાની સગવડતામાં, અને સાથે સાથે ચિંતામાં પણ, વધારો થયો. હવે એને જ્યારે પણ મદદની જરૂર પડે ત્યારે આવતી તેથી નક્કી સમય નહોતો રહ્યો. આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે મેં એને એક વખત ઈમેઈલમાં અમારા ઘેર આવવાનો રસ્તો બતાવેલ, પણ એ દિવસે પહેલી વખત અંધારા થયા પછી, અમારે ઘેર આવીને ઘંટડી વગાડી! પછી તો જ્યારે પણ ઓચિંતા ઘરની ઘંટડી વાગે ત્યારે મારા પતિ દિલીપ કહેતા, "આ તારી ટીએન આવી." એને છેલ્લી ઘડી સુધી વિષયોની તૈયારી કરવાની હોય તેથી કેટલીક વખત હું થાકું ત્યારે ઘેર જવાનું કહું તો હસીને, ભેટીને ઘેર જતી રહે, પણ એના ઘેર ગયા પછી લગભગ આખી રાત જાગીને કામ પુરૂ કરતી.

એ સમયે ટીએન કોલેજના ચોથા વર્ષમાં હતી. મિત્રો સાથે બહાર બહુ સમય પસાર કરતી અને રાતના મોડેથી કારમાં એકલી ઘેર આવતી. એના માતા-પિતા અને મેં ઘણી વખત ચેતવણી આપી હતી. પરિક્ષાઓના દિવસોમાં એના પિતાનો મારા પર ફોન આવ્યો અને કહે, "ગઈકાલે ટીએન ઘેર નથી આવી." મને ચિંતા થઈ ગઈ. છેક સાંજે તપાસ કરતા ખબર પડી કે ભણતા મોડું થઈ ગયું તેથી મિત્રને ઘેર ઉઘી ગયેલી. અકળાવનાર વાત એ હતી કે એને અસલામતીની ગંભીરતા સમજતી નહોતી.

દર વર્ષની રીત પ્રમાણે સેવા સંસ્થામાં સેવા આપનાર શિક્ષકોને સન્માન આપવા માટે વાર્ષિક ઉજવણી એક સરસ જગ્યાએ કરવાની હતી. હું એ સેવા સંસ્થામાં દસ વર્ષથી મદદ આપી રહી હતી. એમા એક જ સફળ વિદ્યાર્થીને આમંત્રિત કરવાની પ્રથા હતી. એ વર્ષે ટીએનને આમંત્રિત કરવામાં આવી જેથી એની ખુશીનો પાર ન હતો. આગલા દિવસોમાં મને આવીને લખાણ બતાવી ગઈ જેને મેં મઠારી આપ્યું. હજી એનું ઈન્ગ્લીશ બહુ સરસ નહોતું.

કાર્યક્રમને દિવસે એ એના મા-પિતા સાથે આવેલી. બરાબર જમી અને બધાને પ્રેમથી મળી. અમારો બોલવાનો વારો આવ્યો ત્યારે પરિચય આપતા મેં કહ્યું: "આજથી પાંચેક વર્ષો પહેલા, જ્યારે મીસ. પેગીનો ફોન

આવ્યો કે મારે એક મજની કન્યાને ઈન્ગ્લીશ શીખવવાનું છે, એ સમયે મને કલ્પના ન હતી કે અમારી મુસાફરી આટલી આનંદ અને આશ્ચર્યથી ભિંજાયેલી નિવડશે. ટીએન મારી પાસેથી અને હું એની પાસેથી ઘણું શીખી. એની અને એના કુટુંબની હિંમત અને ધગશ એને આજે કોલેજની સ્નાતક બનાવવામાં સફળ થઈ છે. એ હકિકત છે કે અમારી મદદ ઘણી મળી પણ મદદ આપનાર સામે મદદ લેનારને હું એટલું જ સન્માન આપું છું. એણે અમારી મદદને વેગ અને તેજ આપ્યા.

હવે ટીએનને જે કહેવું છે તે હું વાંચીશ અને ટીએન સાં કેતિક ભાષામાં સમજાવશે." મારૂ વક્તવ્ય પૂરું થતાં તાલીઓ સાથે દરેકના ચહેરા પર પ્રેમભર્યું હાસ્ય હતું. ટીએનને માટે તો એ જોઈને, મેં શું કહ્યું હશે!, એની કલ્પના કરવાની જ રહી.

મેં વાંચવાનું શરૂ કર્યું. "મારૂ નામ ટીએન. લગભગ પાંચ વર્ષથી મીસ.સરયૂ મને મારા ધ્યેય પર પહોંચવામાં મદદરૂપ થઈ રહ્યા છે. મને ખબર નથી કે એમનો સહારો ન હોત તો હું કયા વર્ગમાં ભણતી હોત! આજે મને આ સેવા સંસ્થા, મારા મા-પિતા, મીસ.લીન અને મિસ.સરયૂનો આભાર વ્યક્ત કરવાની તક આપવા બદલ તમારા સૌનો ધન્યવાદ. મને આ વર્ષોમાં ઈન્ગ્લીશ ઉપરાંત બીજું ઘણું શીખવા મળ્યું છે. મને ખબર છે કે હું સાંભળી કે બોલી શકવાની નથી પણ જીવનમાં પ્રગતિ કરવામાં એને રૂકાવટ નહીં બનવા દઉં અને એ તમારી પાસેથી હું શીખી છું. આભાર."

એ સાથે તાલીઓ અને અહોભાવ સાથે અનેક ભીની આંખો હસી રહી.

ઉપસંહાર: ટીએન હ્યુસ્ટન કોલેજ પુરી કરી એના ઘરથી ચાર કલાક દૂર હોસ્ટેલમાં રહી ગ્રાફિક ડીઝાઇનમાં આગળ ભણવા ગઈ. શરૂઆતમાં એના માતા-પિતાને બહુ ચિંતા થઈ પણ એ આત્મવિશ્વાસથી સ્થીર રહી. લાંબા સમય પછી, એક દિવસ ઓચિંતા આવીને સાથે આવેલ સરસ અમેરિકન યુવક, જીમનો પરિચય કરાવ્યો. બન્ને પ્રેમમાં હતા અને જીમ થોડા મહિનાઓમાં જ સક્રિય ભાષા શીખી ગયો હતો. ટીએન હજી પણ પૂરું જોશમાં સપનાઓ ગુંથતી હતી. ....

૯. સોનાની માછલી

”અરે વાહ! આ સોનાની માછલી તો બહુ સરસ છે, ક્યાંથી આવી?”

જ્યારે પણ હું આ સોનાની માછલી ગળાની માળામાં પહેરું ત્યારે ઉત્સુક સવાલ સાથે મીઠી યાદની લહેરખી સ્મિત લઈ આવે.

બાળકો નાના હતાં ત્યારે પ્લેશેન્સિઆ, કેલીફોર્નિયામાં મેં

‘એવોન’નું વેચાણ શરૂ કરેલ. એક સાંજે હું માર્ગેટ કાયલીંગને ઘેર જઈ ચડી. પચાસેક વર્ષની મજાની બહેને મને પ્રસન્નતાપૂર્વક આવકાર આપ્યો અને બે-ચાર ઓર્ડર સરળતાથી આપી દીધા. પછી તો દર બે અઠવાડીએ અમારી મુલાકાતો શરૂ થઈ ગઈ. દર વખતે વસ્તુઓ ખરીદી સામે નાના કબાટમાં મુકી દેતી અને વર્ષો સાથે જોયું કે જ્યારે પણ કોઈ મહેમાન હોય ત્યારે એમાંથી બે ત્રણ ભેટો કાઢી, ભાવ તાલ જોયા વગર ખુલ્લા દિલથી આપી દે. એકાદ વર્ષના પરિચય પછી અમે મારા નાણુંદને લઈને મળવા ગયા તો એમને સુંદર બે ભેટો આપી, જે વર્ષો સુધી દીદીએ ભાવપૂર્વક મ્હાણી.

એમની ઉદારતા વિશિષ્ટ હતી. એક પ્રસંગ ખાસ યાદ આવે છે. સમીરના જન્મ પછી, એના બગીચાના ગુલાબોનો મોટો ગુચ્છ અને ડાયપરનું મોટું કાર્ટન, જેમાં ચોવીસ બોક્સીઝ હતાં, એ લઈને આવ્યા ત્યારે અમે આશ્ચર્યમાં પડી ગયેલા.

માર્ગેટના ઘરમાં એમના પતિ અને બે મજાના સફેદ કૂતરા હતા. પોતે એક હોસ્પીટલમાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે નોકરી કરતા હતા. જ્યારે જર્મનીમાં ભાગલાં પડેલા ત્યારે મ્હાણ બચીને અમેરિકા પહોંચેલા. ઘણી મુશ્કેલીઓ વેઠેલી. એમને બાળકો હતા નહિ. એ મારા બાળકોના પ્રેમાળ નાની બની ગયા. સંગીતા અને સમીર ઉત્સાહથી એને ઘેર જાય અને ચોકલેટ, ભેટો વગેરે લઈ આવે. જન્મદિવસે પણ માર્ગેટ તરફથી ભેટ આવતી. આમ માર્ગેટ અમારા કુટુંબનો પ્રેમાળ હિસ્સો બની ગઈ. બાળકો છ આઠ વર્ષના હતા ત્યાં સુધી માર્ગેટનો પરિચય જળવાઈ રહ્યો.

અમે પાંચ માઈલ દૂરના ઘરમાં રહેવા ગયા અને બાળકો શાળાની પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત થઈ ગયા. માર્ગરેટ થોડા વર્ષોમાં નિવૃત્ત થઈને હેમીટ, કેલીફોર્નિઆમાં રહેવા જતા રહ્યા. થોડા વર્ષો પછી અમે ઓરલાન્ડો, ફ્લોરિડા જતાં રહ્યા. આમ લગભગ તેર વર્ષોના વહાણા વાઈ ગયા. માર્ગરેટને ક્યારેક યાદ કરી લેતા.

એક દિવસ મને વિચાર થયો કે વાગે તો તીર-પ્રયત્ન કરી જોઉં. મેં હેમીટમાં ટેલીફોન ઓપરેટરને નામ આપી નંબર માંગ્યો અને મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે એણે મને નંબર આપ્યો.

“હલ્લો, માર્ગરેટ તમે કદાચ નહિ ઓળખો. અમે પ્લસેન્શીઆમાં વર્ષો પહેલા રહેતા હતાં.”

માર્ગરેટ કહે, “કોણ સરયૂ બોલે છે?”

મને ખૂબ નવાઈ લાગી. લાગણીવશ થોડીવાર મારો અવાજ અટકી ગયો. પછી તો ઘણી વાતો થઈ. મોબીલ હોમમાં એ એકલા રહેતા હતાં. સ્ટ્રોકને લીધે એક આંખમાં અંધાપાને કારણે લખતા, વાંચતા કે ડ્રાઈવ કરતા તકલિફ પડતી હતી. એમના પતિ બેન્જામીન મૃત્યુ પામેલા જેનુ એમને બહુ દુઃખ લાગતુ હતુ. માર્ગરેટને એક જ બહેન હતા જે જર્મનીમાં હતા. અમે નજદીક હતા એ વર્ષોમાં એક યુવાન જર્મન પતિ-પત્ની એમના અંગત મિત્રો હતા. એમના વિષે પુછતાં માર્ગરેટે દુઃખપૂર્વક જણાવ્યુ કે એ બન્ને પોતાના વિમાનના અકસ્માતમાં માર્યા ગયા હતા.

“મને રેવા નામના બેનપણી ઘણી મદદ કરે છે. મુશ્કેલીઓ છે તો પણ હું ઘણી સુખી છું.” એમનો આનંદી સ્વભાવ કોઈ પણ સંજોગોમાં પણ, દરેક વખતે ફોન પર, પ્રસન્નતાનો સંદેશ આપતો. અમે ચારે જણા માર્ગરેટનો ફરી મેળાપ થતા ખુશ થયા. એમના ખાસ પ્રયત્નપૂર્વક લખાયેલ કાર્ડથી અનેરો આનંદ થતો.

સમીર ગ્રેન્જ્યુએટ થઈ વકીલ બનવા માટે અભ્યાસ કરતો હતો. વેકેશન નોકરી પૂરી કરી લોસ એન્જેલીસ કેલીફોર્નિઆથી કારમાં પાછો ફરવાનો હતો. હું પણ એને સાથ આપવા ગયેલી. અમે ખાસ હેમીટ જઈ માર્ગરેટને મળવાનુ નક્કી કરેલ. સમીર મોટો ફૂલોનો ગુચ્છો પસંદ કરી લઈ આવ્યો. અમને મળીને માર્ગરેટ ખૂબ ખુશ થઈ. એના મિત્રોને પોતાના કુટુંબના સભ્યોની ઓળખાણ કરાવતી હોય એટલા ગૌરવથી અમારો પરિચય આપ્યો. છ કૂટ ઉંચા સમીર સામેથી તો એની નજર જ ખસતી નહોતી, ‘ઓહો! કેટલો મોટો થઈ ગયો!’

પછી જ્યારે પણ શક્ય હોય ત્યારે સમીર ફૂલો કે ફળ લઈને જતો અને એ સમય માર્ગરેટને માટે ઘણો આનંદપ્રદ બની ગયો. ફોન પર નિયમિત વાતો થતી. એની એકલતામાં, બને તેટલો, અમે ઉમંગથી સાથ આપતા રહેતા.

હું છેલ્લી વખત મળી ત્યારે સોનાની માછલી બતાવી મેં પૂછ્યું, “યાદ છે! તમે આ મને ક્યારે આપી હતી?” ઉંમર સાથે ભૂતકાળ ધૂંધળો થઈ ગયેલ. મેં યાદ કરાવતાં કહ્યું કે, એવોનનુ કામ પતાવી હું બહાર નીકળી અને માર્ગરેટ પણ મારી સાથે બહાર આવી વાતો કરતા ઉભા હતાં. વાતમાં એમને યાદ આવ્યું કે બીજે દિવસે મારો જન્મદિવસ છે. મને કહે એક મીનીટમાં આવું છું. અંદરથી સોનાની માછલી લઈને આવ્યા અને પ્રેમથી મને હાથમાં બીડાવી. મને નવાઈ લાગી કે મારી જન્મનિશાની કેવી રીતે! ત્યારે એમણે કહ્યું કે બેન્જમીનનો પણ ફેબ્રુઆરીમાં જન્મ છે. થોડી પળો મારો હાથ પકડી રાખી ગળગળા અવાજે બોલ્યા હતા, “આ મારે આજે તને જ આપવી છે.”

વાત સાંભળી, સફેદ ગુલાબ સમા હાસ્યથી, એમનો ચહેરો ખીલી ઉઠ્યો. પછી ધીમેથી બોલ્યા, “એ દિવસે મારે આ ઊર્મિશીલ વાત નહોતી કહેવી પણ આજે જરૂર કહીશ. એ સમયે હું પંદરેક વર્ષની હતી. લડાઈના સમયમાં હું અને મારી બહેન મારા માસી સાથે આવીને સંતાયા હતા. સ્વતંત્રતા અને સલામતી માટે અમે બીજા દેશમાં ભાગી જવાના હતા એ રાત્રે મારા માસીએ મને છેલ્લી વખત ભેટીને આ સોનાની માછલી આપી હતી. મને ભય હતો કે મારી નાની બેગ કોઈ ખેંચી લેશે તેથી હાથની મુઠ્ઠીમાં પકડીને સાથે લઈ આવી હતી. આજે એને તારી પાસે સલામત જોઈને યોગ્ય વ્યક્તિને આપ્યાનો સંતોષ થયો.”

આજે તો માર્ગરેટ નથી પણ એની યાદોની સુવાસ અમારા દિલને ભરી દે છે. તમે કોઈને જીવનમાં નિર્મળ પ્રેમ આપ્યો હોય તો તે બમણો થઈ તમને આવી મળે છે.

૧૦. લાલ ફૂલો વાળો સફેદ ડ્રેસ

મારા ખ્યારા ભાવનગરમાં, મારા માતા-પિતાની શિક્ષકની નોકરીની આવકમાં, અમારા નાના કુટુંબની જરૂરિયાતો સંચવાઈ જતી. એક મધ્યમ વર્ગના સભ્યો તરીકે, અમારૂં પોતાનું ઘર હતું, બગીચામાં દસેક આંબા હતાં. જોકે કેવળ ગુલાબના છોડની સંભાળ રાખવાની મારી જવાબદારી હતી. મારી પાસે આંગળીને ટેરવે ગણી શકુ એટલા કપડાં હતાં. કબાટમાં, કાચના બારણા પાછળ, સંકેલીને એક ખાનામાં ગોઠવાઈને મારા કપડા મુકાયેલા રહેતાં. અમને જીવનમાં જીવન જરૂરિયાત કરતા વધારે એશો આરામનો અનુભવ નહોતો તેથી અઘતન સગવડતાઓની કમી છે, એવી સમજ નહોતી પડતી.

મને આઠ-નવ વર્ષની ઉંમરે ટાઈફોઈડ થયો અને ત્યાર પછી કોઈ અજાણ કારણથી હું જાડી થઈ ગઈ હતી. મને ચિડવવા 'ડબલ ટાઈફોઈડ' નામ પણ આપેલું. પાછા ઉપરથી સલાહ આપનાર કહેતા, "તું ચિંતા કરે તો પાતળી થઈ જાય." તો હું ભોળા ભાવે પૂછતી, "મને કહો, ચિંતા કેમ થાય?"

ઘરની લગભગ બધી ખરીદી મારા બાપુજી કરતા, પણ મારા કપડા ખરીદવા મારે બાની સાથે જવાનું થતું. શનિવારે બાને સવારની અરધા દિવસની શાળા ચાલુ હોય તેથી બપોરે જવાનું શક્ય બનતું. ખરીદી કરવા જવાના દિવસે મારા ઉત્સાહને કાબુમાં રાખવાનું અઘરું કામ હતું. બપોરનું જમવાનું પુરૂ થતાં બા જલ્દી આરામ કરી લે તે વાસ્તે શેત્રંજી અને ઓશીકું ગોઠવીને તૈયાર કરીને મુકી દેતી. પછી ચા પણ બનાવી આપુ. પણ સૌથી મોટો ભય અતિથિ આવીને ઉભા રહેશે એનો રહેતો. અને એવું બને ત્યારે મારા મનનાં અણગમાનો ભાવ વાંચી ન લે તેથી હું રસોડામાં જઈ ચા બનાવવા લાગી જતી. પછી જલ્દી ચા પતી જાય એ પ્રાર્થના કરતી ઘરના બારણા પાસે ઉભી રહેતી. આ નાની લાગતી વાતોનું એ સમયે કેટલું મોટું સ્વરૂપ હતું!

એ શનિવારે અમે નવી ખુલેલી કાપડની દુકાને ગયેલા. ડ્રેસ બનાવવા માટે કપડું પસંદ કરવાનું હતું. “બહેનને પેલા ઉપરના તાકામાંથી બતાવો.” માણસે એકાદ બે ખોલ્યા પણ મારી નજર એક નાજુક લાલ ફૂલોવાળા સફેદ મુલાયમ જ્યોર્જેટ તરફ આકર્ષાઈ. એ ખોલતા મારો ચહેરો ખીલી ઉઠ્યો. મેં બાને કહ્યું, “આ તો લેવું જ છે.” ત્રણ વાર કાપવા માટે માપતા છેલ્લે જરા કાણા દેખાયા. બાને લાગ્યું કે સાડા કાપડ નથી. અગ્યાર વર્ષની હું, આંખમાં આંસુ છુપાવવા એક બાજુ જઈ ઉભી રહી. બાએ મારી લાગણી ન દુભાય તેથી સંમતિ આપી કાપડ લઈ આપ્યું. ખૂબ હોંશથી ડ્રેસ તૈયાર થઈ ગયો અને ‘સાંચવીને ખાસ પ્રસંગે પહેરવાનો’ એવી સલાહ સાથે મારા કબાટના ખાનામાં ગોઠવાયો. એ લાલ ફૂલવાળા સફેદ ડ્રેસને ખોલવો, ને ફરી સંકેલવો,

મુલાયમ કાપડ પર નાજુક હાથ ફેરવવો, એ ગમતી પ્રવૃત્તિઓ હતી.

એક દિવસ મારી તબિયત ખરાબ લાગતાં મારા ડોક્ટરમામાને દવાખાને બા લઈ ગયા. એ સમયે બહુ કોમળતા બતાવવાની રીત નહોતી. દવા લઈ ચાલતા ઘરે આવી સુઈ ગઈ. બા નોકરી પર ગયા. આખી બપોર શ્વાસ લેતા ખુબ દર્દ થયું ત્યારે ન્યુમોનિયા એક ગંભીર બીમારી છે એ બધાના ધ્યાનમાં આવ્યું. પછીના પાંચેક દિવસ કેમ ગયા એની મને સભાનતા નહોતી. જ્યારે આંખ ખોલી જોતી તો મા-બાપુજીના ચિંતિત ચહેરા અને ભાઈ રૂમની અંદર બહાર આવ-જા કરતો દેખાતો. બાને વધારે ચિંતાનું કારણ એ પણ હતું કે થોડા મહિનાઓ પહેલા જ, બે દિવસના તાવમાં, મારી પાંચ વર્ષની બહેન અમે ગુમાવી હતી. એ આઘાત ઘેરો ઘૂંટાતો હતો.

પાંચમે દિવસે મારી તબિયત જરા સારી લાગતા મને તાજગી લાગે માટે સ્પન્જ બાથની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. મારી નજર કબાટમાં ગોઠવાયેલા રાતા ફૂલોવાળા ડ્રેસ પર અટકી રહી હતી. મારા બા પણ મારી નજરને અનુસરી એક સ્મિત સાથે એ ડ્રેસ જોઈ રહ્યા. પછી મને એ ડ્રેસ પહેરાવ્યો. તાજગી ભરી હું મારા ગમતા ડ્રેસમાં ખુશ હતી અને મારો ભાઈ આવીને મજાક કરતાં, દિવસો પછી, હું ખડખડાટ હસી પડી.

મને સ્વસ્થતા આવતા મારી નજર મારા હાથ પર પડતા ખ્યાલ આવ્યો કે મારો અંગુઠો પાતળો દેખાતો હતો. મને ધ્યાનમાં આવ્યું કે માડૂ વજન ઘણું ઉતરી ગયું હતું. વાહ! માડૂ સપનું સાકાર થયું.

મારા આરામ કરવાના દિવસો દરમિયાન ઘણાં મિત્રો આવતા રહેતા. એમાં એક દિવસ મારી બેનપણી હંસા પણ સંકોચ સાથે આવી. હંસાને મારા માટે બહુ લાગણી હતી પણ, હું એની કિંમત નહોતી કરતી અને નજીવા બહાના નીચે થોડા સમયથી બોલતી નહોતી. મારા બા કહેતા કે સ્નેહની કદર ન કરીએ તો સ્નેહ મળતો બંધ થઈ જાય. મારા અબોલા છતાં ય હંસા મારી ખબર કાઢવા આવી તેથી માડૂ દિલ આભારવશ થઈ ગયું. એ માંદગીના સમયે મને એવી ઘણીં અણજાણ અંતર્હિત લાગણીઓની કદર સમજાઈ.

એ દિવસે મારી તબિયત સારી હોવાથી મેં મારા ગુલાબના છોડને મળવાનું વિચાર્યું. મારા આશ્ચર્ય અને આનંદ વચ્ચે એક મજાનું લાલ ગુલાબ હસી રહ્યું હતું. બધાને બતાવવા એને જતનથી ઘરમાં લઈ આવી. પણ સામે જ બા બેઠક પર બેસીને એમની કવિતાની નોટમાં લખી રહ્યા હતા. “બા! લો આ તમારા માટે ભેટ.” બાના મુખ પર એ ગુલાબ જેવું જ હાસ્ય ફરક્યું. બીજા દિવસ પછી ગુલાબ દેખાયું નહીં તેથી એ વિષે હું ભુલી ગઈ. પછી આ ઉત્સાહભરી સુકુમારી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત થઈ ગઈ. વર્ષો સાથે લાલ ફૂલોવાળો સફેદ ડ્રેસ, નાનો પડી ગયો હતો તો પણ, હંમેશા સૌથી વધારે મનગમતો બની રહ્યો.

લગ્ન પછી પરદેશ વાસને લીધે, બા અને જન્મભૂમિની મુલાકાતો વચ્ચે કાળક્રમે અવકાશ વધતો રહ્યો. ૧૯૮૩માં, બાને છેલ્લી વિદાય આપવા વડોદરામાં ભાઈને ઘેર ભેગા થયેલા. ત્યાર બાદ ભારે હૈયે ભાવનગરના ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં ઋજુ લાગણીઓ સ્પર્શી ગઈ. બાના કબાટને ખોલી એમની ગમતી ચીજો સાથે મનથી વાતો કરી રહી હતી. એમાં કપડાં પર પડેલી એમની કવિતાની નોટબુકને મેં સહજ ઉત્સુકતાથી ઉઠાવી અને મૃદુ આંગળીઓથી ખોલી. એમાં જતનપૂર્વક ગોઠવેલું લાલ ગુલાબ! હવે મને ખ્યાલ આવ્યો કે મેં આપ્યું હતું એના બીજા દિવસ પછી એ ક્યાં સંતાયેલું હતું! એ જ પુસ્તકની નીચે મારો લાલ ફૂલોવાળો સફેદ ડ્રેસ! એના પર હાથ ફેરવી એની મુલાયમતા અનુભવી રહી હતી.

અચરજ એ થાય છે કે કાળની નદી વહે જાય છે પણ એ કિશોરી તો અહીં જ ઊભી છે! એવામાં, વર્ષો સુધી બાનું કામ કરનાર, સંતોષબહેન એમની પૌત્રી મેના સાથે રૂમમાં દાખલ થયા. ડ્રેસને જોઈને એ બોલ્યા કે, “બાને જ્યારે તમારી બહુ યાદ આવતી ત્યારે આ ડ્રેસને હાથમાં લેતા જોયેલા.”

મેં રેશમી યાદોના પુંજને હાથમાં લઈ દિલની નજીક થોડી ક્ષણો પકડી રાખ્યો અને પછી મેનાને પ્રેમથી આપી દીધો. મેના એની દાદી સાથે ચહેકતી બહાર દોડી ગઈ.

હું બાના લાલ ગુલાબવાળા પુસ્તકને લઈ બચપણની યાદમાં લપેટાઈને બેઠી.

માના આંગણની સુવાસ

વહેલી પરોઢ, કોઈ જાણિતી મ્હેક, મારી યાદની પરાગને જગાડતી;

વર્ષોની પાર, ઝૂમી ઓચિંતી આજ, અહો! માના આંગણની સુવાસથી.....

પાપણ પરસાળમાં શોધે ચાર પાંદડી, ધોળા રે ફૂલ પીળી ડાંડલી,

આઘા અતિતમાં અવરી એક છોકરી કે જોઉં મને વેણી પરોવતી!.....

ઉષાની ઓઢણીની આછેરી હલચલ ને ફૂલોની થાપ થથરાટથી,

જાગી હું આજ જાણે ઝીણાં ઝંકારથી, ભીંજી પળભરમાં પમરાટથી!.....

પહેલા સુગંધ પછી પમરાતી પાંખડી, મહેકાવે યાદને સુવાસથી,

ફૂલની પથારી પર નાજૂક હથેળીઓ, સ્પર્શે સરયૂને કુમાશથી!.....

૧૧ સુજતા-ચિત્રોમાં એક ચહેરો

મારી મિત્ર સુજતા હંમેશા નાની મોટી બેનપણીઓથી ઘેરાયેલી રહેતી. એ ૧૯૫૮ના વર્ષો, જ્યારે હું સ્વપ્નશીલ બાર વર્ષની અલ્લડ અને બેદરકાર કિશોરી હતી અને મારા કરતા ત્રણ વર્ષે મોટી અને બધાની પ્રિય સુજતા મારી ખાસ બેનપણી બની ગઈ હતી. અમે છોકરા છોકરીઓ, રોજ સાંજે ઘર સામેના મોટા રમતગમતના મેદાનમાં ભેગા થતાં અને એમાં સુજતાની બાજુમાં ઉભા રહેવા ચડસા ચડસી કરતાં. એની સામે ક્યો મોટો છોકરો તાકી રહ્યો છે એની માહિતી પણ આપતા અને સુજતા મોઘમ હસીને આંખ ફેરવી લેતી. આ રીતે મળતુ મહત્વ એને બહુ ગમતુ અને જ્યારે અન્યને મહત્વ મળતુ તો એના ચહેરા પર ઈર્ષાના ભાવ હું વાંચી શકતી.

સુજતા રમગમતમાં અને ભણવામાં હોશિયાર હતી. એ કોલેજમાં ગઈ પછી અમારો સહવાસ ઓછો થઈ ગયો પણ નજીકમાં રહેતી હોવાથી એના બદલાતા કોલેજ મિત્રો વિષે અને સુજતાના વધુ પડતા કાળજી લેતા ભાઈઓ દ્વારા થતી એમની મારપીટના સમાચારો મળતા રહેતા. અમારા મિત્રમંડળને લાગતુ કે અમુક બહુ યોગ્ય ઉમેદવારોને પણ સુજતાના ભાઈઓએ ભગાડી દીધેલા. એની કોલેજ પુરી થતાં સુજતા શહેર છોડીને એની બહેન સાથે થોડા મહિનાઓ રહેવા જતી રહેલી.

એને પાછી આવેલી જોઈ મને આનંદ થયો પણ ઘરમાં ગંભીર વાતાવરણ અને અકળાયેલી સુજતાએ ખાસ ખુશી વગર, મને જણાવ્યું કે એના લગ્ન એક એન્જનીયર સાથે નક્કી થઈ ગયા છે. પરાણે હા પાડવી પડી હતી. લગ્ન વખતે રીસાયેલા મુખવાળા વરરાજને જોઈ એક ટીખળી છોકરો બોલ્યો, “સુજતા, વરરાજમાં ખાસ દમ નથી લાગતો, એક તમાચો મારીશ તો પણ કાંઈ બોલશે નહીં.” બદનસીબે વરરાજની બહેન સાંભળી ગઈ અને બોલી, “ના હો અમારા ભાઈ કાંઈ એવા નથી.” મેં કહ્યું, “અમારી સુજતા પણ કોઈને મારે એવી નથી.” પણ વાતાવરણમાં ખારાશ આવી ગયેલી. એ વખતે અમને ખબર નહોતી કે વાત અવળી ઉતરશે.

એકાદ મહિનામાં સુજતા પિયર આવી અને રડતા જણાવ્યું કે, “હું પાછી જવાની જ નથી, મારા પર એણે હાથ ઉપાડ્યો હતો.” એના ઘરમાં બધાને ચિંતા થઈ ગઈ. અંતે એના સાસુ અનેક બહાના કરી સમજાવીને પાછા લઈ ગયા. પણ પછી જ્યારે પણ મેં એને જોઈ ત્યારે એક હમદર્દીનો સૂર અનાયાસ દિલમાંથી નીકળતો ને સવાલ ઉઠતો, “શું આ એ જ સુજતા છે!” મારા અમેરિકા આવતા પહેલા સુજતા એની નાની બેબીને લઈને મારા બાને ઘેર મળવા આવી હતી અને કહેતી હતી કે, “આ બાળકી મારા જીવનમાં કંઈક સુખ લઈ આવી.”

સુજતાને મળ્યે ઘણા વર્ષો નીકળી ગયા. એના સમાચારોમાં જાણવા મળ્યું હતું કે એને બે દીકરીઓ છે અને સાદુ જીવન જીવી રહી છે.

એ સમયે અમે કેલિફોર્નિયામાં રહેતા હતાં અને બે બાળકો અને બીજા પરિવારના સભ્યો સાથે હું જીવનમાં ઘણી વ્યસ્ત હતી. એવામાં મારા ધ્વસુરજના મિત્ર અમારે ઘેર ત્રણ દિવસ રહેવા આવ્યા. વાતો વાતોમાં હું ભાવનગરની છું એ જાણતા એમણે મને સવાલ કર્યો કે, “સુજતાને ઓળખો છો?” મેં મીઠી યાદોને વાગોળતા કહ્યું કે, “સુજતા મારી એક વખતની ખાસ બેનપણી હતી.” ત્યાર પછી, એ મુરબ્બીની વાતોથી હું હલી ઊઠી.

મહેમાને કહ્યું કે, “અમારા પડોશમાં એક રિતીક નામનો ચિત્રકાર રહે છે જે આજ પણ સુજતાની આરાધના કરતો રહ્યો છે.” મેં એનું નામ સંભળેલું પણ સુજતા સાથેની દોસ્તી વિષે મને ખબર ન હતી. મને વિચાર કરતા એ સમય અને પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવી ગયો. એ થોડા મહિનાઓ એની બહેનને ઘેર રહેવા ગઈ હતી ત્યારે રિતીક સાથે સ્નેહ સંબંધ થયેલો અને ત્યાંથી પાછી આવી કે તરત એના લગ્ન નક્કી થઈ ગયેલા તેથી એ વાત સુજતાએ તદ્દન ગુપ્ત રાખી હતી.

રિતીકને મારા અને સુજતાની મિત્રતા વિષે ખબર મળતા જ એનો ફોન આવ્યો અને ઘણા સવાલો મને પુછી લીધા. પછી અંતે મને પૂછ્યું કે, “તમારા નામે-સરનામે હું પત્ર મોકલવા માંગુ છું તો એટલું મારું કામ કરી આપશો? મારે એને માટે કોઈ તકલીફ ઊભી નથી કરવી.”

વાહ! આવી લાગણીવિવશ પરિસ્થિતિમાં મને વચ્ચે મુકાતા જરા અચકાટ થયો પણ મેં હા પાડી. થોડા સમયમાં સુજતાનો જવાબ પણ આવ્યો જે મેં રિતીકને રવાના કર્યો. આમ થોડા પત્રોની આપ-લે થયા પછી પત્રવ્યવહાર બંધ થતાં મને નવાઈ લાગી પણ વાત વિસરાઈ ગઈ અને સમય વહેતો રહ્યો. એક વખત ભારતની મુલાકાત દરમિયાન ઉતાવળમાં સુજતાને મળી ત્યારે એણે રિતીકના ખબર પૂછ્યાં હતાં અને પછી થોડી વાતચીત કરી અમે છુટા પડેલા.

અમારા ઋણાનુબંધ હજી પૂરા નહોતા થયા. રિતીક અને અમે એક જ શહેરમાં રહેવા આવ્યા અને એના ચિત્રોના પ્રદર્શનમાં એક ઓળખીતાને ઘેર ભેગા થઈ ગયા. ઘણો ભાવનાશીલ અને સરળ પણ જરા ધુની વ્યક્તિત્વવાળો રિતીક અમારો મિત્ર બની ગયો. અમે નિરાંતે ફરી મળ્યા ત્યારે મેં એને સુજતા વિષે પુછ્યું અને એણે સંકોચ વગર પોતાનો ભુતકાળ કહી બતાવ્યો.

“હું પહેલી વખત સુજતાને એના બહેનને ઘેર મળ્યો. મને નસીબની બલિહારી પર શ્રદ્ધા તેથી થોડા સમયમાં જ મારા મનનો ભાવ દ્રઢ થઈ ગયો કે સુજતા મારી જીવન સંગિની બનશે. એ મળે ત્યારે મીઠાશ

રાખતી પણ સંબંધોમાં વિશેષ એકરાર કે ઊંડાણ નહોતા. મારી આર્થિક સ્થિતિ અને શું કમાણી છે એ વિષે બધી માહિતી એણે જાણી લીધેલી. હું એને રીઝવવા પૂરા દિલથી પ્રયત્ન કરતો હતો એવામાં એક દિવસ સુજતાએ કહ્યું કે, “મારે ગામ પાછા જવાનું છે.” માફ દિલ રડી ઊઠ્યું, “આપણા ભવિષ્યનું શું? હું તારા મમ્મી-પપ્પા પાસે આવીને તારા હાથની માંગણી કરું?” એ બોલી, “ના, એનો કોઈ ફાયદો નહીં થાય અને ઉપરથી તને માર પડશે.” એની નિર્લેપતા જોઈ મને આઘાત લાગ્યો. હું માફ સર્વસ્વ ન્યોચ્છાવર કરી ચૂક્યો હતો અને એ તો સાવ કોરી હતી!”

એ વખતે મને સુજતા સાથે છેલ્લે થયેલ વાર્તાલાપ યાદ આવ્યો. મેં જ્યારે પૂછેલું કે, ‘રિતીકને મુકીને તે બીજે લગ્નની હા કેમ પાડી હતી!’ સુજતાએ કહેલું, ‘મારી સાથેની છોકરીઓ પૈસાદાર ડીગ્રીવાળાને પરણતી હતી તેથી મેં એન્જનીયર માટે હા કહેવાની ભૂલ કરેલી.’

રિતીક સાથે વાત આગળ ચલાવતા મેં એમના પત્રવ્યવહાર વિષે પુછ્યું. રિતીક કહે, “જ્યારે તમે સુજતાને મોકલાવેલ પત્રનો જવાબ આવ્યો, ત્યારે મને આનંદ થયો. જાણે મારા રંગોમાં ફરી નવી ચમક આવી! પણ જ્યારે એણે પોતાની અને દીકરીઓની મુશ્કેલીઓનો ઉપચાર કરવા હું એમને અમેરિકા બોલાવું એવો અનુરોધ કરવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે હું મારી કાલ્પનિક તંદ્રામાંથી જાગી ગયો. મને સમજમાં આવ્યું કે હું કોઈની પત્ની સાથે આ ગુપ્ત વ્યવહાર કરી રહ્યો છું અને એમાંથી મોટો બખેડો ઉભો થઈ જશે. તેથી મેં પત્રવ્યવહાર બંધ કરી દીધો.

“હજી પણ હું માનું છું કે નિયતીએ મને સુજતાનો પરિચય કરાવ્યો અને મારા મનમાં જે રેખાચિત્ર વર્ષો પહેલાં દોરાયું એ આજે પણ પ્રેરણા આપી રહ્યું છે. સુજતા મને જે કારણોથી છોડીને ગઈ એ સુખ એને મળ્યું કે નહીં એ ખબર નથી, પણ મારા ચિત્રોમાં એના ચહેરા પર આજે પણ સ્મિત છે.”

ચિત્રોમાં એક ચહેરો

એ મારા ચિત્રો અને ચિત્તમાં વસી ગઈ,
પ્રેમ કરીયો કે નહીં! આવી ને ખસી ગઈ.

વિધિના વિધાન સી એ પહેલી મુલાકાત,
નજરું મળતા રે ખીલી પૂર્ણ ચન્દ્ર રાત.
જિગર દીપ એમનો ઝળહળ્યો કે નહીં!
સદૈવ જલે દીપ, વાટ સંકોરૂં અહીં.

મારા મૂક પુષ્પો એના પંથમાં કરમાય,
ત્યાં એ ગયા દોડી, ફૂલ મોંઘા દેખાય.
મારા કુસુમોને એણે સૂંઘ્યા કે નહીં!
શુષ્ક થઈ લપાયા જીવન પાનામાં અહીં.

પૂર્વગતા દિવસો અજવાળે મમ આજ,
મેઘધનુ રંગ ભરે અલ્પ એ અંદાજ.
સુવિધા ને સુખ તેને મળીયા કે નહીં!
મધુ ચહેરો મલકે, મારા ચિત્રોમાં અહીં...

કુમળી ઉંમરમાં લેવાયેલા નિર્ણયો ભવિષ્યને તદ્દન નવા પાટે ચડાવી દે છે. એક ચહેરાની યાદમાં આ ચિત્રકારની
આખી ઝિંદગી એકલતામાં અટવાઈ ગઈ. કદાચ વિરહ, સર્જનશક્તિને વધારે વિકસાવે છે!

૧૨. અમ્મી વિના નહીં.....

"અમ્મી! પાંચ અઠવાડીયા પછી માફ આરંગેત્રમ છે. મમ્મી-ડેડીએ એક મોટી જગ્યા એક સાંજ માટે નક્કી કરી છે. ખુબ તૈયારીઓ કરવાની છે. બધી... વાત પાછી આવીને કહીશ. ઠીક!" કહેતી દાદીને રોજની માફક બચી કરીને નેહા લગભગ ઊડતી બહાર દોડી ગઈ. પાછળ પુલકિત હાસ્ય સાથે દાદી એને જતી જોતા રહ્યાં.

નેહા અને એના ભાઈને ઉછેરવામાં દાદીનો ઘણો ફાળો હતો. પણ એ તો વર્ષો પહેલાની વાત છે, જ્યારે દાદી ચટ્ટ લઈને ઊભા થતાં અને પટ્ટ લઈને કામ આટોપતા. આજકાલ તો, "નેહા બરાબર જમી કે નહીં?" "એની તબિયત તો બરાબર છે ને, ઉદાસ કેમ બેઠી છે?" "હજી બહારથી પાછી કેમ નથી આવી?" આવા સવાલોના જવાબ હંમેશા મળે જ એવું નહોતું બનતું, પણ એ સવાલો તો દાદીના સ્વભાવ સાથે વણાયેલા હતાં. કિશોરી નેહાને બીજા ઘણા અગત્યના વિષયો પર ધ્યાન આપવાનું હોય એ પણ એટલું જ સ્વાભાવિક હતું.

નેહા છ વર્ષની હતી ત્યારે દાદીને કહે, "અમ્મી! આજે મમ્મી મને નૃત્યના વર્ગમાં લઈ જશે. પણ મને તો નૃત્ય કરતા આવડે છે, સાચું કહું છું ને?" દાદી હસીને કહે, "મારી ડોલીને નૃત્ય કરતાં આવડે છે પણ એમાં પહેલો નંબર લેવા માટે સરસ શીખવું પડે ને?"

ત્યારે એ ગંભીર વિચાર સાથે બોલી, "હાં, જવું પડશે."

જ્યારે પણ સંગીત, ચિત્ર કે નૃત્યની વાત આવે ત્યારે દાદીનો ખીલી ઉઠતો ચહેરો જોતી નેહાને ખબર હતી કે એમને કેટલી ગહન અભિરુચી છે. દાદી સાથે રસમય વાર્તાલાપ કરવો હોય ત્યારે નેહા આ વિષયો છેડતી રહેતી.

દસ વર્ષની નેહા, તેનો ભાઈ અને એના મમ્મી-ડેડી નવા બંગલામાં રહેવા ગયા. દાદા-દાદીને ઘણો આગ્રહ કર્યો પણ દાદી તૈયાર ન જ થયા. કહે, "અહીં નજીકમાં જ છીએ ને! મને આ ઘરમાં જ ગમે."

નવા ઘરમાં દસેક દિવસ થયેલા. દાદી વિચાર કરતા હતા કે નેહા નીશાળેથી આવી ગઈ હશે.

ઘરમાં એકલી હશે. બરાબર નાસ્તો કર્યો હશે કે નહીં! ત્યાં જ ફોનની ઘંટડી વાગી. નેહા રડતા અવાજે બોલી,

"અમ્મી, ચાર પાંચ પુરુષ જેવી દેખાતી સાડી પહેરેલી બાયડીઓ બારણુ ઠોકે છે અને કહે છે કે 'બક્ષિશ આપો અમે તમને નવા ઘરમાં આવકાર આપવા આયા છીએ.' કહીને હસે છે. મને તો બહુ બીક લાગે છે."

દાદી કહે, "બેટા! ગભરાવાની જરૂર નથી. કહી દે કે કાલે આવજો. હું હમણા તારી પાસે આવું છું." એ દિવસ પછી ખાસ કોઈ આગ્રહ વગર દાદી નવા ઘરમાં રહેવા આવતા રહ્યા.

નેહાની દરેક પ્રવૃત્તિઓમાં દાદી રસિક સાક્ષી બની રહેતા. એની સફળતામાં ખીલેલા હાસ્ય સાથે બાહોંમાં ઘેરી લેતા તો નિષ્ફળતાના દુખમાં દાદીનો પાલવ અને નેહાની આંખો મળી જતાં.

કિશોર અવસ્થા અનેક વિટંબણાઓ લઈને આવે છે. નહીં બાળક અને નહીં પુખ્ત, નહીં રાત કે નહીં સવાર, એવા સમયમાં બાળક પોતાનું વ્યક્તિત્વ શોધતા પોતે જ ખોવાઈ જાય. આસપાસના મુરબ્બીઓની વાતો નિર્થક લાગવા માડે છે. આ કુદરતી વિકાસના પગથીયા ચડતા એ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે ખટ્ટૂમીઠ્ઠો બળવો કરતા રહે છે. આમ જ વ્યક્તિત્વ પૂર્ણ કળાએ ખીલે છે અને વડિલોએ એને માટે અવકાશ અને અનુકૂળતા આપવી જ રહી.

દાદી થોડા વર્ષો અમેરિકા રહેવા ગયા. પાછા નેહા સાથે રહેવાનું શરૂ થયું ત્યારે નેહા આત્મવિશ્વાસુ સુંદર અને હોશિયાર વિદ્યાર્થીની બની ગઈ હતી. દાદી સાથે મીઠો સંબંધ, પણ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ક્વચિત વાતો કરવા બેસવાનો સમય મળે. દાદી એને આવતા જતા જોતા રહે અને મનમાં વિચારે કે સમય સમયની બલિહારી! "હવે એને મારા પર બહુ પ્રેમ નથી."

એવામાં દાદી, પડી જતા પગના હાડકામાં તડ પડતા, પથારિવશ થઈ ગયા. એકાદ મહિનો પસાર થઈ ગયેલો અને થોડું સારૂ થયું હતું. ત્યારે રોજની જેમ બહાર જતાં પહેલા દાદી પાસે આવીને બેઠી અને આરંગેત્રમની વાત કરીને ગઈ.

દાદી પથારીમાંથી કે ક્યારેક પૈડા ખુરશીમાં બેઠા બેઠા તડામાર થતી તૈયારીઓ જોતા રહેતા. ખુબ સરસ કપડા ઘરેણાની પસંદગી કરેલી. એ દિવસ માટે લગભગ અઢીસો માણસોને આમંત્રિત કરેલા. દાદી વિચારે, "મારાથી નહીં જવાય. એટલા માણસો હશે એમાં વચ્ચે માડૂ શું કામ?"

કાર્યક્રમને બે દિવસની વાર હતી. જમ્યા પછી બધા બેઠા હતા ત્યારે નેહા બોલી, "અમ્મી! તું કઈ સાડી પહેરીશ?" દાદી સંકોચ સાથે બોલ્યા, "ક્યાં? હું તો ઘેર જ ઠીક છું." ઘરના લોકો આગ્રહ કરતા રહ્યા પણ

પૈડા ગાડી સભાગૃહમાં લઈ જવાની કેટલી તકલિફ પડે એની એમને ચિંતા હતી.

"ના, ના, મારી ત્યાં શું જરૂર છે? નેહાના મિત્રો અને બીજા વડીલો છે જ ને?"

નેહા બધાને શાંત કરતાં બોલી, "ભલે, નહીં આવો, પણ હું અમ્મી વિના નૃત્ય કરીશ જ નહીં ને!"

એક આશ્ચર્ય અને આનંદનું મોજું દાદીના દિલ પર ફરી વળ્યું. ભીની આંખોથી એમણે હા કહી દીધી.

સભાગૃહમાં પહેલી હરોળમાં દાદીની ખુરશી ગોઠવાઈ. આરંગેત્રમનો મનોહર કાર્યક્રમ પુરો થતાં તાળીઓનો ગડગડાટ અને વાતાવરણમાં ગુંજતાં સ્પંદનો ઝીલતી નેહા મંચ પરથી નીચે દોડી આવી દાદીને વળગી પડી.

સમય અને સ્વભાવના ઉતાર ચડાવમાં ભલે ક્યારેક શુષ્કતા આવે પણ એ સ્નેહવર્ષાથી ભીજાયેલ હૃદય અંતે તો સાથે ખીલીને હસી ઊઠે.

અંજુના પગલાં

અંકુર પગલાં અંજુના દિલ ગાલિયા પર દોડે
પતંગિયા સી ઊડતી આવે, હોઠે મધુ ચખાડે

રેશમની અંગુલીઓ મારી આંગળીએ વીંટાળે
બહાલે વારે, જાવા ના દે, પકડી ને બેસાડે

શ્વેત કમળ સુ સુંદર મુખડું મલકે મોહ પમાડે
પલક પલક પાલવને પકડે રંગ તરંગ જગાડે

સ્થીર કીકી ને ભારી પાંપણ, ઢળે ઢળે ને ખોલે
"ના ના, મુજને ઉંઘ ના આવે", અર્ધ ઉંઘમાં બોલે

બે હાથોના ગુલશનમાં ખુશ બહાર દોડી આવે
હસુ હસુ બે ગાલ ખીલીને મીઠો મનરવ લાવે

હૈયાની હરિયાળી રૂમઝુમ પગલીને સંચારે
મૃદુ મુલાયમ આહટથી, અંતર મંજુલ ઝંકારે

પૌત્રીના રૂમઝુમ પગલા દિલ પર મીઠો થપકાર આપે.

એની બાલસહજ હઠ અને લાગણીઓનો ઝણકાર.

૧૩. વસંતના ફૂલ.

જુદા જુદા દેશ અને ધર્મવાળી, અનાયાસ મળી ગયેલી, પાંચ બેનપણીઓની કથા.

અમેરિકાના રહેવાસના ત્રીજા દસકામાં, વ્યવસાયના કારણો અમને હ્યુસ્ટન, ટેક્સાસમાં લઈ આવ્યા હતા. નવી જગ્યામાં સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવાની ઈચ્છા સાથે, પુખ્ત ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી શીખવતી સેવાસંસ્થા સાથે જોડાવાના આશયથી, એમના ટ્રેઈનીંગ ક્લાસમાં ગયેલી. શનીવારે આખા દિવસનો કાર્યક્રમ હતો. હું કોઈને ઓળખતી ન હતી. લંચ સમયે મેલીંગ નામની બહેન મળતાવડી લાગી અને મને એકલી જોઈ બાજુના ટેબલ પર સાથે બેસવા બોલાવી. બધા સાથે પરિચય થયો. રોબીન ખુબ ગોરી, માંજરી આંખોવાળી અને મીઠા સ્મિતવાળી અમેરિકન હતી, જેણે અડતાલીશ વર્ષની ઉંમરે ટીચર બનવાનું સ્વપ્ન પૂરું કર્યું હતું અને નોકરીની રાહમાં હતી. મેલીંગ નિવૃત્ત થયેલ શિક્ષિકા હતી. જીની કેનેડાની હતી પણ વર્ષોથી અમેરિકામાં એન્જનીઅર પતિ અને બે દીકરીઓ સાથે વસતી હતી. માર્ગરેટ અનોખી તરી આવે તેવા વ્યક્તિત્વવાળી હતી.

મેં માડું શાકાહારી ભોજન શરૂ કરતાં જ એની સુગંધ અને મસાલા વિષે અને ભારતિય ખાણુ ભાવે, વગેરે વાતો થવા માંડી. મેં બટેટા વડા ચાખવા માટે આપ્યા. એ ટેબલ પર અમે જુના ઓળખીતા હોઈએ એવી સહજતાથી વાતોએ વળગ્યા. મેં એમજ હળવાશથી સૂચવ્યું કે આવતા અઠવાડિયે મારે ઘેર લંચ સમયે ભેગા થઈએ! અને મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે એ લોકો તૈયાર થઈ ગયા અને અમે એક બીજાના ફોન નંબર વગેરે લઈ લીધા.

આમ સાવ અજાણ્યાની સાથે લંચ કેમ થશે એ બાબત ઉત્કંઠા હતી. દરેક જણ એક વસ્તુ બનાવીને લાવવાના હતા. મને શંકા હતી કે ઓછું બોલતી જીની આવશે કે નહીં! પણ પહેલી એ જ આવી, ને પછી રોબીન, માર્ગરેટ અને મેલીંગ પણ સમયસર આવી ગયા. વાતોનો દોર બરાબર જામ્યો. માર્ગરેટના પતિ પણ એન્જનીઅર હતા. માર્ગરેટ ફીજી પાસે ટાસ્મેનીઆ નામના ટાપુ પર ઊછરેલ. મેલીંગ પનામાની હતી અને એના અમેરિકન પતિ ચર્ચના પાદરી હતાં. અમે પાંચે કોલેજ સુધીનો અભ્યાસ કરેલા, સફળ કારકિર્દીવાળા પતિ સાથે અનેક સ્થળોએ રહેલા અને દરેક લગભગ ચાલીશ વર્ષના લગ્નજીવનમાં સુખી બહેનોનો, અણધારી જગ્યાએ, જાણે અનાયાસ મેળ પડી ગયો. છુટા પડતા પહેલા અમે પોતાની ડાયરી કાઢી, આવતા મહિને કોને

ત્યાં મળશુ એ નક્કી કરી લીધું.

પછી તો દર મહિને, મળવાનું, સાથે સાહિત્ય, કલા અને ફીલોસોફીકલ ચર્ચાઓ તેમજ વ્યક્તિગત વાતો કરવાનો મહાવરો થઈ ગયો. અમે પહેલેથી શું બનાવી લાવવું એ નક્કી ન કરતા તો પણ બધું વ્યવસ્થિત થઈ પડતું. મોટો ફેરફાર એ થયો કે ભાગ્યે જ કોઈ અશાકાહારી વસ્તુ ટેબલ પર સામેલ થઈ હોય, જો કે મારા તરફથી કોઈ અણગમો કે આગ્રહ નહોતો. અમારા પાંચે જણાના પતિઓ સાથે સાંજના ખાણા માટે પણ ક્યારેક ભેગા થતાં. આમ વિવિધ સંસ્કારિતાને ચાખવાનો, એમના કુટુંબના સભ્યો સાથે ક્રિસમસ, ઈસ્ટર કે દિવાળી ઉજવવાનો અવસર મળતો.

જે સાવ અશક્ય લાગતી હતી એવી, જીની અને મારી વચ્ચેની મિત્રતા સમય સાથે દ્રઢ બનતી ગઈ. એમના પતિ છપ્પન વર્ષે નિવૃત્ત થઈ ગયા પણ એનો આનંદ મળે એ પહેલા તો એમને પ્રોસ્ટેટ કેન્સરનું નિદાન થયું. આ એટલી આઘાતજનક વાત જીની મારી સાથે કરી જીવનમાં આવેલ ઉથલપાથલમાં સમતોલન રાખવા પ્રયત્ન કરતી. અમારી પાંચેની હાજરીમાં એ સમાચાર કહેવાની હિંમત આવતા બે વર્ષ નીકળી ગયા હતા. જીની પાસેથી હું ગુંથતા અને સાડી શીવણકામ શીખી. પાંચે જણાનું ભેગા થવાનું અનિયમિત થતું ગયું પણ હું અને જીની મહિને એકાદ વખત કોઈ પણ આગળથી યોજના બનાવ્યા વગર થોડા કલાકો બહાર નીકળી પડતા. પતિની માંદગીને કારણે, જીની માટે થોડા કલાકો ઘરની બહાર નીકળી જવાનું જરૂરી બની ગયું હતું. થોડા દિવસ પહેલા જ જીનીએ લખ્યું કે, “બીમારી સામેની લડત બાર વર્ષ પછી સમાપ્ત થઈ છે. એમનું શાંતિપૂર્વક મૃત્યુ થયું છે.” મારા કહેવાથી થોડા દિવસ મારી સાથે રહેવા હ્યુસ્ટનથી ઓસ્ટીન આવશે.

રોબીનના પિતા ભારતમાં થોડો સમય રહેલા. એમના શીખેલા શબ્દો, “જલ્દી જલ્દી કે, ક્યા દામ હૈ?” એવા પ્રયોગો રસ પૂર્વક કરી એ પોતાના અનુભવો અમારી સાથે વાગોળતા. રોબીન અને એમના પતિને ધાર્મિક અને સેવા કાર્યો સાથે કરવામાં ઘણી મીઠી સંવાદિતા હતી. રોબીન એના ચર્ચમાં બહેનોના ગ્રુપની પ્રમુખ હતી. દર વર્ષે અમે પાંચે બેનપણીઓ એના સમારંભમાં આગળના ટેબલ પર, મુખ્ય મહેમાન સાથે માનથી ગોઠવાતા. એક દિવસ ખાસ યાદ છે...એ સમયે હું વિવિધ કારણોને લઈ ચિંતિત રહેતી. એમા એક વક્તાએ કહ્યું કે, “હું હંમેશા ઈશુની સામે જઈને અમારા ભવિષ્યની “શું યોજના છે?” એવો સવાલ કરતી. પણ મનમાં જાગૃતિ થતાં મેં ભગવાનની પાછળ ચાલી એની યોજના સ્વીકારવાની શરૂ કરી.” આ સામાન્ય વાતની મારા દિલ પર સચોટ

અસર થયેલી અને ત્યાર પછી ચિંતા વગર, પ્રમાણિક યત્ન કરવાનો અને જે મળે તેનો સહજ સ્વીકાર કરવાનો, એ મારો જીવનમંત્ર બન્યો.

મેલીંગની જેવી મીઠી જિહવા હતી એવું જ વિશાળ દિલ હતું. અમારા દસેક વર્ષના સહવાસમાં મેં એને ક્યારેય કોઈ વ્યક્તિ વિષે અણગમો બતાવતા નથી સાંભળી. એમના પતિ જે ચર્ચમાં પાદરી હતા તે જ ચર્ચમાં મેલીંગ મોટી સંખ્યામાં મોટી ઉંમરના બહેનો અને ભાઈઓને અંગ્રેજી ભણાવવાનું સેવા કાર્ય કરતી. પોતાના માત-પિતા અને કુટુંબને અનન્ય સન્માન અને સ્નેહથી સિંચતી જોવી એ લઘાવો હતો. એના યુવાન પુત્રને રમતા થયેલ ઈજા વખતે અમે બધા એની સાથે પ્રાર્થનામાં જોડાયા અને મહિનાઓ સુધી એના મનોબળનો આધાર બની રહ્યા. હજી સુધી મારા જન્મદિવસે હું સામેથી એની શુભેચ્છા મેળવવા ફોન કરું છું.

માર્ગરેટ તાસ્મેનિઆથી દુનિયાના આ બીજે છેડે આવીને વસી હતી પણ એનું દિલ તો એની પ્યારી જન્મભૂમિમાં જ રહેતુ. એના પતિ ઘણીં સારી નોકરી કરતા હતા તેથી એમના મોટા બંગલામાં ઘણી વખત બપોરના જમણ માટે અને કેટલીક સાંજ અમારા પતિ સાથે ઘણી વૈભવશાળી બની રહેતી. માર્ગરેટ એના ચર્ચમાં પ્રાર્થના મંડળમાં નિયમિત ગાતી અને ઘેર કલાત્મક ભરતકામ કરતી.

મને સાહિત્યમાં રસ તેથી હું એનો રસાસ્વાદ કરાવતી રહેતી. અમે ભગવત ગીતા, ઓશો અને બીજા હિંદુ ગ્રંથો સાથે બાઈબલ અને કુરાન વિષે પણ રસપૂર્વક ચર્ચા કરતાં. એક માનવધર્મમાં શ્રદ્ધા હોવાનું વિશ્વાસ સાથે કહેનાર માટે કસોટીનો સમય આવેલ જ્યારે અમારી દીકરીએ બાંગલાદેશી મુસ્લીમ સાથે લગ્ન કરવાની સંમતિ માંગી. પરિચય અને સહજ સ્વિકારથી મીઠા સંબંધો શક્ય બન્યા.

વ્યક્તિનુ મૂલ્ય અમારે મન વધારે મહત્વનુ બની રહ્યુ એ વાત સાબિત થઈ શકી.

મારા સ્વભાવ અનુસાર બધાને સ્નેહતંતુથી બાંધી રાખવાની જવાબદારી મેં સહજ રીતે અપનાવી લીધેલી. એ વર્ષે મારી બીજી વસંત ઋતુ ટેક્સાસમાં હતી. કુદરતના ખોળે રંગીન ફૂલો છવાયેલા હતા. એની પુરબહાર મૌલિકતા મ્હાણવા અમે એક દિવસ વહેલી સવારે નીકળી ગયા. જીનીમાં ક્યાં અને કઈ રીતે જવાની આગવી સમજને કારણે મોટે ભાગે એ જ કાર ચલાવતી. બ્લુ બોનેટ્સ મધ્યમા અને ચારે તરફ સફેદ, લાલ અને પીળા રંગના સાથીયા જોઈને દિલ તરબતર થઈ ગયું. બપોરના સમયે જમણ માટે એક ઘરમાં દાખલ થયાં. રસોઈબેઠકમાં લાંબા બાંકડાઓ ગોઠવેલા હતાં, જ્યાં ટેક્સાસના કહેવાય છે એવા બે

‘કાવબોય’ બેઠેલા. એમની પાસે અમે પાંચે સામસામા ગોઠવાયા. એ અજાણ્યા ભાઈઓ સાથે મેલીંગ અને રોબીન મીઠાશથી વાતો કરવા લાગ્યા. અમે પાંચે સેવાભાવથી કામ કરતી સંસ્થામાં જોડાયેલા હતા અને એ રીતે મિત્રો બન્યા છીએ, એ વાત પણ નીકળી. જૂની ઓળખાણ હોય એમ વાતો ચાલી. જમવાનુ આવ્યુ અને પછી ચેરીપાઈ પણ મંગાવવાની વાત અમે કરી રહ્યા હતા.

બન્ને ભાઈઓનુ જમણ પુરુ થતા પ્રેમપૂર્વક ટેક્સન સ્ટાઈલથી આવજો કરીને બહાર બીલ આપવા ઉભેલા જોયા અને પછી દૂરથી સલામ કરી જતા રહ્યા.

થોડી વારમાં વેઈટ્રેસ બહેન આવીને પુછે કે, “ગળ્યામાં કઈ પાઈ તમારે લેવાની છે?”

અમને નવાઈ લાગી, “તમને કેવી રીતે ખબર કે અમારે પાઈ જોઈએ?”

“પેલા બે સજ્જનો તમારૂં, પાઈ સહિત, પુરૂ બીલ ભરીને ગયા છે.” વાહ! અમને ટેક્સન મહેમાનગતીનો અવનવો અનુભવ થયો. અમારા ધન્યવાદની પણ અપેક્ષા રાખ્યા વગર એ બન્ને ચાલ્યા ગયા.

સદ્ભાવનાની સુવાસ જાણ્યે અજાણ્યે દિલથી દિલને સ્પર્શી પ્રસરતી રહેતી, આમ અનેક પ્રસંગે અનુભવી છે. અમેરિકા આવી ત્યારે કોઈક લોકો એવું કહેતા કે તમને આ પરદેશીઓ સાથે મિત્રાચારી થાય પણ મિત્રતા નહીં. મારા અનુભવમાં એવું વિધાન પાયા વગરનું સાબિત થયું છે. અમુક મિત્રો સાથે છેલ્લા પાંત્રિસેક વર્ષોથી ગહેરી દોસ્તી રહી છે. એક વાત યાદ આવે છે કે એક આગંતુક ગામના મુખિયાને પુછે છે, “આ ગામમાં કેવા લોકો છે?” મુખી કહે, “ભાઈ, તું આવ્યો એ ગામમાં જેવા લોકો હતા, જરા એવા જ.”

વસંતના ફૂલોના વિવિધ રંગો આ ધરતીને,
અને મિત્રતાની સંવાદિતામાં હસતાં ચહેરાઓ જીવનને,
વૈભવશાળી બનાવે છે.

-----

૧૪. શ્યામ બજાઈ આજ મુરલીયા...

“ગાઓ બેટી, પિયુ પિયુ રટત પપીહરા...” શ્રી બોડસ માસ્તર સવારના પહોરમાં સુશીલાને લલિત રાગ ગાવાનું કહેતા. ખાસ તો એની પિત્રાઈ બહેનને માટે રોકેલા સંગીત ગુરુ પાસે સુશીલા સંકોચ સાથ બેસતી. સંગીતમાં ગહેરો રસ એના ઋજુ હૃદયને સહજ રીતે ભીંજવી દેતો. બહુ લાંબો સમય શીખવા તો નહોતું મળ્યું પણ દરેક સમયે મીઠા સૂરો એના દોડતા ચરણને અટકાવી દેતા અને આંખો બંધ કરી એનો આસ્વાદ અચૂક લઈ લેતી.

બે વર્ષની ઉંમરે જ માતા ગુમાવી તેથી પિતા અને અન્ય કુટુંબના સભ્યોની સંભાળ નીચે ઊછરેલી સુશીલાના મીઠા સ્વભાવ સાથે ભીરૂતા પણ અભિન્ન ભાગ બની ગયેલી. એની સત્તર વર્ષની આયુ થતાં પિતાએ જ્ઞાતિના પત્રમાં, ભણેલા નવયુવક માટે જાહેરાત આપી. વડોદરામાં વકિલ બનેલા કૃષ્ણકાંત પરીખે પોતાનો પરિચય મોકલ્યો અને પસંદગી થઈ ગઈ. આમ લગ્ન કરી, શ્રીમંત અને સંસ્કારી કુટુંબમાં, કાનપૂર શહેરમાં ઊછરેલી સુશીલા, નાના પાટણ ગામમાં સામાન્ય આર્થિક સ્થિતિવાળા કુટુંબમાં આવી. ઘરમાં બે મોટા ભાઈઓ અને એક નાના ભાઈ, એમ ચાર પુરુષોના ઘરમાં સુશીલાના કુમ કુમ પગલાં પડ્યા. આ બધા વચ્ચે મોટાભાઈ, અને બાળકોના ‘મોટાકાકા,’ની ઓથને લીધે સુશીલાને સાસરીમાં જાણે માવતર મળ્યા! વર્ષને અંતે તો સુશીલા અમ્મી બની ગઈ.

ઘર ગ્રહસ્થી, પાંચ દીકરા અને એક દીકરી વચ્ચે પોતાના સંગીત કલાના રસને વિકસાવવા માટે વધુ તાલિમ લેવાનો વિચાર આવ્યો હશે કે કેમ એ સવાલ છે. પણ ઘરમાં શાસ્ત્રીય સંગીતનો પરિચય અમ્મી દ્વારા છવાયેલો રહ્યો. વહેલી સવારથી મીઠા સૂરની અને ઘરકામના અવાજોની જુગલબંધી ચાલતી હોય. કોઈ ગીત વાગતું હોય એની સાથે, “ શિવરંજની રાગમાં લાગે છે, કે પેલું ગીત સોહિણી રાગમાં હશે”, એવી અટકળો દિલીપ સાંભળતો. ઘરમાં એક સિતાર પણ હતી જેના તાર ક્યારેક અમ્મીની આંગળીઓને અણસારે ગુંજતા. બાળકોની સંગીત શીખવા જવાની ઈચ્છાને, એ સમયની આર્થિક અસગવડતાને કારણે, ખાસ લાભ નહીં મળેલ.

બધાં ભણવામાં સફળતા મેળવી આગળ વધી રહ્યા હતાં. દિલીપને વડોદરા ભણવા જવાની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન મોટાભાઈ તરફથી મળ્યા. વડોદરા શાસ્ત્રીય સંગીતથી ગુંજતું શહેર અને એમાં રસ ધરાવતાં લોકોનો પરિચય ગહેરો બનતાં દિલીપનો સંગીતનો રસ ઘેરો ઘુંટાયો. સંગીતને કેટલા પ્રમાણમાં અનુભવી શકે છે

એ દરેક વ્યક્તિની જન્મજાત દેણ છે. દિલીપને સ્વરો સૂક્ષ્મ ભાવે સ્પર્શી જાય છે. અમેરિકા ભણવા માટે આવેલ ત્યારે શિષ્યવૃત્તિમાંથી ડોલર બચતા પહેલી ખરીદી ટેઈપ રેકોર્ડરની કરી પંડિત ભીમસેન જોષી અને એવા નામી કલાકારોના સંગીતનો આસ્વાદ પરદેશ વસવાટની એકલતામાં અનન્ય સાથી હતાં. દરરોજ જેમ જમ્યા વગર ન ચાલે, તેમ સંગીત સાંભળ્યા વગર પણ ન ચાલે. જીવનસાથીની પસંદગીમાં, સંગીતમાં રસ હોવો, એ એક આવશ્યક મુદ્દો હતો.

સમય સાથે ઘરના સભ્યો અને મિત્રો સાથે પણ સંગીતની લ્હાણી થતી રહી. પંડિત રવિશંકર અને ઉસ્તાદ વિલાયત ખાન જેવા કલાકારોને નજીક બેસી સાંભળવાની અમેરિકામાં તક મળી. અમ્મીને શક્ય તેટલી સંગીત સાંભળવાની સગવડતા ભારતમાં કરી આપી. રેકોર્ડ કરેલ વિવિધ રાગો વગેરે તન્મય થઈ સાંભળતા અને સાથે ગણગણતા મેં સાંભળ્યા હતાં.

સદભાગ્યે, અમે કુટુંબ સાથે કેલીફોર્નિઆમાં ડિઝનીલેન્ડ નજીક વિશાળ ઘરમાં ગોઠવાયા. એ સમયે દિલીપને જાણવા મળ્યું કે ઉસ્તાદ ઝાકીર હુસેન થોડા કલાકારોને ડિઝનીલેન્ડ લાવવાનો પ્લાન કરે છે. દિલીપે એમનો સંપર્ક કર્યો અને ખબર પડી કે લગભગ આઠના ગ્રુપમાં, સંતુર વાદક પંડિત શિવકુમાર શર્મા, વાયોલિન વાદક, પંડિત વી.જી.જોગ, શ્રી. અને શ્રીમતી કાનન, કીચલુ અને અન્ય સંગત સભ્યો છે. કાર્યક્રમ ગોઠવાઈ ગયો. ઉપરના મોટા રૂમમાં આતૂર આનંદથી છલકતા લગભગ એંસી સંગીતપ્રેમીઓ ગોઠવાયા. પહેલા શ્રીમતી માલવિકા કાનનનું કંઠ્ય સંગીત અને બીજા ભાગમાં જોગસાહેબની વાયોલિન અને ઝાકીર હુસેનના તબલાને યોગ્ય દાદ મળી. શિવજી અને અન્ય કલાકારો, જોગ સાહેબની વાયોલિન સાંભળવા અમારી સાથે બેસી ગયા હતાં.

એ દિવસ ખાસ યાદગાર બની ગયો, કારણ દિલીપનો ચાલીસમો જન્મદિવસ હતો. સર્વ શ્રોતાજનો નાસ્તા અને કેઈકને માન આપી રહ્યા હતાં ભલે દિલીપ મહેમાનો સાથે વ્યસ્ત હોવાથી કેઈક કાપવા હાજર નહોતો.... આઠ-નવ મહેમાનો બે રાત રોકાયા અને વર્ષોના મિત્રો બની ગયા.

ઓગણીસો એંસીના અરસામાં સંગીત માટે અનન્ય પ્રેમ અને કલાકારો માટેની અહોભાવ પૂંજીથી, સંગીતકારોનો અનુગ્રહ સરળતાથી મળી રહ્યો. અમારી અને કલાકારો વચ્ચે ઉમળકો વધારે અને જે શક્ય હોય તે કરી છૂટવાની હોંશ હતી. આ અમારો પહેલો અનુભવ હતો પણ પછીના પાંચ વર્ષમાં લગભગ અઢાર કાર્યક્રમ કર્યા તેમા પાકિસ્તાનના સલામત અલી, શ્રુતિ સડોલીકર, સરોદ વાદક અમજદ અલી, પ્રભા અત્રે, પંડિત જસરાજ, ગીરીજ દેવી અને કિશોરી આમોનકર, જીતેન્દ્ર અભિશેકી, ઈમરતખાન અને બીજા કેટલાક નામોનો પણ સમાવેશ થાય છે. બે વર્ષ પછી પંડિત શિવકુમાર અને ઝાકીર હુસેન ફરી આવેલા અને એ વહેલી

સાંજનો સંતુરનો પ્રોગ્રામ અને ભીમપલાસ રાગની શ્રોતાઓએ અનુભવેલી ઝણઝણાટી, આવતા વર્ષો માટે મીઠાં સંભારણા આપતી ગઈ. એ વિષય અમે શિવજી અને ઝાકીરજીને પરચીસેક વર્ષ પછી મળ્યા ત્યારે સંસ્મરણ કરેલું.

એ અરસામાં અમ્મી-પપ્પા અમારી સાથે આવીને રહ્યા. એમનો રૂમ નીચે હતો અને ઉપર બોનસ રૂમમાં મોટેથી સંગીત વાગતુ હોય ત્યારે ધ્યાનથી સાંભળવા ઘણીવાર દાદર પર બેસતા. દાદર ચડવાની તકલિફ હતી. એ પછી અમારી ધગશ અને મહેમાનગતિની જાણ થતાં સંગીતકારો અમારો સંપર્ક કરતાં. અમ્મીની હાજરીમાં ઘણા કલાકારો આવ્યા. જીવનની એમની એક મુરાદ પુરી થયેલી જ્યારે અમે એમને શરણાઈ વાદક ઉસ્તાદ બિસમ્મીલ્લા ખાનને સાંભળવા લોસ એન્જેલિસ શહેરમાં લઈ ગયા હતાં.

એક દિવસ અમને જાણવા મળ્યું કે પંડિત ભીમસેન જોષીનો કાર્યક્રમ લોસ એન્જેલિસમાં થવાનો છે પણ એ જાણીતા વ્યવસ્થાપકે ત્યારબાદ નકારત્મક સમાચાર આપ્યા તેથી દિલીપને થયું કે ભીમસેનજી અમેરિકામાં આવે છે અને આપણને લાભ ન મળે! ‘કંઈક કરવું પડશે.’ એણે હિંમત કરી મુખ્ય વ્યવસ્થાપક શ્રી હબીબનો નંબર મેળવી શીકાગો ફોન જોડ્યો. એમને સ્પષ્ટ વાત કરી કે, “મને ખાસ અનુભવ નથી કે હું શ્રીમંત વ્યક્તિ પણ નથી. મને સંગીત માટે પ્રેમ અને ઉત્સાહ છે. જો અમને ભીમસેનજીનો કાર્યક્રમ કરવા દો તો અમે યથાર્થ પ્રયત્ન કરશું.” શ્રી હબીબે સંમતિ આપી અને બે કાર્યક્રમ, એક બહારના હોલમાં અને એક ઘેર કરવો એવું નક્કી થયું. આ સમય દરમિયાન અમારા મનમાં એ ભાવ રમ્યા કરતો હતો કે આ વાત અમ્મી જાણશે ત્યારે કેટલા ખુશ થઈ જશે! નીચે આવીને અમ્મીને વાત કરી ત્યારે એમનો ચહેરો ખીલી ઉઠ્યો.

પંડિત ભીમસેનજી સમેત છ જણા અમારી સાથે ચાર દિવસ રહ્યા. આગલા મહિને શ્રી દામોદર શાસ્ત્રી આવીને રહેલા જે પોતાના ગળાની કાળજી લેવા તીખું નહોતા ખાતા. એ અનુભવની અસરને લીધે મેં ભીમસેનજીના ગ્રુપને ખાસ તીખી રસોઈ ન આપી. બીજી વખત જમવા બેસતા એમણે મને પુછ્યું, “આપકે પાસ અચાર હૈ?” મેં કહ્યું, “આપકે ગલેકે લીએ...” તો કહે, “અરે કુચ્છ નહીં હોગા, યે તો સોલીડ હૈ.” કહી મજાનુ હસ્યા. પછી તો કાચા લીલા મરચા વગેરે દરેક જમણમાં મુકાતા. પ્રોગ્રામ પહેલા ચા પીતા અને ખુબ ગંભીર ભાવ સાથે શાંત રહેતા.

કાર્યક્રમ એક મોટા ઓડીટોરીઅમમાં રાખવામાં આવેલ. બીજા કાર્યક્રમોમાં સાંઈઈથી દોઢસો શ્રોતાઓ આવતા જ્યારે ભીમસેનજીને સાંભળવા ચારસો શ્રોતાઓ આવેલા અને ઉત્સાહ ભર્યો માહોલ હતો.

અમે સાસુ-વડુ માટે પહેલી હરોળમાં મધ્યમાં બે જગા દિલીપે રખાવી હતી. ભીમસેનજીએ સંગત સાથે યમન કલ્યાણ રાગ શરૂ કર્યો અને અમ્મીએ મને કાનમાં કહ્યું, “શ્યામ બજાઈ હું ગાતી એ...” રાગમગન

ગાયન સાંઈઠેક મીનીટ ચાલ્યુ અને દ્રુતમાં ભીમસેનજીએ “શ્યામ બજાઈ આજ મુરલીયા, જોગી જંગલ જતી સતી...” ઉપાડ્યુ. તાળીઓના ગડગડાટથી શ્રોતાઓએ વધાવ્યું. હું બાજુમાં નજર કરૂ ત્યાં મને કિશોરી સુશીલા દેખાઈ. કાર્યક્રમ બાદ દિલીપની નજીક જઈ હસતી આંખો કહી રહી, “દીકરા! ધન્યવાદ.”

બીજે દિવસે સવારનો ઘરનો કાર્યક્રમ પણ યાદગાર બની રહ્યો. એ સમયે ગાયેલ રાગ વિષે, લગભગ બાર વર્ષો બાદ, ભીમસેનજીનો કાર્યક્રમ સાંભળવા ગયા ત્યારે એ રાગની પુનઃસ્મૃતિમાં આશ્ચર્ય અને આનંદ સાથે વાર્તાલાપ થયેલ. લગભગ ૧૯૮૫ની સાલમાં, સમય અને એમની ઉંમરને ધ્યાનમાં લેતા વિસ્મૃતિ શક્ય હતી. મળવા ગયા ત્યારે દિલીપે પ્રણામ કરી કહ્યું, “ભીમસેનજી! આપકો યાદ હૈ..?” તો પ્રસન્નતાથી બોલ્યા, “હાં, ક્યું નહીં. આપકે ઘર તો ‘વૃદાવની સારંગ’ ગાયા થા.આપકી માતાજી કેસી હૈ?” અમ્મીના છેલ્લા વર્ષોમાં બીજા બધાં રસો ઓસરી ગયા હતાં ત્યારે, “કંઈક મંજુલ સાંભળિએ.” એ મધુર ભાવ જીવંત હતો.

જે અંતરઆત્માને સંગીત અને કલાનો સાથ હોય એને જીવનમાં એકલતા નથી લાગતી. વિશ્વ લયબદ્ધ ધબકે છે તેની સાથે સંગીતના માધ્યમથી જ્યાં હૃદય તાલ મીલાવી ધડકે ત્યાં ઓમકારની એકતાનતા સંભવિત છે.

અસ્તુ..... સરયૂ દિલીપ પરીખ

જુન ૨૦૧૨

comment: EXTREMELY BEAUTIFUL...WITH ADMIRATION FOR BOTH OF YOU ...AND SPECIALLY TO SARYUJI [BECAUSE RARE WILL BE THE DAUGHTER- IN -LAW IN THESE DAYS TO REMEMBER THE MOTHER-IN-LAW IN THIS WAY] THIS IS HOMAGE TO OUR BELOVED AMMI...IT MADE ME LITTLE SAD REMEMBERING HER.

...KIRITBHAI (અમારા જ્યેષ્ઠ બાંધવ અને દ્રુષ્ટા)

POEMS>>>>

Not Know-Real me

I should be well known, but no one should know me.
The praise and pleasantry, but know not the real me.

The dance and song of truth and change,
But hush and hum where money exchange.

Fancy up the front and decorate the door,
The dirt and din sweep under the floor.

I am loyal in love and adore my wife,
The anger, abuse, better bury in send.

High big spender and generous jolly vender,
I am the lender, me and mine are renders.

In heart of my heart, I know right from wrong,
My conscious do cry, no one should know.

Showing off has consumed our lives. We have forgotten the difference between need and hoarding material things. We do not follow our internal voice but join in the pompous race.

Under an Umbrella

The gentle rain and the drip-drip drops,
The giddy gold leaves on a yellow backdrop.

My heart is wet, but I stay dry,

Amused under an umbrella.

They float and flip from the sky to the land,

Linger luckily on shimmering sand.

My carefree chase in the misty maze,

Enchanted under an umbrella.

I sail and slip through a prairie land,

Where butterflies flutter in fairyland.

The sweet relation of rain and shine,

Cheered under an umbrella.

The dance of drizzle in playful swirl,

I spread my hand to catch the pearl.

I open my eyes to gaze at the sky,

Dazzled under an umbrella.

Ava Samir Parikh in Oregon's rain.

A Moment...

Time is ticking and trailing away,
I don't mind- hours may slip away,
Here and now with my child's child,
A moment of a thousand blessings....
I walk for miles, get lost for a while,
The aimless journey in a complex style,
I trip and stumble on treasure of truth,
A step of a thousand surmounts....
I ignite the lamps some here and there,
Still dark and deep the perilous peek,
A touch of spark which brightens my heart,
A candle of a thousand lights....
My wings may swing in the worthless flight,
My eyes visualize this useless blight,
A moment of comment a shared insight,
A gleam of a thousand delights....

-----

*Time is wasted, invested or just passed by. A spark of the moment makes it all worthwhile.
We invest much energy doing useless tasks, but a moment of success makes it all worthwhile.*

Is This....?

Is this Heaven or what?

The birds fly by with me on their wings,
Sweet chirping in trees, competing to sing,
The birds and the leaves are turning their heads,
Is this Heaven or what?

The sailing and piling of cloud after cloud,
The sun on its tippy toes, holding the veil,
The sand and the rays feel warm and wonder,
Is this Heaven or what?

The seeds are sleeping, quite snug and safe,
Spring comes swinging to shake them awake,
The seedlings spring out so green and grinning,
Is this Heaven or what?

I sit on my deck so close to the dell,
Imbibe all I can to please my each cell,
The life in me love to ask an angel,
Is this Heaven or what?

A sweet serene morning, a tiny little bird swinging her wings like whispers. The new seedlings lifting their heads from the ground and peeking around.... And me... with a cup of tea on the deck... looking at the sunrise... overwhelmed with the mystique of nature!!!

A Five Year Old

All in all one thing is for sure.

He is my papa and I am his world.

Every time we come, they gladly receive,

Warm hugs and kisses, saying, "He is our son."

Auntie says often, "My cute kid brother."

Whatever that may be, I don't get it.

All I know is that he is all mine.

Just listen to me and all will be fine.

Today as we leave, grandma hugs daddy tight.

Tenderly he said, "Don't cry, Ma, I will come back soon."

Also, my eyes sting with tears,

Maybe daddy meant more than I realize.

Sounds like that story papa had told,

Once this forest was filled with cheers.

The birds had to fly to find new nests,

Now two birds stayed to tend the empty nest.

The possessive demands of the children on their parents do not recognize any other relations. But with age and observation, things change.

I saw that recognition this time in Ava's sensitive eyes.

સંમતિ લગ્ન

પસંદ પરમાણુ એમ માએ કહ્યું
ને વળી કીધું કે, પ્રેમ પછી આવશે;
જઈ વેલી વિંટાઈ ગઈ વૃક્ષને...

વચનો આપ્યા ને બન્યા જીવન સંગાથી.
છાવરે છે વર્ષા ને વાતા વંટોળથી;
પાંગરે રે કૂંપળ પ્રથમ પ્રેમથી...

સુકોમળ કમળપત્ર પોયણીના નેહની,
સૌને અર્પે એ છાંયા સુસ્નેહની,
ગહેરી ગંભીર મલય બેલડી...

પાનખર ગઈ, ગઈ કેટલી વસંત પાણ,
વિનીત વેલ - વૃક્ષ, સુમેળથી સમર્પણ,
પર્ણ પૂષ્પ આનંદાન અર્પણ...

બેમાંથી એક બને વિશ્વાસે બહાલ વધે;
ઉત્તરોત્તર અંતરપટ રમ્ય, ઋજુ, સુક્ષ્મ બને;
સંમતિનો લગ્નદીપ પ્રણય લય પ્રસારે...

અસ્વીકાર્ય

“કહો અબ્બા! હું આવો કેમ?”

રાજકુંવર હું જન્મ્યો જ્યારે,
મા મોસાળ દુવારો ત્યારે.
કુદરતની કોઈ અકળ કળારે,
ખેંચાયો પરવશ અણસારે.

ભ્રમર બન્યો પતંગિયો જ્યારે,
અણગમતો હું બનીયો ત્યારે.
જેણે મુજને રોપ્યો ક્યારે,
ઉધાડ ફેંકે રસ્તે ન્યારે.

સાવ અટૂલો મુંઝવણ ભારે,
ભૂલ્યો રાહી પંથ અહારે.
અચરજ મારા અંતર દ્વારે,
કોણ આપશે સહાય પ્યારે?

સમાજિક અસ્વીકાર્ય, Gay-સમલિંગકામી જીવનરીતને કારણે, પુત્ર તરીકે સ્વજનોએ આપેલા પ્રેમ અને સન્માન, અત્યંત નફરતમાં ફેરવાય જાય છે. પોતાનો જન બચાવવા પોતાની જ માતા અને મામાથી નાસવું પડે છે. એના પિતાનો પ્રેમ અને મદદ છેક સુધી યુવકને માટે જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચેની ડોર બની રહે છે. એ પછી સમાજના અનેક તત્વો એની અસહાયતાનો લાભ લે છે. યુવક મુસ્લીમ દેશમાંથી ભાગી અમેરિકા સુધી પંડોચી સેવાસંસ્થાની મદદથી અહીં આશરો માંગી રહ્યો છે. એની હિન્દી અને વકીલની અંગ્રેજી ભાષા વચ્ચે સેતુ બાંધવાનું સેવા કામ કરતાં, એક નવી દુનિયાનો અનુભવ મને મળ્યો.

Story in English section, “Unacceptable”.

અંતરંગ

આવી રહ્યા છે...., આવશે,
ને બારણું એ ખોલશે.
રતિ વાટ જોતી બેસશે,
દીપવાટને સંકોરશે.

આ દેહની દીવાલ અહીં,
ને દિલ ઊડે ક્યાં અહીં તહીં.
ઘેરી મધુરી રાતમાં,
તારા ચમકતાં કહીં કહીં.

આજની આ દોર પર,
લહલહે ભવિષ્ય પળ.
આરજૂના અર્ધ્યથી,
અર્પતી અશ્રુના જળ.

શ્વાસનો સિંદૂર સજી,
ને સૂત્ર મંગળ બાંધતી.
કર કમળના કંકણો,
હસુ હસુ સૌભાગ્યથી.

અંતરંગના આંગણે,
મગન મનની મોહિની.
રણઝણે રથ આગતમ,
સુખડ ચંદન સ્વાગતમ્

સ્પર્શ..

સખીરી! સાત રંગના સ્પર્શ....

જીવજીવના અદ્ભૂત સંસર્ગે, મન મધુરપ નિષ્કર્ષ,
એમા અગણિત ભાવ ભૂવન, ને જન ચેતન સંકર્ષ.

રે સહિયર! સાત રંગના સ્પર્શ.

નજર નજરના મિલન વિરહમાં સુખદુઃખના સંઘર્ષ,
ઓષ્ઠોના આહ્વાદક સ્પર્શે વિશ્વ વહે અકર્ષ,

રે સહિયર! સાત રંગના સ્પર્શ.

શબ્દ સૂરો કણોમાં ગુંજે, સ્પંદન કુર કે સહર્ષ,
આંગળીઓ છે મનની ભાષા, ટેરવડે સંસ્પર્શ,

રે સહિયર! સાત રંગના સ્પર્શ.

સ્પર્શ ચરણ અવગણના દીસે, ચરણ સ્પર્શ સુ દ્રશ્ય,
આત્માથી આત્માની લગની, એક રંગ અદ્રશ્ય,

રે સહિયર! સાત રંગના સ્પર્શ.

પવન લહર આલિંગન કુમળો જગતપિતાનો સ્પર્શ,
મૃત જમીનમાં ચેતન જાગે નવ અંકુર ઉત્કર્ષ.

રે સહિયર! સાત રંગના સ્પર્શ....

લાગણીઓનો માળો

કેમ કરી સંભાળો આ લાગણીઓનો માળો!
એક અનેક તણખલે બાંધ્યો નર્મિલો મનમાળો.
એક સળી જ્યાં ખસી ખરે ત્યાં ઉરમાં ઉખળમાળો.
આ લાગણીઓનો માળો.

કાયા સૂતર જેવો નાજુક હળુ હળુ કંતાયો,
આવભગત ને પ્રેમ તાંતણે નિસ્વાર્થે બંધાયો,
એક આંટી ને ગાંઠ પડે ત્યાં તૂટતો ના સંધાતો,
આ લાગણીઓનો માળો.

પત્તા લઈ પત્તાની ઓથે પોલો મહેલ બનાવ્યો,
આંખ હાથના આધારે સૌ સાથ સુલેહ સજાવ્યો,
એક જરા સી ઝાલકમાં અવળે આવાત ઊડાવ્યો,
આ લાગણીઓનો માળો.

સાત તાર સૂર સંગે વાગે ગીત સુગીત સુમેળો,
અંતર ને અંતરના તારે વહેતી સંગીત લહેરો,
તાન મધ્યમાં તડાક ક્યારે એક તાર તરડાયો,
આ લાગણીઓનો માળો

The fragile feelings based on need and greed will cause fear and pain. Only when we understand our thoughts honestly, without any cloud of desires or expectations, the pure feeling of acceptance will bring joy.

અતિ અવળા

અંગત ઉરનાં ઉપવનમાં કો શુષ્ક ગોખરૂ આવે
ફૂલ ગુચ્છમાં શૂલ કંટક થઈ સંતાપે સતાવે

અઘરાં ને અળગાને બાંધી પ્રેમ સૂતરથી રક્ષા
અતિ અવળાને આપી પ્રભુજી લેતા જબરી પરીક્ષા

આજ લગી દિલ એકએકને સરળ સ્વભાવે ચાહે
ગણિત ગૂંચને મુકે વિધાત્રી ખાસ આપણી રાહે

અપમાનોના તીર સ્વમાની આરપાર સોંસરવા
નર્યા નીતરતાં આંસુ ઝરતાં સ્નેહ ઝરણ ઓસરતા

પાત્ર પાત્રનો પરિચય સાચો કરાવતાં નિર્માતા
અનુભવ આરે ઉત્તીર્ણ થઈને પામી સાંત્વન શાતા

રીસ અબોલા દિવાલ તડથી મંદ સમીર વિહરતા
હળવે હળવે ફૂલ સુવાસે તીર તીક્ષ્ણતા ભૂલતાં

સંબંધોમાં સૌની સાથે મીઠો મેળ હોય, એમાં કોઈ પ્રતિકૂળ અંગત પાઠ ભણાવવા આવી ચડે.
સમજદારને આશા હોય છે કે સમય સાથે રૂક્ષ વ્યક્તિ એની કટૂતા, તીક્ષ્ણતા ભૂલશે.

જાણી ન જાય

મને સૌ જાણે પણ કોઈ મને જાણી ન જાય,
વરદ વાણીના વખાણ, ભાવ જાણી ન જાય,

જૂઠાની જનમાં નાચગાન થાય,
પછવાડે લેણ દેણ માવતર મૂંઝાય.
રૂપાળુ અંગરખું મોભે હરખાય,
ફાટેલી ફેટ રખે બહાર ન કળાય.

ઘોડે અસવાર એના તાણેલા તાસ
કાયર છે કંથ, પર પીછાણી ન જાય.
ચમક દમક ચૂંદડીઓ મોંઘી દેખાય,
મોઘમ એ વાત, મૂલ્ય જાણી ન જાય.

ત્યાગ ને વૈરાગ્યના પૂસ્તક વેચાય,
ભગવા એ ભેખમાં સ્વામિ પૂજાય.
કાંચન કામિની જ્યાં મધરાતે જાય,
દીવો બુજાય કોઈ જાણી ન જાય.

સુંદર આ આંગણ ને ચોખ્ખી પરસાળ,
પાછળની પોલને પહાણી ન જાય.
વટ્ટની વાતુ ને વળી શોભા દમામ,
મહાંચલો મૂંઝાય કોઈ પામી ન જાય.

ધ્યાન અનુભવ

ખૂલી આંખના અંધારે ટમટમતો ઝાંખો દીવો,
ડૂબકી મારી દૂર જઈ પાછો ફરતો મરજીવો...

એક ક્ષણે એ અણજાણ્યો, અતિથિ બનીને આવ્યો,
મારે કાજે, અકળ અનાદિ આજે પરિચય લાવ્યો...

ઑમ મધુરા ગાણામાં એનો યે સૂર પુરાયો,
મનની ઊંડી વાવ મંહી જે જઈ જઈને ધૂમરાયો...

ઝરમર ઝીણી ઝાકળ રજમાં ચમકારો વરતાયો,
પાછી પાની પગથી મુકી ક્ષિતિજમાં ખોવાયો...

કાગા નીંદરમાંથી જાગી, રૂંવે રૂંવે ચમકારો,
ક્ષણ સ્પંદનનો પુનિત પરોણો પલક ઝલક ઝબકારો...

લાંબો સમય ધ્યાનમાં, ઊંડાણમાં, ઘેરા વાતાવરણમાં, જાગૃતિ- ટમ ટમતો દીવો, બે વચ્ચે મરજીવા જેવી અવસ્થા. થોડી પળોનો અનુભવ અને તેનું મન મહેલમાં ગુંજન રહે એની રજુઆત. ઘણી સાધના પછી કોઈ ચમકારો થાય અને પછી એને સમજવા માટે વાગોળવો પડે.

અનુભવને, અતિથિનું ભાવારોપણ કર્યું છે.

ફોટો: ઘરના ડેક પરથી દેખાતો સૂર્યોદય.

છત્રીની છાંવમાં

ઝરઝરતી જીણીજીણી બુંદો વરસાદની,
કરતી કોશિશ રે ભીંજવવા.

સુરજના તેજ સમા પીળા આ પાંદડા,
વેર્યા પગથીને ઉજળવા.

જે મહીં મહીં હૈયામાં ભીની,
રહી કોરી એ છત્રીની છાંવમાં.

ઊડતી ઊડતી ઓરે આવે ને જાય,
જાણે ફરફરતી લટ પવન પાંખમાં.
કોમળ ને કમળ સમા હાથોના પાત્રમાં,
મુઠ્ઠીમાં બુંદો છુપાવતી.

છબછબીયા પાણીમાં ઘુમતી એ ઘેલી,
ને ખીલી ખીલી છત્રીની છાંવમાં.

સૂર્ય તેજ સંતાયે આભ છત્ર છાંયામાં,
એમ છુપી છત્રીની છાંવમાં.
સોનપરી છત્રીની છાંવમાં....

પત્નીની સમજ-અણસમજ

કોને કહું કે, એમને સમજણ કશી પડતી નથી,
દુન્યવિ આ ગત રમતની, ગતા ગમ પડતી નથી.

જય ત્યાં ત્યાં આપી આવે નવ નવા એ ઉપરણાં,
શું આપવું, ના આપવું, સૂઝ-સમજ પડતી નથી.

કો' આવીયા આંગણ ઉભાને, આવકારે દોડતા,
પોતા-પરાયા ભેદની, સમજણ કશી પડતી નથી.

માંગે, વગર માંગે એ બસ, આપે સહુને પ્રેમથી,
ભેગુ કરીને રાખવાની, ગમ કશી પડતી નથી.

ભલાઈ ભોળપ સાદગી, કહે "જેમ છે તે ઠીક છે,"
દેખાવ સારો કેમ કરવો, ખર ખબર પડતી નથી.

જગ નવાજે 'એમને' અતિ માનથી સન્માનથી
કરે કેમ આદર આટલો! મને એ સમજ પડતી નથી.

ભોળા અને ઉદાર પતિની, પોતાને ચાલાક અને ચતુર સમજતી પત્નીની ફરિયાદ.

આશાની કાણી કટોરી

મળતા પહેલાનો મદાર, ધરે આશાની કાણી કટોરી,
ખોળો ભર્યો રે તોય ખાલી, આ મનનો ભીખારી.

આવ્યો અતિથિ બની બારણે, ઉત્સુક ને વિલ્લવળ સંવાદી,
આઠના અભરખા ઉર અંતરે, ચાર મળ્યે રાળે ફરિયાદી.

મારા તારાની ખરી ખેંચતાણ, મોહભરી માયા પટારી,
સુખ દુઃખ ઊભા રે મીટ માંડી, ચડી આશા અટારી.

પ્રાર્થના પ્રદક્ષિણા ઉતાવળે, બાધી દે માંગણીની દોરી,
દેખા દેખીના દેખાવે, જો જોઈ જલે નજરું અદેખી.

આશા-અપેક્ષા ઉત્પાત કરે નૃત્ય, મત્ત મરજી મદારી,
તોષ સંતોષ સત્ સંગી, ધીર ગંભીર બિરાદરી.

અર્ધો ખાલી જેનો કુંભ, એના સૂનકારે સૂકા રે વન,
આનંદે છલ છલ અર્ધો ભર્યો, એના હો મબલખ જીવન.

આપણા અપેક્ષાના માયા માળામાં આપવામાં આવતી વસ્તુઓથી આનંદ-સંતોષ મળતા નથી,
અને મળે તો ટકતા નથી. અર્ધા ખાલી પણા પર ધ્યાન અટવાયેલું રહે છે.

તોષ=પ્રસન્નતા

પ્રીતનો જુવાળ

પહેલી પહેલી પ્રીતનો જુવાળ,
મત્ત ઝરણ બુંદબુંદનો ઊછાળ,
અલકનંદા આનંદનો કુવાર,
વીજ વ્હાલપનો મીઠો ચમકાર.

જો ઉમંગ સંગ રંગનો નિસાર,
હેત હેલીનો રૂઢિયે પ્રસાર,
મધુર મંદ મંદ પમરાતો ખ્યાર,
કસક કળીઓને ઝાકળનો માર.

રસિક નયણે ઈશારા દિલદાર,
અલી આછેરી ઓઢણી સંવાર,
મુકુલ ભાવુક આ સિમતની બહાર,
મદન મોરલીનો મંજુલ મલ્હાર.

અધૂરો મેળાપ

સમદરના ખેલથી ઉભરતી રેત,
ધીમે હેત ભરી ઢળતી એકાંતમાં.
નયણાંની નાવમાં ચાલી લહેર,
આજ મળવા નીલમને નિતાંતમાં.

દ્વારે ટકોર ને દિલમાં ધબકાર,
મળે મેઘધનુ અવની દિગંતમાં.
ઘેરા તરંગ તરી જાગેલા સ્વપ્ન,
રહ્યા અચકાતા સ્પંદન એકાંતમાં.

કાળજની કોરમાં હૈયુ છુપાવ્યું,
પણ ઓછોની કળી હસી અંતમાં.
આંખોથી આંખની હલચલ સંકેતમાં,
ને ગુફ્તેગો અંતર એકાંતમાં.

વહેણને વિખેરતી પંક્તિ પરંપરા,
ને સૂનમૂન સિસકારા નિશાંતમાં.
પવન દીયે દોટ, તુટે રેતીનો મહેલ,
ઝૂરે દિવો કહીં ઓજલ એકાંતમાં.

નેહની લહેર

સુતર આંટીની સમી આ ઝિંદગાની,
ખેંચુ એક તાર વળે ગુંચળે વીંટાતી.
મન ઝાલે એક તાર સોણી સમજણથી,
ને હું ઢીલ મુકું ભલાભાવે રણજણતી.

નેહના લહેરિયામાં જાઉં રે તણાતી,
અવળી ધારા અદલ પ્રીત એ જણાતી.
પંખીની પાંખ સાથ વાદળી વણાતી,
સૂકાની સાથ જ્યાં લીલોતરી લણાતી.

શાંતિના સરવરમાં ઘમઘમતી ધુધરી,
પાંચીકા પારવી ને પગદંડી ચિતરી.
તાર તાર તન્મયતા કામળી વણાવી,
એકાંતે આજ એની હુંફમાં સમાણી.

પ્રીતભર્યા નેહના લહેરિયાની વાત અને એની મીઠી હુંફનો અહેસાસ.

ગહનભાવ, સાધનાના રસ્તે, સમજણ વધે અને અભિમાન ઘટે.

અવળી ધારા=રાધા જેવો, અદલ=સાચા પ્રેમનો અનુભવ.

શાંતચિત્તમાં અનુભૂતિ, રમવાના પાંચીકાનો ઉપયોગ પ્રગતિ માટે કર્યો. સતત પ્રયત્ન. આત્મજ્ઞાન.

સહજ સરળ

આરજ ! રજકણને ખંખેરો,
ખાલી માટીનો સંચેરો,
કરતા રહેવો રે સંજેરો.
મારગ કરો સરળ અલબેલો.

આવળ બાવળને લઈ પકડી,
સીસમ સમજી રહી'તી જકડી,
ભલું થયું, એણે તરછોડી,
મારગ થયો સરળ અલબેલો.

આંગણ કોળ્યો તુલસી ક્યારો,
કુમ કુમ પગલીનો સથવારો,
થાપણ એને ગણી સંવારો,
મારગ સજ્યો સરળ અલબેલો.

ક્ષણ, ક્ષણની પાછળ દોડે,
માનુષ મનસા મોતી જોડે,
જો આ ભ્રમણા દોરી તોડે,
મારગ સહજ સરળ અલબેલો.

આકર્ષક વસ્તુઓને છોડતા રહીયે. સહજ છૂટી જતાં સંબંધોને સરી જવા દઈએ. આવી મળેલા
કર્તવ્યોને સંભાળી લઈએ. સમય અને આકાંક્ષાઓ વિશે ભ્રમિત સમજને બદલે તત્વ સમજીએ.

સંતાનને

ભાવભર્યા પ્રેમ મધુ ગીતે ઉછેર્યા,
સંસારી સુખચેન સુવિધા વર્ષાવ્યા,
હેતાળે પ્રેમાળે કામળે લપેટ્યા,
હૈયાની હુંફમાં હિલોળા, ઓ બાળ મારા!

મીઠાં અમ મમતાના કુમળાં આસ્વાદને,
વળતરમાં આનંદે ભરીયા આવાસને,
હાસ્યે અમ દિલને બહેલાવ્યા અશેષને,
હૈયાની હુંફમાં હિલોળા, ઓ બાળ મારા!

પણ, આવી છે આજ ઘડી શીખવાની ત્યજવાની;
આગળ એ ક્યાંય ગયા, નવજીવન નવ સાથી,
પાછળ તું વલખા કાં મારે ઓ જીવ મારા?

આંસુના તોરણ ને ઉંના નિશ્વાસ પછી,
મન મનન મંથન ને ઉરના ઉજસ પછી...
આપુ છું, મુક્તિ આજ તારા નવજીવનમાં,
આપુ છું, મુક્તિ મારી આશાના બંધનમાં,
આપુ છું, આંસુ સાથ ખુશી મારા નયનોમાં,
સાચા આ સ્નેહની કસોટી, ઓ બાળ મારા!

તું જ્યારે ચાહે, છે ખુલ્લુ આ દ્વાર મારુ,
આવે તો વારુ, ના આવે ઓવારું.

મા બાળકનો અતૂટ સંબંધ, પણ બાળક મોટો થઈ ઉડવા માડે અને માતા ત્યાંજ ઉભી હોય, જેને મન અને પરિસ્થિતિ વચ્ચે સમાધાન કરતાં સમય લાગે છે. છેલ્લે, એ આવે તો વારી જાય પણ, ન આવે તો ઓવારણા લે છે.

એક અમૂલ્ય ક્ષણ

ભલે પાપણ ઝપકતા આ સમય સરી જાય,
જેમ વહેતી નદીના નર્ચા નીર વહી જાય.
પ્યારી પૌત્રી હસી ઓષ્ઠ યુમી જાય,
એ શત શત આશિષની એક પળ.

ભ્રમણામાં ભ્રમણશીલ રાહ ભુલી જાય,
ભૂમી લપસણી, ના ઊંચે ચડાય,
અડગ આસ્થાની સાથ ડગ ભરાય,
રે શત શત સ્વરોમાં વિજય ગાય.

દીવા પ્રગટાવ્યા ને આછેરી ઝાંય,
તો યે લીંપાય ઘેરૂં અંધારુ માંય.
એક તણખો મારા દિલને અડી જાય,
રે શત શત સંદીપ્તનો પ્રકાશ.

અંતર પારેવાની પાંખો વીંઝાય,
પવન કેરા પાલવમાં પંખી ઘૂમરાય.
ઉગમ ટકોરો ને દ્વાર ખૂલી જાય,
ઝરે શત શત બુંદોની બોછાર.

અસ્ખલિત સમયના વહેણમાં એક ક્ષણ, મૂલ્યવાન બની જાય.

રુક્ષતા

લીલાછમ ખીલેલા બાગમાં,
અકારણ વૃક્ષોની શુષ્કતા,
એવી સાજણ તારી રુક્ષતા..
ખુશખુશાલ વારિના વ્હેણમાં,
ધારદાર પથ્થરની તીક્ષ્ણતા,
એવી સાજણ તારી રુક્ષતા..
પૂર્ણ ચંદ્ર ખીલ્યો આકાશમાં,
કાળા વાદળની નિગ્રહતા,
એવી સાજણ તારી રુક્ષતા..
તીરછી નજરનાં ઉમંગમાં,
કોરા નયનોની નિરપેક્ષતા,
એવી સાજણ તારી રુક્ષતા..
લંબાતો હાથ સ્નેહ સ્પર્શમાં,
સૂનમૂન મુઠ્ઠીની નિશ્ચેષ્ટતા,
એવી સાજણ તારી રુક્ષતા..
સુખ-અક્ષર જીવતરના પ્રૃષ્ઠમાં,
રુસણાંના ચેકચાકની વ્યથા,
એવી સાજણ તારી રુક્ષતા..

મલ્હાર

મેહુલા ને અવનીની અવનવી પ્રીત,
માદક ને મંજુલ, ગવન ગોષ્ઠિની રીત--
કળીઓને થાય હવે ખીલું સજીસાજ,
મારો મેહ આવ્યો લઈ મોતીનો તાજ--
ચાતક બપૈયાની ઉંચી રે ચાંચ,
સંતોષે ટીપાથી અંતરની પ્યાસ--
કણ કણ માટીને મળી એક એક ધાર,
ઓતપ્રોત અંકિત અનોખી રસ ધાર--
મીઠો તલસાટ સહે મેહુલાનો માર,
ધરતી દિલ ભરતી થનગનતી દઈ તાલ--
મને એમ લાગે તું મારો મેઘ રાજ,
સૂની સૂની તુજ વિણ તું આવ્યો મારે કાજ--
મારો મન મોરલો નાચે થનકાર,
જ્યારે તું આવે હું સૂણતી મલ્હાર, ----
--

લગ્નજીવનમાં બધા રસોનો આસ્વાદ મહાણતા,
સફર કરતા, અનેક યુગલોનો અનુભવ,
કંઈક આવો હશે !

અનુભૂતિ

કેવો લિસોટો આજ આભમાં?
હજીવે જાગેલ દેવ સૂરજના સંચારે
આઘે લસરકો અવકાશમાં
કેવો લિસોટો આજ આભમાં!

સ્તબ્ધ આજ સૃષ્ટિની ભીની સફેદીમાં
સૂર્ય રથ જલ્દી વિહારમાં
એનો લિસોટો આજ આભમાં!

અવની ને અંબર શણગારે સવારને
સોનેરી દામણી લલાટમાં
એનો લિસોટો આજ આભમાં!

સૂર્યોદય લાલી લલનાને લજાવે
રે લપસે કાજળ પલક પાળમાં
એનો લિસોટો આજ આભમાં!

મુકુટધારીની પાસ બેઠાં ગણેશજી
રેખા દોરી હો પરિહાસમાં
એવો લિસોટો આજ આભમાં!

સરયૂ! અનંતમાં હો રામજી રવૈયા
ને ક્ષણનો લસરકો હો ધ્યાનમાં
એવો લિસોટો આજ આભમાં!

Book Published in 2011, “નીતરતી સાંજ Essence of Eve”; a book of Poems and True Stories, in Gujarati and English by Saryu, and Paintings by Dilip Parikh.

To purchase book: Contact: HDKP@yahoo.com. EBOOK on www.bookganga.com

કેવળ ગુજરાતી કવિતાઓ: <http://www.sabrasgujarati.com> પુસ્તક પરિચયમાં સરયુ પરીખ

Comments: Thank you, Dilipbhai and Saryuben, ATI UTTAM! Great! Variety in poems, paintings, life's experiences are heart-warming, heart-wrenching (Hraday-Sparshi) Congratulation for a beautiful collection.

Saryuben-Nu Kavi-Hraday kharekhar prashansha-ne patra chhe. Poet Dr.Bharat S.Thakkar,

Dear Dipbhai – Saryu, It was so pleasant to see the book which is indeed eye-catching and the contents:

[1] Pictures / drawings have come up so well, it was a treat to see. [2] Never knew about Samir's drawings..so nice ! [3] The write – ups in prose are excellent. [4] The responses to the writings and paintings given at the end are so beautifully written and are encouraging too. This book is a treasure for all Parikhs and Mehtas.

From Rekha, me and all of us here, warm regards,...JAGDISH K. PARIKH....

“Nitarti Sanj” ...It has brought tears of joy time and again and new dimension to our own understanding and appreciation. Though this is meant to be a family publication, it can become a milestone publication of a girl's journey of more than 6 decades from a small town and small family of high value and culture to the global family of humanity. In the storm of big changes, your basic self and identity are well preserved! Paintings are good– some extremely soothing. Here too one sees maturity of technique and theme with passage of time and progress of inner self. Love ... .Mehtas. Padmshri Dr. M.H.Mehta. મુનિભાઈ.

“નીતરતી સાંજ” સૌ કોઈને અસરકારક બની રહેલ કાવ્ય – ભાવના અને લાગણીનું સમન્વય વાંચ્યે અમારાં પણ અશ્રુ ભીના થઈ ગયાં! તારી સાહિત્ય ક્ષેત્રની શ્રેષ્ઠતા માણી પ્રભાવિત બનેલ છું. માતૃ વારસો સ્વયં શક્તિએ કેટલો આગળ ખીલ્યો છે તે જોઈ પૂ. ભાગુબેનની સ્મૃતિ કરાવી દીધી. શાબાશ. ....હરીશ ગૌરીભાઈ ભટ્ટની હાર્દિક શુભેચ્છાઓ.

Dear Saryu and Dilipji, I am very much impressed with your unique book, I find sweet mingling of beautiful verses enriched in good values and the beautiful paintings of shree Dilipji- which took me away to the land of Jaydev's “Geet Govind.” Thanking you, ... Poetess Sumati Kanade, “Poems From Within”

**BOOK-2 “Smile In Tears આંસુમાં સ્મિત” ** “Moment” A BEAUTIFUL SIGHT WHICH HAS PENETRATED THROUGH THE VEIL OF AVIDYAA [=IGNORANCE] OVER THE EXISTENCE. PURSUE IT FURTHER AND DEEPER..... THERE ARE STILL SOME PEARLS BENEATH THIS ALSO.

“ધ્યાન અનુભવ” THIS ONE, WHICH IS WITH ALL THAT RHYTHMIC FLOW OF ESSENTIALLY A VERY GOOD POETRY. SINCERE CONGRATULATIONS... ..... KIRITBHAI K. PARIKH

* “White Dress with Red Flowers”. Wow, this is so well written. Mum, you blew my mind, I absolutely love it. I almost cried. Samir Dilip Parikh. Very nice! I think this is the most personal and well-written of all the stories I have read from you. Keep writing!! Mridul Rahman. *EXCELLENT.* ... Sangita Parikh-Rahman.

***“Upon Her Loss” That is a moving poem you sent me. Author Chitra Divakaruni. ‘Mistress of spices’

* “Is This Heaven..” A ‘satvic’ vision indeed. Well expressed. HIS every ‘creation’ can never be less than a heaven: A ‘satvic’ mind sees it every-where. A ‘rajsic’ mind sees it else-where. A ‘tamsic’ mind sees it no-where.

“Let Go” You have unique quality of expression. Keep it up. CL Bedi.

* “અધૂરો મેળાપ” ‘ પવન દીયે દોટ, તુટે રેતીનો મહેલ, ઝૂરે દિવો કહી ઓજલ એકાંતમાં.’ The words just were flowing from your heart & the creation made is wonderful. The Poem with the mention of the Sand of the Beach in the beginning ending with Sand Castle. Wonderful ! The desire to meet someone unfulfilled! Dr. Chandravadan Mistry ચંન્દ્રપૂકાર

* “Let Go..સંતાનને” That was very touchy, very nicely expressed, tears rolled down my cheeks.. Nipa Dave

* “Rachna, Our Princess.” It was a heart wrenching story and an eye opening one as well. It’s true that such things do happen in India but most of them do not come out in the open. It must have been extremely difficult for your friend and she was brave to have left in such a situation. I wonder how many others have stayed on– I cannot believe that Ajay was asking her to “accept” the situation! ...Alpa Parikh.

* “રચના રાજકુમારી” આપણે ધારીએ કે આવા સંબંધો ફક્ત ફિલ્મ કે વાર્તાઓમાં જ બનતા હોય પણ રીયલ લાઈફમાં પણ આવું બનતું જ હોય છે તે સ્વીકારવું જ રહ્યું. એટલે જ તો સમાજ વ્યક્તિઓનું પ્રતિબિંબ કહેવાય છે. પણ જે પણ સંબંધ હોય તેને આમ છુપાવીને કોઈની જિંદગી બરબાદ કરવાનો હક સમાજે જે તે વ્યક્તિને ના જ આપવો જોઈએ. તેને શું કોઈ જ સજા નહીં? આજે સજાતિય સંબંધોને કાયદાનું પીઠબળ મળી રહ્યું છે તે સંજોગોમાં આવા સંબંધોને છુપાવીને કોઈ કોડભરી કન્યાની જિંદગી રોળી નાખનારને સજા થાય તેવી જોગવાઈ કાયદામાં પણ હોવી જ જોઈએ. સરયુ બેના આવા કિસ્સા સમાજની સમક્ષ લાવીને વાચા આપવા માટે અભિનંદન. આ પણ એક પ્રકારની સમાજસેવા જ કહી શકાય. લેખિકા કલ્યાણી વ્યાસ, “સબરસગુજરાતી” ઈ-મેગેઝિન

* “પરાવર્તન” હૃદય સ્પર્શી પ્રસંગ છે. અને આવેખન પણ બહુ સરસ છે..... Ashok Kaila, ‘Sabrasgujarati’ magazine.

* “Her Dry Tears” Madam, I would like to congratulate you for your very compassionate help to Reema, the victim of ‘ Depression ‘, a grave decease that needs much more attention of the society and the family of the victim. In initial stage, if properly treated, this can be cured. I have no words to appreciate your such a good service to the society. Congratulations again.. SURESHKUMAR G VITHALANI.

* “સાત રંગના સ્પર્શ...” વાહ, સુંદર ભાવજગત ...વિશેષ સ્પર્શ્યા .. “આંગળીઓ છે મનની ભાષા, ટેરવડે સંસ્પર્શ” “પવન લહર આલિંગન કુમળો જગતપિતાનો સ્પર્શ – તથા “આત્માથી આત્માની લગની, એક રંગ અદ્રશ્ય” ....Daxesh Contractor

* “કમલ” બહુ જ સરસ “અધરો બંધ કરે ને ખોલે, કઈ ભાષામાં બોલે? કેમ કરીને અણજાણ્યામાં ઘરની સાંકળ ખોલે?” એક તો પંજાબી ભાષા જ જાણે અને પોતાની અતિ અંગત વાત કેમ કરી ને કહે! ....પ્રહલાદ પ્રજાપતિ.

* “મારી રાહ જુએ” અમેરિકા આવ્યાને ૧૪ વર્ષ થયા. તેમા આવા વ્યાધિવાળા લાચાર સગા સબંધીઓ અને અન્ય વ્યક્તિઓને મળ્યા.તેમની લાચારીમાં તે સમયે થોડી રાહત થાય તેમ પ્રયત્ન કર્યો પણ તમારા જેવો સઘન પ્રયાસ ન થઈ શક્યો.આજે તમારો અનુભવ વાંચી આંખ ભીની થઈ. ખૂબ જ પ્રેરણાદાયી લેખ...લેખિકા પ્રજ્ઞા વ્યાસ. _____

“શ્યામ બજાઈ..” Thanks for this wonderful story. All the artists that have been named in the story are famous in their own rights and you hosing them shows tremendous dedication & love for classical music in both of you ..This story brought nostalgia of the many concerts of top class Musical Concerts. Saryu deserves lot of kudos for this write-up. Warm Regards, Shirishbhai Modi.

Here are some comments out of many we received, from all over the world - through the wonderful magic of internet. We are grateful to share and receive the joy of creation.

SARYU & DILIP

અમારા પરિવારના પૂર્વજ સાહિત્યકારો:

શ્વસુર - કવિ કૃષ્ણકાંત મોહનલાલ પરીખ. વકીલ. ૧૯૦૯-૧૯૮૭.

પદ્યમાં પુસ્તકો. ૧. “ભગવત્ ગીતા – સમશ્લોકી કાવ્યમય ભાષાંતર.”

બહુ સફળ અને જૂજ સર્જન.

૨. “ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ – ભાગવત દસમ સ્કંધ.” પદ્ય સંક્ષેપ

૩. “ભાગવતની કથાઓ” – પાંચ કથાઓ પદ્ય સંક્ષેપ

૪. “અગરબત્તી ને બીજા કાવ્યો.” – સ્વરચિત કાવ્ય કૃતિઓ

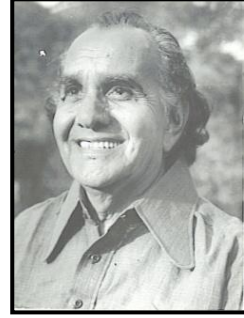
મામા - કવિ નાથાલાલ ભાણજી દવે. શિક્ષણાધિકારી ૧૯૧૨-૧૯૮૩

કાવ્ય સંગ્રહો. • કાર્લિદી, અનુરાગ, પિયા બિન, ઉપદ્રવ,

મહેનતનાં ગીત, ભૂદાનયજ્ઞ, સોના વરણી સીમ, હાલો ભેડુ ગામડે, મુખવાસ,

હળવે હાથે, પ્રણયમાધુરી, પ્રીતનો ગુલાબી રંગ.

શીખરોને પેલે પાર-નવલિકા સંગ્રહ.

માતા - કવિયેત્રી ભાગીરથી હ. મહેતા ..જાહનવી. અધ્યાપક/આચાર્યા ૧૯૧૭-૧૯૮૩

કાવ્ય સંગ્રહો : અભિલાષા, સંજીવની, કસ્તુરી.

કથાકાવ્ય ; ભગવાન બુધ્ધ

સંત સ્ત્રીઓની જીવન ચરિત્રો ; સ્ત્રી સંતરત્નો

અનુવાદિત ગ્રંથો ; આત્મદીપ સહજ સમાધી ભલી પૂ. વિમલાતાઈ ઠકાર

આનંદ લહર

‘જાહનવીસ્મૃતિ’ કવિયેત્રી સંમેલન અને પુસ્તક પ્રકાશનની

પ્રેરણાદાયી પ્રવૃત્તિ ૧૯૮૩થી ભાવનગરમાં ભાગીરથી મહેતાની યાદમાં

આગળ વધી રહી છે.

